

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 144

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ Ε.Τ.

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ
1940-1944

ΑΘΗΝΑΙ 2012

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ
1940-1944

ISSN 1105-7785

ISBN 960-7036-44-1

ΑΝΑΤΥΠΟ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ 31, 1994
ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ Ο ΜΕΝΤΩΡ • ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ 2012

© 'Η ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικὴ 'Εταιρεία
Πανεπιστημίου 22, 106 72 'Αθήναι
Τηλ. (210) 3647 585 • Fax (210) 3644 996 •
secr@archetai.gr - www.archetai.gr

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 144

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ Ε.Τ.

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ
1940-1944

ΑΘΗΝΑΙ 2012

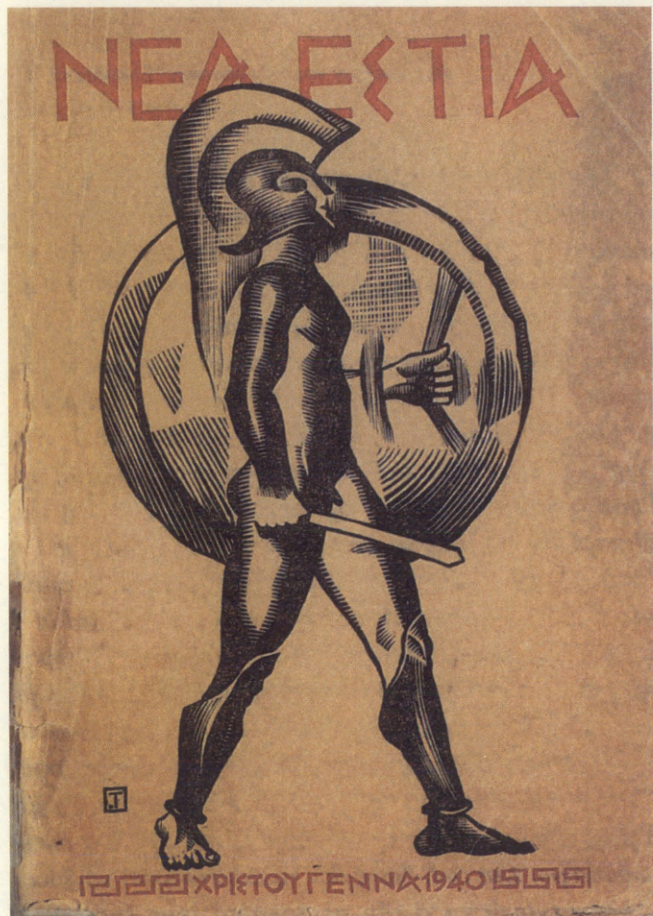

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1944

οὐδὲν μείζον ἔστιν ἀνθρώποις Ἑλλανοὶ τῆς ἐλευθερίας
(Inscripfion von Priene, 19)

Στὴ 12 Ὀκτωβρίου συμπληρώθηκαν πενήντα χρόνια, μισὸς αἰώνας ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὴν ἐχθρικὴ κατοχὴ. Ἡ ἐπέτειος δὲ τιμηθῇ ὥπως ἀρμόζει στὴ μεγάλη σημασία της. Κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς (1940-1944) ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀντιμετώπισαν πρωτοφανεῖς καταστάσεις· τὴ μακρόχρονη ὑπανάστυ καὶ βία ἐχθρικῶν στρατευμάτων, τὸν φόνο, τὸν λιμὸ, τὴν καταστροφὴ. Ἀπὸ τὴς συνέπειες τῆς Κατοχῆς ὑπέφερε ὅλο τὸ ἔθνος. Οἱ ἀρχαιοτῆτες δὲν ἔμειναν ἀλώβητες καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία βρέθηκε στὴν παράλογη θέση νὰ καταστρέφει τὸ ἔργο, ποὺ γενιὲς Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων εἶχαν δημιουργήσει. Ἐγγὼ κυρίως τὴ διάλυση τῶν μουσείων καὶ τὴν ταφὴ τῶν ἀρχαίων στὴ γῆ, σὲ κρύπτες, σὲ θησαυροφυλάκια, σὲ σπηλιές. Οἱ Ἕλληνες βρέθηκαν ξαφνικὰ χωρὶς τὰ ἀρχαῖα τους καὶ οἱ Ἑφοροὶ καὶ Ἐπιμελητὲς τῶν Ἀρχαιοτήτων διοικοῦσαν ἄδεια μουσεῖα ἢ χώρους, γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ ἀποφάσεις τους εἴτε περνοῦσαν ἀπὸ τὸν ἔλεγχο καὶ τὴν ἔγκριση ξένου ἐχθροῦ, εἴτε ἀκυρώνονταν.

Ἡ ἱστορία τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς, ἐκείνη ποὺ ἀφορᾷ τὰ ἀρχαῖα μας, δὲν ἔχει γραφῇ, καὶ τὸ τεῦχος τοῦτο, ἀναμνηστικὸ τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας τῶν χρόνων ἐκείνων, εἶναι πρωθύστερο. Στὴ ζωὴ ὅμως δὲν τυχαίνει συχνὰ νὰ ζήσει κανεὶς καὶ μεγάλα γεγονότα καὶ τὴν πεντηκοστή τους ἐπέτειο. Γι' αὐτὸ θεωρῶ ὡς τύχη τὴ δημοσίευση ἀπὸ μένα τοῦ κειμένου τούτου, μὲ τὴ συνοπτικὴ ἐξιστόρηση τῆς θέσης τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων στὸν Πόλεμο καὶ τὴν Κατοχὴ. Ἐτοιμάζεται καὶ δὲ δοθῇ στὴ δημοσιότητα ἡ διεξοδικὴ ἱστορία, κατὰ τὴν παλαιότερη ὑπόσχεση. Θὰ περιέχει κυρίως τὴς ἄμεσες μαρτυρίες τῶν ὅσων συνέβησαν, δηλαδὴ τὰ σημαντικότερα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Ὑπηρεσίας (ἐλληνικά, γερμανικά, ἰταλικά) καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Τὸ ἐξώφυλλο τῆς *Νέας Ἑστίας* τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1940 μὲ
ξύλογραφία τοῦ Τάσσου, ποὺ εἰκονίζει ἀρχαῖο Ἕλληνα ὁπλίτη.

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟ 1940

Ἡ σημερινὴ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία περιλαμβάνει περὶ τοὺς τριακόσιους μόνιμους ἀρχαιολόγους, στοὺς ὁποίους πρέπει νὰ προστεθοῦν σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐκτάκτων ἢ μὲ σύμβαση, ποὺ ἐκτελοῦν διοικητικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ καθήκοντα. Τὴν 28 Ὀκτωβρίου 1940 τὸ ἐπιστημονικὸ προσωπικὸ τῆς Ὑπηρεσίας ἦσαν εἴκοσι δύο Ὑφφοροι καὶ Ἐπιμελητὲς Ἀρχαιοτήτων καὶ δύο καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου.

Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας ἦταν ἀπὸ τοῦ 1939 ὁ διοικητικὸς υπάλληλος τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας Ἰωάννης Ἀναστασόπουλος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναλάβει προσωρινὰ τὰ καθήκοντα αὐτὰ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τὴ θέσιν τοῦ προηγούμενου Διευθυντῆ (1937-1939) Σπυρίδωνος Μαρινάτου. Ὁ Μαρινάτος, Ὑφφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, εἶχε παραιτηθῆ ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία γιὰ νὰ καταλάβει τὴν ἔδρα τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθῆνας.

Οἱ εἴκοσι δύο Ὑφφοροι καὶ Ἐπιμελητὲς, κατὰ τὴ σειρὰ ἀρχαιότητάς τους στὴν Ὑπηρεσία, καὶ οἱ δύο καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου, ἦσαν οἱ ἐπόμενοι:

1. Νικόλαος Κυπαρίσσης (1879-1944), Ὑφφορος Ἀθηνῶν (Ἀττικὴ καὶ Μεγαρίδα ἐκτὸς Πειραιῶς).
2. Νικόλαος Κοτζιάς (1885-1972), Ὑφφορος Θεσσαλονίκης (Νομοὶ Θεσσαλονίκης, Φλωρίνης, Πέλλης, Κιλκίς καὶ Χαλκιδικῆς).
3. Νικόλαος Γιαννόπουλος (1866-1945), Ἐπιμελητὴς Θεσσαλίας. Τὸ 1940 εἶχε ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία, ἀλλὰ ἐπανῆλθε μὲ ὑπουργικὴ ἀπόφαση.
4. Θεμιστοκλῆς Καραχάλιος (1884-1953), Ὑφφορος Σπάρτης.
5. Χρῆστος Καροῦζος (1901-1967), Ὑφφορος Νήσων (Πειραιεὺς, Σαλαμίνα, Αἴγινα, Πόρος, Τροιζήνα, Κυκλάδες καὶ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου).
6. Γιάννης Μηλιάδης (1895-1975), Ὑφφορος Γλυπῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.
7. Στρατῆς Παρασκευαΐδης (1896-1969), Ὑφφορος τῶν νησιῶν Μυτιλήνης, Χίου, Λήμνου, Σάμου, Σαμοθράκης.
8. Σέμνη Καρούζου (1897), Ὑφφορος Ἀγγείων καὶ Μικροτεχνίας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.

9. Ειρήνη Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου (1898-1979), Ύεφορος τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου.
10. Φοῖβος Σταυρόπουλος (1904-1972), Ύεφορος Πατρῶν (᾿Αχαΐας, ᾿Ηλείας, Αἰτωλοακαρνανίας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Λευκάδος).
11. Χαράλαμπος Μακαρόνας (1905-1977), ᾿Επιμελητής Θεσσαλονίκης (βλ. ἄρ. 2).
12. ᾿Ιωάννα Κωνσταντίνου (1907-1989), ᾿Επιμελήτρια Χαλκῶν τοῦ ᾿Εθνικοῦ Μουσείου.
13. ᾿Ιωάννης Παπαδημητρίου (1904-1963), Ύεφορος Κερκύρας (Νομοὶ Κερκύρας, Θεσπρωτίας, ᾿Ιωαννίνων, Πρεβέζης, ᾿Αρτης).
14. Νικόλαος Πλάτων (1909-1992), Ύεφορος ᾿Ανατολικῆς Κρήτης (᾿Ηράκλειο).
15. Μάρκελλος Μισός (1908-1991), ᾿Επιμελητής τοῦ ᾿Επιγραφικοῦ Μουσείου.
16. ᾿Ιωάννης Θρεμιάδης (1907-1962), Ύεφορος Θηβῶν (᾿Επαρχίες Θηβῶν καὶ Λεβαδείας καὶ νομοὶ Φθιωτιδοφωκίδος καὶ Εὐβοίας).
17. Νικόλαος Κοντολέων (1910-1975), ᾿Επιμελητής ᾿Αθηνῶν (βλ. ἄρ. 1).
18. Γεώργιος Μπακαλάκης (1908-1991), ᾿Επιμελητής Καβάλας (Νομοὶ Σερρῶν, Δράμας, Καβάλας, Ροδόπης, ᾿Εβρου).
19. Δημήτριος Πάλλας (1907), ᾿Επιμελητής Βυζαντινῶν ᾿Αρχαιοτήτων ᾿Αθηνῶν (Θεσσαλία, ᾿Ηπειρος, Στερεά, Πελοπόννησος καὶ νησιά ὅλης τῆς ᾿Ελλάδος).
20. Βασίλειος Θεοφανείδης (1883-1971), Ύεφορος Δυτικῆς Κρήτης (Χανιά).
21. ᾿Ιωάννης Κοντῆς (1910-1975), ᾿Επιμελητής ᾿Ολυμπίας.
22. Χρῆστος Πέτρου (1911-1944), ᾿Επιμελητής Ναυπλίου.
23. ᾿Αναστάσιος ᾿Ορλάνδος (1890-1979), καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου, Διευθυντής τοῦ ᾿Εθνικοῦ Μουσείου.
24. Γεώργιος Σωτηρίου (1880-1965), καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου, Διευθυντής τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΗΜΕΡΕΣ

Ἡ ἐξιστόρηση τῶν ὧσων ἀφοροῦν τὰ ἀρχαῖα κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ '40 ἀρχίζει, συμβατικά, στὶς 18 Ἰουνίου 1940, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ὑφυπουργὸς Παιδείας Ν. Σπέντζας ἀνακοινώνει μὲ ἐμπιστευτικὸ ἔγγραφο στοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Ὑπουργείου ὅτι «Ἀπὸ σήμερον ἀπαγορεύομεν τὴν χορήγησιν κανονικῶν ἀδειῶν, κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου». Ἡ ἀπαγόρευση αὐτὴ ἴσχυσε βέβαια γιὰ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους ὅλου τοῦ Κράτους. Τὴν προηγούμενη ἡμέρα, στὶς 17 Ἰουνίου, ὁ Ρέταιν ζήτησε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, μέσῳ τοῦ ραδιοφώνου, ἀνακωχή, ἐνῶ τὴν ἐπόμενη, 18 Ἰουνίου, ὁ Κάρλος de Gaulle ἀνήγγειλε ἀπὸ τὸ BBC ὅτι θὰ συνεχίσει τὸν πόλεμο.

Ἡ Ὑπηρεσία, ὑπακούοντας στὴ γενικότερη πολιτικὴ τῆς Κυβέρνησης νὰ ἀποφεύγεται καθετὶ πού θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῇ προπαρασκευὴ γιὰ πόλεμο, δὲν εἶχε λάβει κανένα μέτρο προστασίας τῶν ἀρχαίων σὲ περίπτωση σύγκρουσης μὲ τὴν Ἰταλία. Γι' αὐτὸ ἡ πρώτη σχετικὴ ἐνέργεια χρονολογεῖται δύο ἡμέρες μετὰ τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου. Μὲ ὑπουργικὴ ἀπόφαση συστάθηκε ἐπιτροπὴ, τῆς ὁποίας ἔργο ἦταν ἡ προστασία τοῦ περιεχομένου τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου. Λίγες ἡμέρες ἀργότερα ἐκδίδονται ἀπὸ τὴ Διεύθυνση Ἀρχαιολογίας τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας «Γενικαὶ τεχνικαὶ ὁδηγαί διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἀρχαίων τῶν διαφόρων μουσείων ἀπὸ τοὺς ἐναερίους κινδύνους», μὲ τὶς ὁποῖες δίδονται στοὺς ἀρχαιολόγους οἱ κατευθύνσεις γιὰ τὸν τρόπο ἀπόκρυψής τους. Εὐθὺς ἀρχίζει μία μεγάλη προσπάθεια ἀπὸ δικαστικούς, ἀρχαιολόγους καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους, προκειμένου νὰ ἐξασφαλιστοῦν τὰ ἀρχαῖα τῶν ἐλληνικῶν μουσείων.

Ἡ πνευματικὴ ἀνάταση πού παρατηρήθηκε καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου καὶ τῆς Κατοκῆς ἐκδηλώθηκε ἐξαρχῆς. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος εἶχε τὴ θέση πού παίρνει πάντοτε σὲ δύσκολη ἐθνικὴ στιγμή. Στὸ τέλος τοῦ 1940 δημοσιεύτηκε ἡ *Σίβυλλα* τοῦ Σικελιανοῦ καὶ τὰ σημειώματα τοῦ ποιητῆ, ὅπου τονίζεται ἡ σύγκρουση Ἑλλάδος καὶ Ρώμης. Τὶς ἴδιες ἡμέρες οἱ Ἰταλοὶ προσπαθοῦσαν νὰ σπεύρουν ζιζάνια ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς Ἀγγλους. Σὲ ραδιοφωνικὴ ἐκπομπὴ τὸ πρακτορεῖο Στέφανι ἰσχυρίστηκε ὅτι ἦταν πιθανὸ πὼς ἡ Ἀγγλία, μὲ ἀγγλικά ἀεροπλάνα πού θὰ εἶχαν ἰταλικά διακριτικά, θὰ βομβάρδιζε τὴν Ἀκρόπολη, γιὰ νὰ κινήσει τὴν

παγκόσμια συμπάθεια υπέρ της Ἑλλάδος («Καθημερινή», 3 Νοεμβρίου 1940).

Οἱ πρώτες ἡμέρες τοῦ πολέμου ὑπῆρξαν περίοδος προσαρμογῆς στὴ νέα κατάσταση. Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἄλλαζε ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα, καθὼς οἱ μάχιμοι ἄνδρες ἔφευγαν συνεχῶς γιὰ τὸ Μέτωπο. Σχολεῖα, ὑπηρεσίες, καταστήματα, ἔχαναν τὰ γνώριμα πρόσωπα ποὺ τὰ ἐπάνδρωναν, καὶ νέες δραστηριότητες ἀρχίζαν νὰ ἐμφανίζονται ἔντονες. Οἱ ὑπηρεσίες τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, οἱ νοσοκόμες, οἱ διάφοροι ἔρανοι, ἡ ἀεράμυνα.

Στὶς ἀρχὲς Νοεμβρίου ἡ Hellenic Society τοῦ Λονδίνου καὶ ὁ καθηγητὴς John Myres, Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, μὲ τηλεγραφήματά τους πρὸς τὴν Κυβέρνηση καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐξέφρασαν τὸν «διάπυρον θαυμασμόν δι' ἡρωικὴν σιάσιν Ἑλλάδος κατὰ Ἰταλικῆς εἰσβολῆς [--]. Εἶδε νίκαι Μαραθῶνος, Σαλαμῖνος καὶ Πλαταιῶν ἐπαναληφθῶσι κατὰ εἰκοστὸν αἰῶνα». Στὰ τηλεγραφήματα ἀπάντησαν μὲ εὐχαριστίες ὁ Μπενάκης καὶ ὁ Οἰκονόμος.

Ὅπως σὲ κάθε δυσχερὴ περίπτωση στὸν βίو τῆς χώρας μας, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα κλήθηκαν νὰ βοηθήσουν

Addition to an Old Masterpiece

Ὁ ἀγγλοσαξωνικὸς Τύπος
δὲν παρέλειπε, κατὰ τὸν πόλεμο,
νὰ παινεύει τὴν Ἑλλάδα
καὶ τὸν ἑλληνικὸ ἥρωισμό
μὲ τὴ δημοσίευσιν
ἐπαινετικῶν ἄρθρων
καὶ ζωγραφικῶν συνθέσεων,
ὅπου ὁ στρατιώτης τοῦ '40
ἀνακηρυσσόταν ἰσάξιος
τῶν μαχητῶν τοῦ Μαραθῶνος,
τῆς Σαλαμῖνος
καὶ τῶν Θερμοπυλῶν.

τὸν μεγάλο ἀγώνα. Οἱ Ἕλληνες τοῦ '40 ἐμφανίστηκαν ὡς ἄμεσοι ἀπόγονοι τῶν Μαραθωνομάχων καὶ οἱ Ἱταλοὶ φορτώθηκαν ὅλα τὰ δυσμενῆ χαρακτηριστικὰ τῶν Ρωμαίων. Ἀκόμη καὶ οἱ Ἀγγλοὶ μεταχειρίστηκαν τέτοια ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ μᾶς παينέγουν, ὅπως ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἰνδιῶν Ἑμερυ, ὁ ὁποῖος σὲ ὁμιλία του εἶπε πὼς «ὁ Μουσολίνι λησμονεῖ ἓνα πρᾶγμα: λησμονεῖ ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ρώμην ὑπῆρχεν ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς καὶ ὅτι τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν πνεῦμα ζῇ πάντοτε καὶ ζωογονεῖ τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα» («Καθημερινή», 14 Νοεμβρίου 1940).

Τὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνος χρησιμοποιήθηκαν ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ γιὰ νὰ τονώσουν τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων. Ὅπως συμβαίνει πάντοτε μὲ μονότονη σταθερότητα, ἀπὸ τὸ Λονδὶνο ἐφθασαν στὴν Ἀθῆνα πληροφορίες «ἐγκυρῆς πηγῆς», ὅτι «ἡ ἐλληνοαγγλικὴ συμμαχία δὰ ἡδύνατο μεταξὺ τῶν ἄλλων συνεπειῶν της νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖον ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶχεν ἀποτελέσει ἀντικείμενον διαμφισβητήσεων. Πρόκειται περὶ τῶν ἀναγλύφων τοῦ Παρθενῶνος τῶν ἀφαιρεθέντων ὑπὸ τοῦ λόρδου Ἑλγιν. Ὁ βουλευτὴς Τέλμα Κόζαλιτ δὰ ζητήσῃ τὴν γήφισιν νομοσχεδίου δι' οὗ δὰ προβλέπεται ἡ παράδοσις εἰς τὴν Ἑλλάδα

The Same Battlefield

τῶν πολυτίμων τούτων ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν» («Καθημερινή», 18 Δεκεμβρίου 1940).

Στις ἀρχὲς Δεκεμβρίου κάθε χρόνου ἐορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ Winckelmann καὶ τὸ 1940 οἱ Γερμανοὶ δὲν παρέλειψαν νὰ τιμήσουν τὴν ἐπέτειο τοῦ ἰδρυτῆ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία συγκάφηκε τὸ Γερμανικὸ Ἰνστιτούτο τοῦ Βερολίνου μὲ τηλεγράφημα, τοῦ ὁποίου τὸ κείμενο μᾶς φαίνεται σήμερα προφητικόν: «Archaeologische Gesellschaft Athen gratuliert vollherzlich Berliner Schwester hunderste Feier unsterblichen Humanisten Winckelmann, dessen Andenken staehrt Griechenlands Kampf für hoechste Güter Humanismus» (Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία συγκαίρει ὁλογύκως ἀδελφὴν Βερολίνου ἑκατοστὴν ἐορτὴν ἀθανάτου ἀνθρωπιστοῦ Winckelmann, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάμνησις καλυβδώνει ἀγῶνας Ἑλλάδος διὰ τὰ ἀνώτατα ἀγαθὰ τοῦ Οὐμανισμοῦ).

Τὰ μνημεῖα καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀρχαίας καὶ νέας, ἔγιναν ἀντικείμενο διαμάχης καὶ λοιδωριῶν μεταξὺ τῶν δύο ἐμπολέμων. Πρῶτος ὁ Γεώργιος Βλάχος, μὲ ἄρθρο του στὴν «Καθημερινή», «ἡσυχολήθη μὲ τὸ πλῆθος τῶν κακουργημάτων τὰ ὁποῖα ἀνα-

They Shall Not Pass

φέρει ἡ Μυθολογία καὶ ἡ Ἱστορία τῆς Ρώμης». Ὁ ραδιοφωνικὸς σταθμὸς τῆς Ρώμης, διὰ στόματος τοῦ Ἀλτιμο Ρομέο, ἀπάντησε σθόνοντας ἀπὸ κάθε ἀποψη ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς ἱστορίας ἀρχαίους καὶ σύγχρονους Ἕλληνες:

«Ὁ κ. Γ. Βλάχος ἔγραψεν εἰς τὴν ᾿Καθημερινὴν» ἄρθρον περὶ τοῦ Ἱταλικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Μὲ τὴν ἐπιπολαιότητα ποὺ τὸν χαρακτηρίζει, ὁ κύριος αὐτός, καὶ μὲ τὴν βοήθειαν κενῶν φράσεων, λέγει ὅτι ἡμεῖς οἱ Ἱταλοὶ εἴμεθα βάρβαροι καὶ μόνον ἔσεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχετε τὸ μονοπώλιον τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἤξιζε τὸν κόπον ν' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰς φλυαρίας αὐτάς, αἱ ὁποῖαι ἠμποροῦν τὸ πολὺ ν' ἀπασχολοῦν τοὺς ἀνοήτους ἀναγνώστας τῆς ᾿Καθημερινῆς, ἐὰν δὲν ἐλάβανον χώραν ὠρισμένα γεγονότα ποὺ δίνουν αὐτὰ ταῦτα τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν κ. Βλάχον. Ἄς τοῦ κάνωμεν λοιπὸν τὴν τιμὴν νὰ τοῦ ἀπαντήσωμεν καὶ ἄς ἀνατρέξωμεν εἰς τὸ παρελθόν. Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶναι εἷς καὶ μόνος, ὁ ἀρχαῖος μὲ τὸν Παρθενῶνα, τὴν Ὀλυμπίαν καὶ κανένα σπασμένον κιονόκρανον. Ἐπεὶ ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ἐπικρατεῖ βαθύτατον σκότος. Ἐκτὸς τῆς Βυζαντινῆς περιόδου ποὺ καὶ αὐτὴ εἶναι παρακλάδι τῆς Ρωμαϊκῆς, κανένα σημεῖον δὲν ὑπάρχει πολιτισμοῦ ἑλληνικοῦ. Ἀπὸ τὸ Βυζάντιον καὶ ὕστερα δὲν ὑπάρχει κανὲν μνημεῖον, ἐκτὸς ὠρισμένων σπιτιῶν ποὺ ἔκτισαν ξένοι ἐπὶ λυδές, ὅπως δὲν ὑπάρχει κανὲν μνημεῖον ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν. Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερον ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐδημιούργησεν πολιτισμόν. Ἀντιθέτως ἡ Ἱταλία διετήρησε τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων προγόνων τῆς κατὰ τοὺς μακροῦς αἰῶνας τῆς δουλείας. Ἡ Ἱταλία ἐπανεκτίσθη τὴν ὄντοσιν τῆς ὡς Κράτος, ἔχει τὴν αἰωνίαν Ρώμην, τὴν Βενετίαν, τὴν Γένουαν, τὴν Νεάπολιν, τὴν Φλωρεντίαν, μὲ μνημεῖα ἀφθάστου τέχνης ἀποδεικνύοντα τὴν σταθερότητα, τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς. Ὅλαι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐφευρέσεις ἐγένοντο ἐν Ἱταλίᾳ, ὅπου ἦνθησε πνευματικὸς πολιτισμὸς ποὺ οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν μὲ τὸν κ. Βλάχον...».

Μὲ τὴν κορυφότητα καὶ τὴν καυστικότητα ποὺ τὸν διέκρινε, ὁ Ἀγγελος Βλάχος ἀπαντᾷ στὸν Ἀλτιμο Ρομέο μὲ μακρότατο ἄρθρον, τονίζοντας ἔντονα τὰ ἐπιχειρήματά του. Στὴ συζήτηση ἐπενέβη, λίγες ἡμέρες ἀργότερα, καὶ ὁ Ἀντώνιος Κεραμόπουλος («Καθημερινή», 27 Δεκεμβρίου 1940), ὑπενθυμίζοντας τὶς ἀρπαγὲς ἔργων

τέχνης ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Βενετούς, καὶ καταλογίζοντας στοὺς Ρωμαίους τὴ διαφθορὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ ἃς γυρίσουμε στὸν Γ.Α.Β. καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του:

«Ἡμεῖς ἐγράγαμεν ὅτι ὁ Ρῶμος καὶ ὁ Ρωμύλος ἐδῆλασαν γάλα λυκαίνης καὶ ὅτι ὁ Ρωμύλος ἐδολοφόνησε τὸν Ρῶμον... — ἃς μᾶς ἀπῆντα ὅτι ὁ Κρόνος ἔφαγε τὰ παιδιὰ του. Θὰ εἶχε τότε καλὴν ἀρχὴν καὶ καλὸν τέλος καὶ δὲν θὰ ἔπαιρνε ἓνα κατήφορον τόσῳ ἐπικίνδυνον καὶ τόσῳ ἀνόπτον. Ἀνόπτον, διότι τὸ θέμα αὐτό, θέμα ἐπιστήμης, τέχνης, γραμμάτων, δὲν δύναται νὰ συζητηθῇ ἐν καιρῷ πολέμου μεταξὺ ἐνὸς Ἑλλήνου καὶ ἐνὸς Ἰταλοῦ. Αὐτὴν τὴν σιγμὴν, ἃν ὁ κ. Ρομέο μᾶς κάμνη τὴν χάριν ν' ἀναγνωρίζῃ τὸν Παρθενῶνα, ἡμεῖς ἔχομεν τὴν ὄρεξιν νὰ διακηρύξωμεν —ποιὸν θέλει;— τὸν Μιχαὴλ Ἀγγελον ζυλοσχίστην. Διὰ τί; ... Διότι ἔτσι μᾶς ἀρέσει. Διότι οἱ στρατιῶται μας μάχονται εἰς τὸ Μέτωπον, διότι ἀγωνίζονται ἐπάνω στὰ χιόνια, διότι τραυματίζονται καὶ πεθαίνουν γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Ἰταλοὺς καὶ συνεπῶς δὲν ἔχομεν διάθεσιν ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἀζίαν κανενὸς Ἰταλοῦ, εἴτε ζωντανοῦ, εἴτε πεθαμένου.

Ἐγράγαμεν ὁμῶς ὅτι ὁ δρόμος τὸν ὁποῖον ἐπῆρε ὁ κ. Ρομέο δὲν ἦτο μόνον ἀνόπτος ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνος· καὶ ἡ λέξις αὐτὴ μᾶς ὑποχρεώνει εἰς ἐξηγήσεις καὶ αἱ ἐξηγήσεις μᾶς παρασύρουν εἰς τὴν συζήτησιν τὴν ὁποίαν καταδικάσαμεν. Θὰ προσπαθήσωμεν λοιπὸν νὰ ἐξηγηθῶμεν δι' ἐλαχίστων. Πολιτισμὸν ἡ ἀρχαία Ρώμη δὲν ἔχει. Πολιτισμὸν ἔχει ἡ Ἑλλάς. Ἡ Ρώμη εἶναι κακὸν τῆς ἀντίγραφον, μετάφρασις, μίμσις. Τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς εἶναι μίμσις. Μιμήσεις καὶ παραφράσεις ἡ ποίησίς τῆς. Ὁ Βιργίλιος μεταφράζει τὸν Ὅμηρον, οἱ λυρικοὶ τῆς τὸν Ἀλκαῖον καὶ τὴν Σαπφώ, οἱ κωμικοὶ τῆς, ὁ Πλαῦτος καὶ ὁ Τερέντιος, τὸν Μένανδρον, τὸν Ἀριστοφάνην, οἱ δραματικοὶ τῆς ποιτοὶ κατὰ τὸν θλιβερώτερον τρόπον τοὺς ἰδικούς μας. Ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀρχαίας Ρώμης ὁλόκληρος τρέφεται ἀπὸ τὰ ἐρείπια καὶ δανεῖζεται φῶς ἀπὸ τὴν δύσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀλλὰ, λέγει ὁ κ. Ρομέο: Ἔστω. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει τίποτε, κανὲν ἵκνος πολιτισμοῦ. Νὰ τὸ δεχθῶμεν; Ἄς τὸ δεχθῶμεν δι' ὀλίγα λεπτὰ. Δὲν ὑπάρχει ἵκνος πολιτισμοῦ, διότι ἡ Ἑλλάς κατακτᾶται, κατακτώνται δηλαδὴ αἱ πόλεις τῆς αἰ μεταξὺ τῶν ἐρίζουσαι. Πρῶτον ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας, οἱ ὁποῖοι τότε ἦσαν μόνον στρατιῶται, καὶ ἔπειτα ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐθνότης κατωτέρου πολιτισμοῦ, δὲν εἶχαν προφθάσει νὰ μάθουν τὸ

ἐλληνικὸν μάθημά των. Διδάσκαλοι ἀκόμη αἱ ἐλληνικαὶ πόλεις καὶ μετὰ τὴν κατάκτησίν των ἀπὸ τοὺς ἐλληνικοὺς στρατοὺς τοῦ βορρᾶ καὶ ἀπὸ τοὺς Λατίνους τοῦ νότου, ἔμειναν διδάσκαλοι καὶ ὅταν ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἐξηπλώθη μέχρι τῆς Προποντίδος».

Καὶ συνεχίζει ὁ Γεώργιος Βλάχος μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ Βυζαντίου στὴ Δύση, τὴν Ἀναγέννηση, γιὰ νὰ καταλήξει:

«Τί σχέσιν ἔχουν αὐτὰ μὲ τὴν παροῦσαν κατάστασιν κ. Ρομέο; Ἦλθατε ἐδῶ νύκτα. Μὲ πλῆθος στρατιωτῶν καὶ φτερῶν καὶ μηχανοκινήτων φαλαγγῶν. Τί ἠθέλατε;... Ἦθέλατε νὰ πάρετε τὴν Ἑλλάδα. Διότι ἐνομίσατε ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι Ἀθησοῦνία ἢ μὲ κανὲν ἵκνος πολιτισμοῦ. Δὲν εἶν' ἔτσι; Τώρα λοιπὸν δὰ μάθετε πὼς τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἔτσι. Θὰ μάθετε ὅτι δὲν ἔχομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πολιτισμόν, ὅτι δὲν ἔχομεν εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα μνημεῖα —ὅπως ἔχετε σεῖς λ.χ. τὸ Μνημεῖον τοῦ Ἀγνώστου Στρατιώτου σας, τὸ ὁποῖον δὰ ἐντρέποντο νὰ ἔχουν κατασκευάσει οἱ μαρμαράδες τῶν Ἀθηνῶν—, ὅτι πράγματι εἰς διάσπῃμα ἑκατὸν ἐτῶν ἐλευθέρας ζωῆς δὲν κατωρθώσαμεν νὰ δημιουργήσωμεν νέον πολιτισμὸν ἀνώτερον ἐκείνου τὸν ὁποῖον μᾶς ἐκληροδότησαν οἱ πατέρες μας: Ἀλλ' ὅτι ἐκρατίσαμεν ἀπὸ ἐκείνους, ἱερὰν παρακαταθήκην, τὸν ἐμπαθεῖ ἔρωτα τῆς Ἑλευθερίας, μίαν λέξιν ἀπὸ τὰ κείλη τοῦ ἀγγέλου τοῦ Μαραθῶνος, ἓνα ἥχον ἀπὸ τὸν παιάνα τῆς Σαλαμῖνος. Καὶ ὅτι μὲ τὸν πολιτισμὸν αὐτόν, καὶ μὲ

Ὁ Mussolini ὡς Νέρων.
Γελοιογραφία
τοῦ Γιώργου Λυδάκη
(«Ἔθνος», 7 Νοεμβρίου 1940).

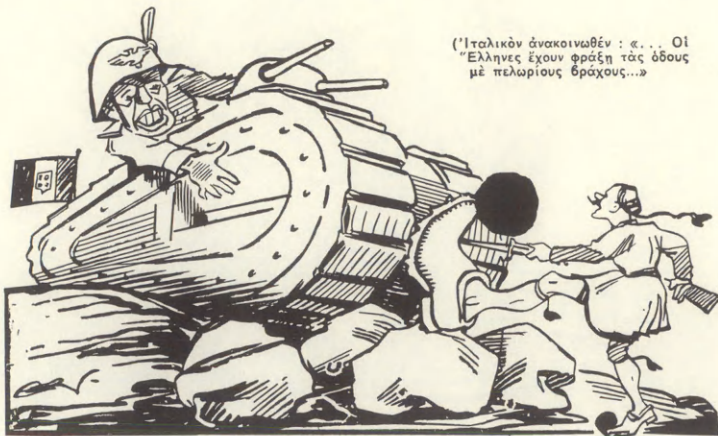
Ο ΝΕΡΩΝ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΟΣ

τὰ ὄπλα αὐτὰ δὰ σᾶς νικήσωμεν κ. Ρομέο. Καὶ δὰ σᾶς πετάζωμεν εἰς τὴν θάλασσαν κ. Ρομέο καὶ δὰ σᾶς ἀναγκάσωμεν νὰ ἐπιστρέψετε κάποτε εἰς τὸν ἴδιον θάλαμον τοῦ ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ρώμης, κ. Ρομέο, διὰ νὰ ἀνακοινώσετε εἰς τὸν Κόσμον, ὅτι εἶδε ἀνυπόληπτοι, ἡττημένοι, νεκροί —καί, τὸ χειρότερον, ἀγνώμονες» («Καθημερινή», 22 Δεκεμβρίου 1940. Τίτλος: «Εἰς ἐκφωνητὴν ἀπάντησις»).

Ἐνῷ γινόταν ἀγώνας μὲ λόγια ἀνάμεσα σὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Ρώμην, οἱ Ἴταλοὶ βομβάρδιζαν ἑλληνικὰς πόλεις, ἀνάμεσα σὺς ὁποῖες καὶ ἡ Καστοριά. Στὶς 11 Νοεμβρίου 1940 κτυπήθηκαν ἡ Παναγία Κουμπελίδικη καὶ τὸ Κουρσοῦμ ἱζαμί καὶ ἔπαθαν βαριεὺς ζημιές. Κατὰ τὸν Ἑκτακτὸ Ἐπιμελητὴ Ἀρχαιοτήτων Καστοριάς «εἰς τῶν στόχων τῶν κατ' ἐπανάληψιν βομβαρδισμῶν ἦτο τὸ διδασκῆριον τοῦ γυμνασίου ἀρρένων», ἀλλὰ κατὰ τὴ γνωστὴ εὐδυβολία τῶν ἱταλῶν κτυπήθηκαν τὰ μνημεῖα.

Καθὼς ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε προετοιμασίῃ γιὰ τὶς συνέπειες τοῦ πολέμου στὰ μετόπισθεν, χρησίμευσαν ὡς καταφύγια καὶ τὰ μνημεῖα. Ἦδη ἀπὸ τὸν Νοέμβριο εἶχαν ἐγκατασταθῇ στὸν Ἅγιο Γεώργιο Θεσσαλονίκης περίοικοι, γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν κάτω ἀπὸ τὰ τόξα του. Οἱ περίοικοι αὐτοὶ «ἐγκατασταθέντες εἰς αὐτὰ μετὰ τῶν ἀποσκευῶν των, τὰ μετέβαλαν εἰς κατοικίας των, ἐπὶ πλέον δὲ ἀγνωστοὶ ἐλευθέρως περιεργάζονται τὰ ἐν τῷ Μουσείῳ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ὑπόκεινται εἰς κλοπὴν καὶ παντὸς εἶδους ἀσχημίας».

Γελοιογραφία
τοῦ Νίκου Καστανάκη
(«Ἐθνος»,
6 Νοεμβρίου 1940).

(Ἱταλικὸν ἀνακοινωθέν : «... Οἱ Ἕλληνες ἔχουν φράξῃ τὰς ὁδοὺς μὲ πελωρίους δράχους...»)

Φρατέλλοι, —Καθάρισέ μου τὸ δρόμο νὰ περάσω!...
(Ἰὺτὸ κ. Ν. Καστανάκη)

ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ. ΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ ΑΠΟΚΡΥΨΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Ἀρκετὰ νωρὶς ἡ Κυβέρνηση, πιστεύοντας ὅτι ἡ Ἑλλάδα θὰ ὑποστῇ ἐπίθεση ἐκ μέρους τοῦ Ὑξοῦ, προπαρασκευαζόταν γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν συνεπειῶν ἐνὸς πολέμου ὅχι νικηφόρου. Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς (*Τὸ προσωπικὸ τοῦ Ἡμερολόγιου* τ. 4, 1960, 747-748), μιλώντας στὶς 28 Ὀκτωβρίου πρὸς τοὺς Ὑπουργούς, ἐξέδεσε πολὺ σύντομα τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸν πόλεμο ποὺ εἶχε ἀρχίσει: «Δὲν πρέπει νὰ αὐταπατώμεθα ὅτι θὰ πολεμήσωμεν μόνον τοὺς Ἰταλοὺς. Τὰ συμφέροντα τοῦ Ὑξοῦ εἶναι ἀναπόσπαστα καὶ ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ πολεμήσωμεν καὶ τοὺς Γερμανοὺς. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι νὰ χάσωμεν προσωρινῶς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἠπειρον καὶ δὲν ἀποκλείεται καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς ἐστίαις μας καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔχομε νὰ ἐγκαταλείψωμεν προσωρινῶς, μεταβαίνοντες εἰς Πελοπόννησον ἢ εἰς Κρήτην».

Πρὸς τὴν ἀποῦν αὐτή, τῆς κατάληξης τῆς χώρας ἀπὸ τὸν ἐχθρό, ἔπρεπε νὰ προσαρμόσει τὸ Κράτος τὶς ἄμεσες ἐνέργειές του, παρὰ τὸ ὅτι στὴ συνέχεια οἱ νίκες μας κατὰ τῶν Ἰταλῶν φαίνονταν νὰ διαγεύδουν τὶς δυσμενεῖς προβλέψεις τοῦ Πρωθυπουργοῦ.

Ἀποφασίστηκε ἐξαρχῆς νὰ διαλυθοῦν τὰ μουσεῖα καὶ τὰ ἐκθέματα νὰ ἐξασφαλιστοῦν μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ μὴν κινδυνεύουν ἀπὸ τοὺς ἀεροπορικοὺς βομβαρδισμοὺς καί, στὴ χειρότερη περίπτωση, ἀπὸ τὴν κατάληξη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς. Διὰ τὴν δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι τὰ ἀρχαῖα εὐκόλα προσιτὰ στοὺς μελλοντικοὺς κατακτητὲς. Παρὰ τὸ ὅτι τοῦτο δημιούργησε προβλήματα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς, ἡ ἀπόκρυψη ἀποδείχτηκε γιὰ τὰ ἀρχαῖα εὐεργετική.

Τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, μὲ ἐγκύκλιό του τῆς 11 Νοεμβρίου 1940, ἔδωσε στοὺς Ἐφόρους λεπτομερεῖς ὁδηγίες γιὰ τὸν τρόπο προστασίας τῶν ἀρχαίων. Ταυτόχρονα σχηματίστηκαν, μὲ ὑπουργικὰς ἀποφάσεις, Ἐπιτροπὲς Ἀπόκρυψης καὶ Ἀσφάλισης τῶν ἐκθεμάτων τῶν μουσείων τοῦ Κράτους καὶ ὁ συντονισμὸς τοῦ ἔργου τῶν ἐπιτροπῶν ἀνατέθηκε στὸν καθηγητὴ τῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Γεώργιο Οἰκονόμο.

Οἱ ἄνθρωποι ποὺ τοὺς μῆνες ποὺ ἀκολούθησαν, ἀπὸ τὴν 28 Ὀκτωβρίου ἕως τὸν Μάιο τοῦ 1941, φρόντισαν γιὰ τὴν ἀπόκρυψη τῶν ἀρχαίων, μὲ τὴ βοήθεια τῶν φυλάκων ἀρχαιοτήτων, τῶν λίγων

τεχνιτῶν τῆς Ὑπηρεσίας, τῶν ἐργατῶν, καὶ ἀκόμη μὲ τὴ βοήθεια (εἰδικὰ γιὰ τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο) λίγων ξένων ἀρχαιολόγων καὶ λίγων νεαρῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων ἐκτὸς Ὑπηρεσίας, εἶναι κατὰ μουσεῖο οἱ ἑξῆς:

1. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο

α) Συλλογὴ Χαλκῶν. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Γεώργιος Οἰκονόμος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, προσωρινὸς Διευθυντὴς τοῦ μουσείου, Κωνσταντῖνος Σπουργίτης, Ἐπιθεωρητὴς Μηχανικοῦ, Ἰωάννα Κωνσταντίνου, Ἐπιμελήτρια τοῦ μουσείου.

β) Συλλογὴ Ἀγγείων καὶ Μικροτεχνίας. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης· μέλη Γεώργιος Οἰκονόμος, Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, Σέμνη Καρούζου, Ἐφορος τοῦ μουσείου, Κωνσταντῖνος Σπουργίτης.

γ) Συλλογὴ Γλυπτῶν. Πρόεδρος Ζήσιμος Λιβανός, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, Κωνσταντῖνος Δημητριάδης, γλύπτης, Γεώργιος Πάντζαρης, ἀρχιτέκτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, Γιάννης Μηλιάδης, Ἐφορος τοῦ μουσείου.

δ) Προϊστορικὴ, Μυκηναϊκὴ καὶ Αἰγυπτιακὴ Συλλογὴ. Πρόεδρος Χαρίλαος Λινάρδος, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Σπυρίδων Μαρινάτος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, Ἰωάννα Κωνσταντίνου.

2. Νομισματικὸ Μουσεῖο

Πρόεδρος Γεώργιος Ἀντωνακάκης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Διονύσιος Ζακυθινός, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Εἰρήνη Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου, Ἐφορος τοῦ μουσείου, Περικλῆς Στυλιανόπουλος, Γυμνασιάρχης τοῦ Εἴ Γυμνασίου Ἀθηνῶν.

3. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως

Πρόεδρος Μιλτιάδης Μελισσηνός, Ἀρεοπαγίτης, καὶ κατόπιν Κωνσταντῖνος Βακαλόπουλος, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Σωκράτης Κουγέας, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Νικόλαος Κυπαρίσσης, Ἐφορος Ἀκροπόλεως, Γεώργιος Μπολιμπός, Γυμνασιάρχης, Βασίλειος Δούρας, ἀρχιτέκτων.

4. Βυζαντινὸ Μουσσεῖο

Πρόεδρος Π. Κερασιώτης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Γεώργιος Σωτηρίου, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Διευθυντὴς τοῦ μουσείου, Οὐμβέρτος Ἀργυρός, ζωγράφος, καθηγητὴς ΑΣΚΤ, Θρασύβουλος Σταύρου, Γυμνασιάρχης Β΄ Γυμνασίου Ἀθηνῶν.

5. Μουσσεῖο Κεραμεικοῦ

Πρόεδρος Ἰωάννης Ἀντωνιάδης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Νίκος Βένς, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Χρῆστος Καρούζος, Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, Δ. Ξανάλατος, Γυμνασιάρχης, Ἀ. Τασσαράς, μηχανικός.

6. Μουσσεῖο Πειραιῶς

Πρόεδρος Ἰωάννης Ἀντωνιάδης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Νίκος Βένς, Χρῆστος Καρούζος, Δ. Ξανάλατος, Θ. Καπετανάκης, μηχανικός.

7. Μουσσεῖο Δελφῶν

Πρόεδρος Ἀθανάσιος Μπόμπος, Πρωτοδίκης· μέλη Ἀντώνιος Σῶκος, γλύπτης, καθηγητὴς ΑΣΚΤ, Ἀλέξανδρος Κοντολέων, Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων ποὺ ἐπανῆλθε προσωρινὰ στὴν Ὑπηρεσία, Βασίλειος Ραφτόπουλος, ἀρχιτέκτων Ὑπουργείου Παιδείας, Κωνσταντῖνος Κολομβότσος, ἰατρός, Δήμαρχος Δελφῶν, Ἰωάννης Ἀντωνολουκάς, Ἀστυνομικὸς Σταθμάρχης Δελφῶν.

8. Μουσσεῖο Ὀλυμπίας

Πρόεδρος Χαράλαμπος Ζέρβας, Πρωτοδίκης· μέλη Μιχαὴλ Τόμπρος, γλύπτης, καθηγητὴς ΑΣΚΤ, Φοῖβος Σταυρόπουλος, Ἐφορος Πατρῶν, Χρῆστος Παπαθεοδώρου, Γυμνασιάρχης, Μιλτιάδης Κουλουρῆς, ἀρχιτέκτων, Νομομηχανικός.

9. Μουσσεῖο Κορίνθου

Πρόεδρος Δημήτριος Παπαδάκης, Πρωτοδίκης· μέλη Β.Η. Hill, πρώην Διευθυντὴς τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασικῶν Σπουδῶν, Κ. Πετρόπουλος, Γυμνασιάρχης, Ἀνδρέας Μάρκελλος, Δήμαρχος Κορίνθου, Γ. Βώτης, μηχανικὸς Δημοσίων Ἔργων.

10. Μουσείο Θηβών

Πρόεδρος Χαρίλαος Κοῦρος, Πρωτοδίκης· μέλη Χρήστος Καροῦζος, Ἰωάννης Κτιστάκης, Δήμαρχος Θηβών, Μ. Σωτηρόπουλος, Γυμνασιάρχης Θηβών, Θ. Καπετανάκης, μηχανικός Ὑπουργείου Παιδείας.

11. Μουσείο Χαλκίδος

Πρόεδρος Μ. Ἀγγελόπουλος, Πρωτοδίκης· μέλη Χρήστος Καροῦζος, Θ. Τασσόπουλος, Γυμνασιάρχης, Σ. Σαραφιανός, Δήμαρχος Χαλκιδέων, Θ. Καπετανάκης.

12. Μουσείο Σπάρτης

Πρόεδρος Χρήστος Καραμανλῆς, Πρωτοδίκης· μέλη Παναγιώτης Σαρρῆς, Γυμνασιάρχης, Θεμιστοκλῆς Καραχάλιος, Ὑφορος Σπάρτης, Ἰωάννης Βουτσινᾶς, Τμηματάρχης τῆς Νομαρχίας, Φραγκίσκος Ρόμπος, ἀναπληρωτῆς τοῦ Νομομηχανικοῦ.

13. Μουσείο Τεγέας

Πρόεδρος Σπυρίδων Παπανικολάου, Πρωτοδίκης· μέλη Ἀντώνιος Παπαθεοδώρου, Γυμνασιάρχης, Εὐάγγελος Ρέππας, Γυμνασιάρχης, Κωνσταντῖνος Ζερβόπουλος, μηχανικός.

14. Μουσείο Βόλου

Πρόεδρος Δημήτριος Ρετάλης, Πρωτοδίκης· μέλη Κωνσταντῖνος Ξενούλης, Γυμνασιάρχης, Νικόλαος Γιαννόπουλος, Ἐπιμελητῆς Βόλου, Κωνσταντῖνος Λιάντζουρας, ἰατρός, ἀναπληρωτῆς Δημάρχου Παγασῶν.

15. Μουσείο Κερκύρας

Πρόεδρος Εὐστάθιος Γκίκας, Ἐφέτης· μέλη Ἰωάννης Παπαδημητρίου, Ὑφορος Κερκύρας, Γεώργιος Καρυωτάκης, Οἰκονομικός Ὑφορος Κερκύρας, Χρήστος Καλόγηρος, καθηγητῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

16. Μουσείο Κεφαλληνίας

Πρόεδρος Γ. Κασίμης, Πρόεδρος Πρωτοδικῶν· μέλη Θ. Γιαννά-

τος, Γυμνασιάρχης, Γ. Γερολυμάτος, Γυμνασιάρχης, Π. Χρυσομάλλης, Οικονομικός Έφορος, Κ. Κατωπόδης, μηχανικός.

17. Μουσείο Ρεδύμνου

Πρόεδρος Λουκάς Ίωάννου, Πρωτοδίκης· μέλη Ίλέξανδρος Κολυφέτης, Γυμνασιάρχης, Γεώργιος Τουρνάκης, καθηγητής, Στυλιανός Άγγελιδάκης, μηχανικός, Ίωάννης Κελλάρης, Γραμματεὺς Νομαρχίας Ρεδύμνης.

18. Μουσείο Θεσσαλονίκης

α) Έπιτροπή Έξασφαλίσεως. Πρόεδρος Εὐστράτιος Πελεκίδης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου· μέλη Άντώνιος Χαμάρτος, Έφέτης, Άνδρέας Ξυγγόπουλος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Νικόλαος Κοτζίας, Έφορος Θεσσαλονίκης, Δημήτριος Εὐαγγελίδης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

β) Έπιτροπή Παραλαβῆς νομισμάτων. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης· μέλη Γεώργιος Οικονόμος, Κ. Σπουργίτης, Εἰρήνη Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου, Νικόλαος Κοτζίας.

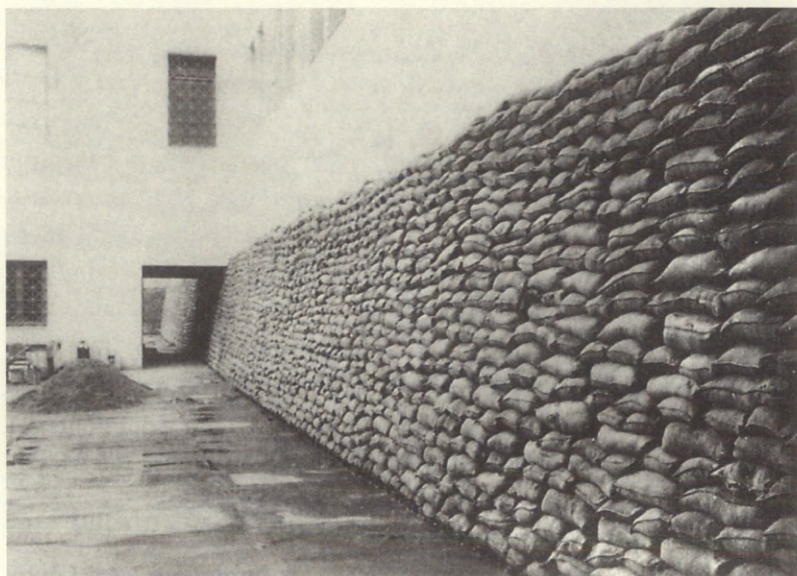
γ) Έπιτροπή Παραλαβῆς χρυσῶν. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης· μέλη Γεώργιος Οικονόμος, Άναστάσιος Όρλάνδος, Κ. Σπουργίτης, Γιάννης Μηλιάδης, Νικόλαος Κοτζίας.

Τῶν μουσείων ποὺ δὲν ἀναφέρονται στὸν παραπάνω κατάλογο δὲν ἔχω ὑπόψη μου τὰ πρωτόκολλα ἀπόκρυψης. Τὸ 1940 ὑπῆρχαν ἀκόμη μουσεῖα καὶ συλλογὲς στὸ Λιόπеси, στὸ Ναύπλιο (γνωρίζουμε τὸν τόπο ἀπόκρυψης), στὴν Έλευσίνα, στὰ Μέγαρα, στὴν Πάτρα, στὴν Ίδωμη, στὴν Επίδαυρο, στὴ Λυκόσουρα, στὴ Χαιρώνεια, στὸ Σχηματάρι, στὸν Θέρμο, στὴ Στράτο, στὴν Πρέβεζα, στὴ Λευκάδα, στὸν Άλμυρό, στὴν Άγυιά, στὸν Τύρναβο, στὴν Έρέτρια, στὴ Μύκονο, στὴ Δῆλο, στὴ Μυτιλήνη, στὴ Χίο, στὴ Σάμο (Τηγάνι καὶ Βαθύ), στὸ Ήράκλειο, στὰ Χανιά, στὴ Γόρτυνα, στὸ Καστέλλι, στὴ Λῆμνο, στὴ Σαμοθράκη, στὴ Θάσο, στὴν Κομοτηνή, στὴ Μαρώνεια, στὴν Έδεσσα. Άνάγκη φροντίδας καὶ ἀπόκρυψης κειμηλίων εἶχαν πολλὰ μοναστήρια, κυρίως τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τῶν Μετεώρων.

Φροντίδα ὑπῆρξε καὶ γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν καταλόγων τῶν μουσείων. Έκτὸς ἀπὸ τὰ πρωτόκολλα ἀπόκρυψης, στὰ ὁποῖα ἀνα-

φέρονταν τὰ ἀρχαῖα συνοπτικά, ἔγιναν καὶ ἀντίγραφα τῶν καταλόγων, κυρίως ἀπὸ δασκάλους ποὺ προσέλαβε ἡ Ὑπηρεσία γι' αὐτὸν τὸν σκοπό. Στὶς 28 Νοεμβρίου 1940 ἔγινε ὁ ἐγκιβωτισμὸς τῶν καταλόγων τῶν μουσείων ἀπὸ ἐπιτροπή, ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος, ὁ Ἰωάννης Ἀναστασόπουλος, τότε Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας, ὁ Κ. Ρουσόπουλος, μηχανικός, καὶ ὁ Ἰωάννης Γκοργκάκης, ὑπάλληλος τῆς Διεύθυνσης Ἀρχαιοτήτων. Τὴν ἐπομένη ἡ ἐπιτροπὴ παρέδωσε στὸν Γενικὸ Ταμία τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Νικόλαο Σαρσέντη τέσσερα ξύλινα σφραγισμένα κιβώτια μὲ τοὺς καταλόγους, γιὰ νὰ φυλαχτοῦν στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς Τράπεζας.

Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 1941. Οἱ σάκκοι μὲ τὴν ἄμμο προστάτευαν τὰ παράθυρα τῶν ὑπογείων τῆς νέας πτέρυγας, ποὺ ἦσαν γεμάτα μὲ συσκευασμένα ἀρχαῖα.

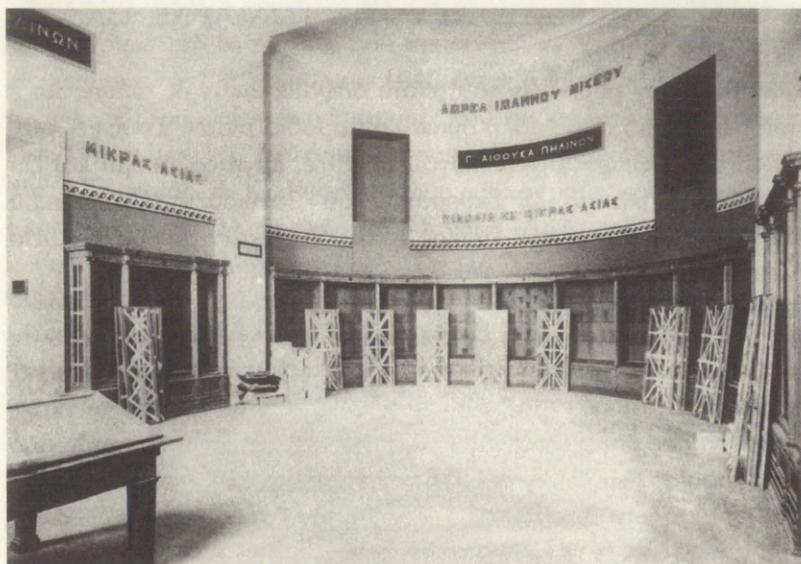
ΟΙ ΤΟΠΟΙ ΑΠΟΚΡΥΨΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Τῶν μεγάλων μουσείων τὰ ἀρχαῖα ἀσφαλίστηκαν σὲ τόπους γνωστούς, οἱ ὅποιοι ὅμως πολὺ δύσκολα παραβιάζονταν. Τοὺς γνώριζε πλῆθος ἀνθρώπων· ἀρχαιολόγοι, τεχνίτες, ἐργάτες, ἀκόμη καὶ ξένοι. Στὴν ἀπόκρυψη τῶν ἐκθεμάτων τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου βοήθησαν ὁ Ἀγγλος Alan Wace καὶ ὁ Γερμανὸς Otto Walter.

Ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τὰ μεγάλα χάλκινα ἀγάλματα συσκευάστηκαν τὸ καθένα εἰδικὰ μὲ ἀδιάβροχα περιτυλίγματα, πισσόχαρτα, καὶ τοποθετήθηκαν σὲ κιβώτια πισσαρισμένα ἐπίσης ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ τὴν ὑγρασία. Σὲ μία περίπτωση τουλάχιστον, τὸ Ὑπουργεῖο ζήτησε καὶ ἀνοίχτηκε τὸ κιβώτιο ποὺ περιεῖχε τὸν ἔφηβο τοῦ Μαραθῶνος (ΕΑΜ 15118) καὶ τὸν κορμὸ τῆς Κορίνθου (15193), γιὰ νὰ ἐξεταστοῦν τὰ γλυπτὰ ἀπὸ καθηγητὲς τῆς Χημείας. Τὸ κιβώτιο κλείστηκε πάλι καὶ παραδόθηκε στὴν ἀρμόδια ἐπιτροπὴ στὶς 17 Μαρτίου 1941.

Ὑπόγειο τῆς νέας πτέρυγας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, γεμάτο συσκευασμένα σὲ κιβώτια ἀρχαῖα. Τὸ δωμάτιο τοῦ βάθους εἶναι ἤδη μισογεμάτο μὲ ἄμμο, μὲ τὴν ὁποία δὲ καλυφθοῦν καὶ τὰ φανερά κιβώτια μὲ τὴ σειρὰ τους.

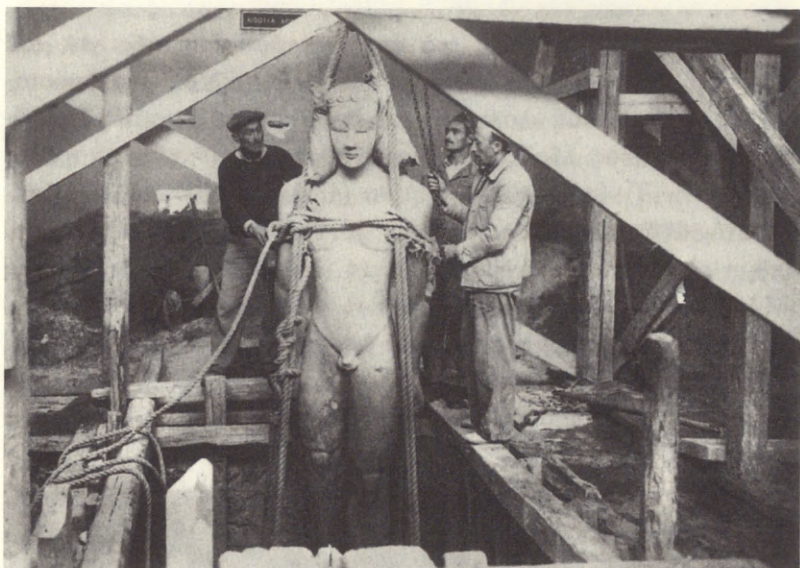

Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 1941. Ἡ Γ' αἴθουσα πηλίνων μετὰ τὴν ἀπό-
κρυψη τῶν ἀρχαίων.

Λάκκος σὲ αἴθουσα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, μισογεμάτος μὲ ἀρχαῖα σκεπασμένα
μὲ ἄμμο. Διακρίνονται ἀκάλυπτοι οἱ δύο θρόνοι τοῦ μικροῦ ναοῦ τοῦ Ραμνοῦντος
(ΕΑΜ 2672) καὶ τὸ κεφάλι τοῦ ἀνδρικοῦ ἀγάλματος ΕΑΜ 1823 ἀπὸ τῆ Δῆλο.

Ὁ κούρος τοῦ Σουνίου (ΕΑΜ 2720) κατὰ τὴν ἀπόκρυψή του κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τῆς αἴθουσας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, ὅπου ἦταν ἐκτεθειμένος.

Λάκκος σὲ αἴθουσα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, γεμάτος μὲ γλυπτὰ σὲ παράξενη σύνθεσιν. Ὁ κοσμητὴς Σωσίστρατος, ὁ ἄγνωστος Ρωμαῖος καὶ ἡ Ἀφροδίτη φαίνονται σὰν νὰ τοὺς κατέχει ἀμηχανία γιὰ τὴν παράξενη θέσιν τους.

Ἡ κεραμικὴ καὶ τὰ ἀντικείμενα μικροτεχνίας φυλάχτηκαν, συσκευασμένα σὲ κιβώτια, στὰ ὑπόγεια τῆς νέας πτέρυγας τοῦ μουσείου. Τὰ πολύτιμα, χρυσά, δακτυλιόλιθοι κ.τ.δ., συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια καὶ φυλάχτηκαν στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος. Μαζὶ μὲ τὰ ἀντικείμενα τοῦ μουσείου, παραδόθηκαν στὴν Τράπεζα συσκευασμένα (4 Ἀπριλίου 1941) τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς Δελφῶν τοῦ 1939, ἐλεφάντινα καὶ χρυσά, καὶ ἀκόμη τὰ μικρὰ χάλκινα, οἱ ἀθλητές (ΜΔ 7722), τὸ θυμιατήριο (ΜΔ 7723), ὁ αὐλητής (ΜΔ 7724) καὶ πλῆθος ἄλλων ἀρχαίων.

Τὰ γλυπτὰ ἀσφαλίστηκαν, τὰ περισσότερα, στὰ ὑπόγεια τῆς νέας πτέρυγας τοῦ μουσείου καὶ σκεπάστηκαν μὲ ἄμμο. Ἄλλα ἦσαν μέσα σὲ κιβώτια καὶ ἄλλα χωρὶς συσκευασία. Τριάντα πέντε

Τὸ μαρμάρινο ἄγαλμα
τοῦ Ποσειδῶνος τῆς Μήλου
(ΕΑΜ 235),
στὴν αἴθουσά του ἀκόμη,
ἐτοιμάζεται
γιὰ τὸν δεύτερο
ἐνταφιασμό του.

κιβώτια φυλάχθηκαν στο σπήλαιο της Ἐννεακρούνου καὶ ἄλλα εἰκοσι δύο στῆς φυλακὲς τοῦ Σωκράτους. Τὰ πολὺ μεγάλα ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα τάφηκαν σὲ τάφρους, ποὺ ἀνοίχθηκαν στὶς ἴδιες τὶς αἰδουσες στὶς ὁποῖες ἦσαν ἐκτεθειμένα, ὅπως ἡ Θέμις τοῦ Χαιρεστράτου (EAM 231), τὸ ἀνάγλυφο τῆς Ἐλευσῖνος (126), ὁ κοῦρος τῶν Μεγάρων (13), ὁ Ἑρμῆς τῆς Ἄνδρου (218), ἡ ἱέρεια Ἀριστονόη τοῦ Ραμνοῦντος (232), οἱ κοῦροι τοῦ Σουνίου (2720, 3645). Ὅρισμένα ἀρχαῖα ἔμειναν στὶς αἰδεις, ἐρημωμένες αἰδουσες, ὅσα κρίθηκαν ὅτι δὲν ἦσαν σημαντικὰ καὶ δὲν κινδύνευαν, ὅπως οἱ τρεῖς κατώτερες βαθμίδες τοῦ μνημείου τοῦ Φαιδίου ἀπὸ τὸν Βουρβά (81), τὸ ὑπόβαθρο τοῦ βάθρου τοῦ Βρυάξιδος (1733), ἡ βάση τοῦ ἀγάλματος τῆς Θέμιδος (231).

Τὸ σύμπλεγμα
τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Πάνα
καὶ τοῦ μικροῦ
φερωτοῦ Ἑρωτα
(EAM 3335)
μέσα σὲ γύγινο
προστατευτικὸ κέλυφος,
πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόκρυψή του.
Πίσω ἡ ἐρμαϊκὴ στίλη
μὲ τὸ κεφάλι
τοῦ κοσμητῆ τῶν ἐφήβων
Σωισιτράτου Μαραθωνίου
(EAM 827).

Ἡ συσκευασία καὶ ἐξασφάλιση τῶν νομισμάτων τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου ἄρχισε μὲ προφορικὴ ἐντολὴ πού δόθηκε στὶς 28 Ὀκτωβρίου. Στὶς 2 Νοεμβρίου ἦσαν ἑτοιμα εἴκοσι κιβώτια, τὰ ὁποῖα κατατέθηκαν τὴν ἴδια ἡμέρα στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Στὶς 4 Νοεμβρίου κατατέθηκαν ἄλλα δεκαοκτὼ κιβώτια καὶ στὶς 10 τοῦ ἴδιου μήνα εἶχε ὁλοκληρωθῇ ὁ ἐγκιβωτισμὸς ὅλων τῶν πολύτιμων ἀρχαίων τοῦ μουσείου σὲ ἐξήντα ἕνα κιβώτια. Ἡ ἐργασία αὐτή, ἡ ὁποία ἔγινε σὲ ἐξαιρετικὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα, παρουσίασε μεγάλες δυσκολίες, γιατί ἔπρεπε νὰ ἀποφευχθῇ τὸ ἀνακάτωμα τῶν νομισμάτων καὶ νὰ διατηρηθοῦν οἱ ἐνδείξεις στοὺς χαρτονένιους δίσκους. Ἐνα ἀπὸ τὰ εἴκοσι τέσσερα κιβώτια στὰ ὁποῖα συσκευάστηκε τὸ περιεχόμενο τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, αὐτὸ πού περιεῖχε τοὺς ὀβελοὺς καὶ τοὺς πελέκεις, φυλάχθηκε στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους.

Τὰ γλυπτὰ τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως φυλάχθηκαν σὲ διάφορες κρύπτες. Στὸ μουσεῖο τὸ ἴδιο ἀνοίχτηκε «μέγας λάκκος

Ὑπόγειος μνημειώδης ἑλληνιστικὸς τάφος στοὺς Δελφούς, τόπος ἀπόκρυψης ἀρχαίων κατὰ τὴν Κατοχή.

ἐντὸς τῆς αἰδοῦσης τοῦ Παρθενῶνος», ὁ ὁποῖος χωρίστηκε σὲ τρία διαμερίσματα. Ἡ πλήρωσή του εἶχε συντελεσθῇ ἕως τὴς 28 Ἰανουαρίου 1941 καὶ ἔμενε μόνο νὰ κατασκευασθῇ ἡ καλυπτήρια πλάκα ἀπὸ ὀπλισμένο σκυρόδεμα. Τὰ ὑπόλοιπα ἀρχαῖα, ὅσα δὲν χώρεσαν στὸν λάκκο, φυλάχτηκαν «εἰς τὴν κρύπτην τῆς Ἑννεακρούνου», στὶς φυλακὲς τοῦ Σωκράτους, «εἰς τὴν κρύπτην τῆς πύλης τοῦ Μουσείου» καὶ «εἰς τὴν κρύπτην τῆς αὐλῆς». Σύμφωνα μὲ τὰ πρωτόκολλα ἀπόκρυψης, γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ χρησιμοποιήθηκαν «ἐπὶ τοῦ Βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος, λαξευτὰ τέσσαρα φρέατα», ὅπου τάφηκαν σὲ στρώσεις ἀρχαῖα, ὅπως ἐπίσης τάφηκαν καὶ «εἰς τὴν λεγομένην ὑπόνομον».

Κατὰ τὴς ἐκκαφῆς στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μουσείου γιὰ τὴ δημιουργία τῆς κρύπτης, βρέθηκε μέγας ἀποθέτης θραυσμάτων ἀγγείων τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἀκροπόλεως. Σὲ μερικὰ ὄστρακα ἦταν γραμμένη ἡ χρονολογία 1882, ἀνῆκαν δηλαδὴ στὴν περίοδο τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Παναγιώτη Εὐστρατιάδη.

Οἱ δύο σπηλαιώδεις τάφοι στὸν κῆπο τοῦ Μουσείου Δελφῶν, ὅπου κρύφτηκαν πολὺτιμα ἀρχαῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ χάλκινος Ἡνίοχος.

Τὰ πολυτιμότερα ἀντικείμενα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου μεταφέρθηκαν σὲ πέντε κιβώτια, στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1940, ἀπὸ τὸν Γεώργιο Σωτηρίου στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα φυλάχτηκαν στὸν χώρο τοῦ μουσείου. Τὰ σημαντικὰ γλυπτὰ τάφηκαν σὲ δύο ὀρύγματα στὴν αὐλή του. Τὰ λιγότερο σημαντικὰ τοποθετήθηκαν, συσκευασμένα σὲ κιβώτια, στὶς πέντε θολωτὲς αἰθουσες τοῦ ὑπογείου τοῦ μεγάρου τῆς Δούκισσας τῆς Πλακεντίας, οἱ ὁποῖες ὑποστυλώθηκαν ἰδιαίτερος. Τὰ ἀρχαῖα ποὺ βρίσκονταν στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος ἐλέγχθηκαν καὶ σφραγίστηκαν στὶς 2 Δεκεμβρίου, καὶ τὰ ὑπόλοιπα στὶς 4 Δεκεμβρίου 1940.

Τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ ἑπτὰ γλυπτὰ, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχω ταυτίσει, τάφηκαν σὲ δύο λάκκους ποὺ ἀνοίχτηκαν πίσω ἀπὸ τὰ μνημεῖα τοῦ Δεξίλεω καὶ τῆς Δημητριάς καὶ Παμφίλης. Τὰ μικρὰ ἀντικείμενα εἶχε συσκευάσει ὁ Χρῆστος Καροῦζος σὲ δεκαεννέα κιβώτια, πρὶν ἀπὸ τὴ σύσταση τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀπόκρυψης. Αὐτὰ μεταφέρθηκαν σὲ τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο.

Τὰ πολυτιμότερα γλυπτὰ τοῦ Μουσείου Πειραιῶς καταχώθηκαν στὸν βαθὺ ἡμικυκλικὸ ἀγωγὸ τῆς ὀρχήστρας τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, ποὺ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ μουσεῖο. Ὁ ἀγωγὸς καλύφθηκε μὲ πλάκα μπετόν, ἐπάνω στὴν ὁποία τοποθετήθηκαν σάκκοι ἄμμου. Τὰ μικρότερης ἀξίας γλυπτὰ, καθὼς καὶ δύο κιβώτια μὲ τὴν κεραμική, τὰ χαλκᾶ, τὰ ὑάλινα καὶ τὰ πῆλινα, τοποθετήθηκαν στὸ δάπεδο τῆς νέας αἰθουσας τοῦ μουσείου, ἡ ὁποία στεγαζόταν μὲ πλάκα ἀπὸ μπετόν ἀρμέ. Ἡ ὀροφὴ τῆς αἰθουσας αὐτῆς ἐνισχύθηκε ἐπιπλέον μὲ ξύλινα ὑποστυλώματα. Τὰ μικρῆς ἀξίας μαρμάρινα τοποθετήθηκαν στὸ δάπεδο τῆς προηγούμενης αἰθουσας.

Τὰ εὐμετακόμιστα ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Δελφῶν καὶ ὁ Ἡνίοχος ἐξασφαλίστηκαν πρῶτα πρῶτα στοὺς δύο λαξευτοὺς τάφους, ποὺ εἶναι καὶ σήμερα θεατοὶ στὸν κῆπο τοῦ μουσείου. Τὰ ὑπόλοιπα, ὅσα ἦταν δυνατόν νὰ μετακομιστοῦν, φυλάχτηκαν στὸν ὑπόγειο ἑλληνιστικὸ τάφο μεταξὺ τοῦ μουσείου καὶ τοῦ ἱεροῦ. Στὸν τάφο αὐτὸ σῶζεται ἀκόμη ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὴν πλάκα τοῦ μπετόν, μὲ τὴν ὁποία εἶχε κλειστῇ τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου του. Ὁ Ἡνίοχος εἶχε χωριστῇ σὲ δύο τμήματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν τοποθετηθῇ σὲ κιβώτια μὲ ἄχυρο καὶ μπαμπάκι. Μαζὶ μὲ τὰ μέρη τοῦ ἀγάλματος εἶχαν τοποθετηθῇ καὶ μικρὰ χάλκινα τοῦ Μουσείου Δελφῶν.

Τοῦ Μουσείου Ὁλυμπίας τὰ σπουδαιότερα ἀρχαῖα, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Νίκη τοῦ Παιωνίου καὶ τὰ αἰετώματα, παρουσίασαν τὰ μεγαλύτερα προβλήματα καὶ χρειάστηκαν τὴ μεγαλύτερη φροντίδα γιὰ τὴν ἀπόκρυψή τους. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐξασφαλίστηκαν περιγράφεται διεξοδικὰ στὸ πρωτόκολλο ἀπόκρυψης τῆς 15 Νοεμβρίου-19 Δεκεμβρίου 1940, τοῦ ὁποῖου παρατίθενται ἀποσπάσματα:

«Α) Ἐνισχύθη κατὰ τὰ εὐθραυστα αὐτοῦ σημεῖα καὶ εἰδικώτερον ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν μνημῶν μέχρι τῆς πλίνθου συμπεριλαμβανομένης, δεδομένου ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ἀγάλματος εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ γύψου, δι' ὁποπλίνθων καὶ γυψοσιμεντοκονιάματος ὑπὸ τὴν εἰδικὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐξ ἡμῶν Μ. Τόμπρου. Ἐπηκολούθησε εἰδικὸς κιβωτισμός, ἐνδεικνυόμενος κυρίως διὰ τὴν διατήρησιν τῆς σιλιπνότητος τοῦ ἀγάλματος, κατάλληλος διὰ πᾶσαν μεταφοράν. Αἱ ἐσωτερικαὶ πλευραὶ τοῦ κιβωτίου ἐπενεδύθησαν διὰ πissoxάριου. Ἡ σιδηρὰ ἀντηρίς, ἡ πεπακτωμένη κατὰ τὸ ἔν ἄκρον αὐτῆς ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ἀγάλματος, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἀπεκόπη διὰ σιδηροπρίονος κάτωθι σχεδὸν τῆς πλίνθου τοῦ ἀγάλματος καὶ τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵνα διατηρηθῇ ἡ ἰσορροπία τοῦ ἀγάλματος ἐντὸς τοῦ κιβωτίου —πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μάλιστα ἐπακτώθη τὸ κάτω μέρος τῆς ράβδου εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ κιβωτίου—, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα οὕτω διευκολυνθῇ ἡ ἐπανατοποθέτησις. Ἐμπροσθεν τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος ἐξεσκάφη τάφρος βάθους 4 μέτρων ἐπεκταθεῖσα καὶ κάτωθι τῆς ὑπαρχούσης δοκοῦ συνδέσεως, περαιτέρω δὲ μέχρι τῆς ὑπαρχούσης παλαιᾶς θεμελιώσεως τοῦ κυρίου. Ἐντὸς τῆς τάφρου ταύτης κατεβιβάσθη τὸ κιβώτιον καὶ μετετοπίσθη κάτωθι τῆς ρηθείσης δοκοῦ, ἥτις ἔχουσα ὕψος ἑνὸς μέτρου καὶ πάχος 0.50 καλύπτει νῦν τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ κιβωτίου. Ἡ ἄνω τάφρος διαστάσεων 2×3 ἐκαλύφθη διὰ πλακὸς ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος πάχους 0.40, ἐπιστηριζομένης κατὰ μὲν τὰς δύο αὐτῆς ἐδράσεις ἐπὶ τῆς ἄνω δοκοῦ καὶ ἐπὶ ὑπαρχούσης θεμελιώσεως τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος, κατὰ τὰς δὲ δύο ἐτέρας ἐπὶ τοῦ ἐκατέρωθεν δαπέδου, κεκαλυμμένου διὰ τῆς ἐξ ἰσχυροῦ σκυροδέματος ἐπιστρώσεως αὐτοῦ. Αἱ περίξ τῆς ὥς ἄνω τάφρου ἐδράσεις τῆς πλακὸς ἔχουσι πλάτος ἑνὸς μέτρου. Λόγῳ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως σιδήρου διὰ τὸν ὀπλισμὸν τῆς πλακὸς ἐγένετο χρῆσις 16 ράβδων ληφθεισῶν ἐξ ὀκτῶ σιδηροτροχιῶν, μήκους 5 μέτρων, τὰς ὁποίας παρελάβομεν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἀποστολῆς. Ὁ ξυλότυπος τῆς ἄνω

πλακὸς κατεσκευάσθη κατὰ τρόπον ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ φέρῃ μέρος τοῦ φορτίου τῆς πλακός, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐξασφαλίζῃ τὰς κατὰ ὀριζοντίαν ἔννοιαν ἐνδεχομένας μετακινήσεις τοῦ κιβωτίου. Τὸ κενὸν τῆς τάφρου δὲν ἐπεχωματώθη πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὥς ἄνω ξυλίνων ἐντὸς αὐτῆς κατασκευῶν ἀπὸ τῆς ὑγρασίας. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον μάλιστα ἀφείθησαν ἐπὶ τῆς ἄνω πλακὸς δύο μικραὶ ὀπαί, ἐξασφαλισθεῖσαι καταλλήλως. Διὰ τῆς μιᾶς τῶν ὀπῶν τούτων κατέρχεται σωλὴν ἐξικνούμενος σχεδὸν μέχρι τοῦ δαπέδου τῆς τάφρου, ἵνα ἐξασφαλισθῇ πληρέστερον ἢ ἀνανέωσις τοῦ ἀέρος. Κατὰ τὰ ἐκτεθέντα, ἡ ἐπανατοποθέτησις δέον νὰ γίνῃ ὡς ἑξῆς: Τὸ ἀγαλμα θὰ ἀνελκουσθῇ ὑπεράνω ἀνεγερθησομένου βάθρου. Εἴτα θὰ ἀφαιρεθῶσιν καταλλήλως αἱ κάτωδι τοῦ κιβωτίου δοκίδες, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ τοποθέτησις τοῦ ἀγάλματος μετὰ τῆς πλίνθου του, ἐπιτυγχανομένης ἐν τῷ μεταξὺ τῆς πλήρους γομφώσεως τοῦ ἀγάλματος ἐντὸς τοῦ βάθρου. Ἐν συνεχείᾳ δὰ ἀφαιρεθῶσιν αἱ ὑπολειπόμεναι πέντε πλευραὶ τοῦ κιβωτίου, πρώτης ἀφαιρουμένης τῆς ἐμπροσθίας καὶ εἴτα τῆς ὀπισθίας. Κάθε πλευρὰ τοῦ κιβωτίου ἀφαιρουμένη παρασύρει καὶ τὰ πρὸς τὴν αὐτὴν πλευρὰν ἐσωτερικὰ ξύλινα ἐρείσματα. Τέλος ἡ ἀπόσπασις τῶν διαληφθεισῶν ἐκ γυυοποιημεντοκονιάματος καὶ ὀπτοπλίνθων ἐνισχύσεων θὰ γίνῃ ἀφοῦ προηγουμένως καὶ ἀπαραιτήτως ἐπανασυνδεθῇ προσπκόντως ἡ ρηθεῖσα σιδηρὰ ἀντηρὶς διὰ τὴν κατὰ ὀριζοντίαν ἔννοιαν ἰσορροπίαν τοῦ ἀγάλματος.

Β) Ἀετώματα καὶ Νίκη τοῦ Παιωνίου. Ἐκρίθη σκόπιμον ὅπως ταῦτα, ὡς καὶ αἱ ἐπὶ τῆς αὐτῆς αἰδοῦσης ζωφόροι, ἐξασφαλισθῶσιν ἐν ᾧ τόπῳ εὐρίσκονται. Πρὸ τῶν κτιστῶν βάθρων τῶν αετωμάτων καὶ πέριξ τοῦ βάθρου τῆς Νίκης κατεσκευάσθησαν ἰσχυροὶ ἐσχαρότοιχοι διὰ συμπλέγματος κατακορύφων καὶ ὀριζοντίων φορέων ἐκ κορμῶν κυπαρίσσω. Ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῶν ἐσχαροτοίχων ἐπενεδύθη διὰ τοιμεντοσάκκων πλήρων ἄμμου. Τὸ μεταξὺ τῶν ἐσχαροτοίχων καὶ τῶν τοίχων τῆς αἰδοῦσης τοῦ Μουσείου κενὸν ἐν ᾧ τὰ γλυπτὰ, ἐπληρώθη δι' ἄμμου, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ μεταξὺ τῶν ξυλίνων φορέων τῶν ἐσχαροτοίχων κενόν. Πρὸς ἐξασφάλισιν ἐνδεχομένης βλάβης τῶν ἐκατέρωθεν τῆς αἰδοῦσης τοίχων ἐκ τοῦ φορτίου τῆς μεταξὺ τούτων καὶ τῶν ἐσχαροτοίχων ἄμμου, ἐγένετο ἐνίσχυσις τῶν αὐτῶν τοίχων ἐπὶ τῶν πρὸς τὰς πλαγίας αἰδοῦσας πλευρῶν αὐτῶν. Οἱ ἐσχαρότοιχοι τῶν αετωμάτων διήκουσι καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ μήκος τῆς αἰδοῦσης, ἔχουσι δὲ ὕψος κατὰ τὰ ἄκρα αὐτῶν 2 μέτρων, κατὰ δὲ τὸ μέσον

αὐτῶν 4 μέτρων. Ὁ περὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης ἐσκαρότοιχος ἔχει ὕψος 5 περίπου μέτρων. Εἰς τὰς ἐξωτερικὰς πλευρὰς πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐσκαροτοίκων ἐδόθη κλίσις πρὸς τὰ ἔσω πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἰσορροπίας τῶν πλήρων ἄμμου καὶ εἰς διπλὴν σειρὰν τοποθετηθέντων τσιμεντοσάκκων. Τὰ ἀσθενῆ σημεῖα τῶν ἀετωμάτων ὑπεστυλώθησαν καταλλήλως. Τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης ἐνισχύθη καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ τοῦ Ἑρμοῦ. Αἱ ἐπιφάνειαι τῶν ζωφόρων ἐτέθησαν ἐντὸς σανιδωμάτων ὑποστυλωθέντων διὰ ξυλοτύπων ἐπικαλυφθέντων διὰ μεγάλων σάκκων ἄμμου.

Γ) Ἐξασφάλισις τῶν λοιπῶν μαρμαρίνων ἀντικειμένων: Τὰ σπουδαιότερα τούτων, τὰ δυνάμενα νὰ μεταφερθῶσιν, ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων τῶν ἀετωμάτων κενὰ ὡς καὶ εἰς τὰ τῶν ἐσκαροτοίκων [--]. Εἰς τὸ αὐτὸν ἀέτωμα ἐτοποθετήθησαν καὶ πάντα τὰ πύλινα ἀντικείμενα τῶν ὑπ' ἀριθμ. Β' καὶ Δ' διαμερισμάτων τοῦ Μουσείου. Ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος καὶ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον αὐτοῦ ἐτοποθετήθη ἐντὸς κιβωτίου ἐπενδυθέντος ἐσωτερικῶς διὰ πισσοχάρτου καὶ πληρωθέντος διὰ ρινισμάτων ξύλου τὸ γνωστὸν πύλινον ἄγαλμα τοῦ Διός».

Ἄλλα ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας, συσκευασμένα σὲ κιβώτια, τοποθετήθηκαν «εἰς τὸν παρὰ τὸ Γραφεῖον τοῦ Μουσείου διάδρομον, περιβληθέντα διὰ ξυλίνης ἰσχυρᾶς κατασκευῆς ἐπενδυθείσης διὰ μεγάλων σάκκων ἄμμου».

Δὲν εἶχαν ἀκόμη συνειδητοποιήσει οἱ Ἕλληνες τὴ μεγάλη ἐθνικὴ συμφορὰ τοὺς καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι ἐπαναλάβαν τὴν εἰρηνικὴν ἀσχολίαν τοὺς. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1941 συνέχεται στὴν Ὀλυμπίαν ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀπόκρυψης, γιὰ νὰ ἐξετάσει τὴν κατάστασιν τῶν ἀρχαίων καὶ νὰ παραδώσει στὸν Emil Kunze κιβώτια μὲ χαλκᾶ. Ἡ ἐπιτροπὴ συνέταξε πρωτόκολλο, τοῦ ὁποίου μέρος ἀκολουθεῖ:

«1) ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Κλαδέου κλπ. ἀφ' οὗ ἀφῆρθε ἢ ὑπερθεῖν ἄμμος, δὲν ὑπάρχουσι σημεῖα ἐνδεικνύοντα ὅτι τὸ ὑγρὸν τῆς ἄμμου ἐπέδρασεν ὅπωςδήποτε ἐπ' αὐτῶν.

2) ὅτι τὰ ἐντὸς τῶν ὑπ' ἀριθμ. 4, 1¹ καὶ 1² κιβωτίων, ἀνοικθέντων μετὰ τὴν περὶ τοῦ ἀλυμάντου τῶν ἐπ' αὐτῶν σφραγίδων βεβαίωσιν, χαλκᾶ ἀντικείμενα διατηροῦνται ἄριστα, οὐδεμίαν ὑποστάνα ἐπίδρασιν ἐκ τῆς ἐν τῷ Μουσείῳ ὑγρασίας.

3) τὴν ἐνώπιόν της προφορικῶς διατυπωθεῖσαν σύμφωνον γνώμην τῶν Καθηγητῶν Ἀν. Ὀρλάνδου, Κ. Βέν, Ἀντ. Σώκου καθ' ἥν 1) Τὰ αἰτώματα, αἱ μετόπαι τοῦ Ναοῦ τοῦ Διός, τὰ ἀγάλματα τῆς Νίκης καὶ τοῦ Ἑρμοῦ ὡς καὶ τὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα οὐδένα, λόγῳ τοῦ τρόπου τῆς καλύψεως τῶν, διατρέχουν κίνδυνον, ἐκτὸς ἂν ἡ καλύπτουσα τὰ αἰτώματα καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης ποταμία ἄμμος, εἶναι κατὰ τὴν σύνθεσίν της διάφορος τῆς συνήθους, ὅπερ ἐπεφυλάχθη νὰ ἐξετάσῃ ὁ Καθηγητὴς Κ. Βένς καὶ 2) ὅτι τὰ ἐντὸς τῆς καλυπτούσης τὸ δεξιὸν αἶτωμα ἄμμου ἐναποτεθέντα ἐκ πηλοῦ ἀντικείμενα ὡς καὶ ἡ ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ ἐναποτεθεῖσα ἐξ ἀργιλλικοῦ ἀσβεστολίθου (μάργα) κεφαλὴ τῆς Ἥρας εἶναι δυνατόν, λόγῳ τῆς ὑγρασίας τῆς ἄμμου, νὰ ὑποστῶσι ἐν τῷ μέλλοντι βλάβας.

4) τὸ πρὸς αὐτὴν ἀπευθυνόμενον ἀπὸ 5 Ἰουλίου 1941 ἔγγραφον τοῦ Δ/τοῦ τῆς ἐνταῦθα Γερμανικῆς ἀνασκαφῆς Ε. Kunze, ὅπερ προσαρτᾶται εἰς τὸ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας ὑποβληθισόμενον πρωτότυπον τῆς παρούσης. Ἀπεφάνθη ὁμοφώνως ὅτι δέον νὰ παραμείνωσι ὡς ἔχουσι τὰ αἰτώματα, αἱ μετόπαι, τὰ ἀγάλματα τῆς Νίκης, τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τὰ ἐν ταῖς Στοιαῖς τοῦ Μουσείου ὡς καὶ τὰ ἐν τῷ Μουσείῳ εἰσέτι εὐρισκόμενα χαλκᾶ ἀντικείμενα. Γίνεται μνεῖα ὅτι ὁ διαληφθεὶς Ε. Kunze, ἐδήλωσεν ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς ὅτι παρέλαβε τὰ ἐλλείποντα ἐκ τοῦ Μουσείου ἔξ (6) ὑπ' ἀριθμ. IB' κιβώτια μὲ τὰ περιεχόμενα ἰσάριθμα ὄχανα, εὐρεθέντα ἐν καλῇ καταστάσει, καὶ ὅτι αἰτήσῃ τοῦ ἰδίου παρεδόθησαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τὰ ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθ. 1¹ καὶ 1² κιβωτίοις περιεχόμενα χαλκᾶ ἀντικείμενα. Διὰ πάντα τὰ χαλκᾶ ταῦτα ἀντικείμενα ὁ αὐτὸς Ε. Kunze, ἐπανάλαβεν τὴν καὶ κατὰ Νοέμβριον 1940 γενομένην δήλωσίν του ὅτι ἔχουσιν εἰσέτι ἀνάγκην ἐιδικῆς ἐπεξεργασίας διὰ τὴν καλὴν διατήρησίν των».

Σῶζονται δύο ἄλλα πρωτόκολλα τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀπόκρυψης, τῆς 1 Δεκεμβρίου 1941 καὶ τῆς 14 Φεβρουαρίου 1942, μὲ τὰ ὁποῖα διαπιστώνεται ἡ ἐκ νέου ἐξέταση τῆς κατάστασης τῶν συσκευασμένων ἀρχαίων τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας καὶ συγκρόνως ἡ παράδοση «ὑποδείξει τοῦ ρηθέντος Διευθυντοῦ τῶν ἀνασκαφῶν» σὺν Emil Kunze, «πρὸς μελέτην», πλήθους ἀρχαίων. Ἐκείνους τοὺς καιροὺς ἡ πείνα θέριζε κυρίως τοὺς κατοίκους τῆς Ἀθίνης καὶ τοῦ Πειραιᾶ. Οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι, ὅσοι ἦσαν στὴν Ἀθήνα, περι-

φέρονταν με ένα δίχτυ, μέσα στο οποίο υπήρχε μόνον ένα κατσαρόλι για το σουσίτιο. Οί συνάδελφοί τους της 'Ολυμπίας μπορούσαν να προσφέρουν στην επιστήμη τις γνώσεις τους και τις ικανότητές τους και να αξιοποιήσουν τον νεκρό χρόνο της Κατοχής.

'Από τα άρχαια του Μουσείου Κορίνθου, τα μὲν ἀγγεῖα καὶ μικροτεχνήματα συσκευάστηκαν με ἐπιμέλεια καὶ τοποθετήθηκαν σὲς προθήκες, ἀπὸ τὲς ὁποῖες ἀφαιρέθηκαν τὰ κρύσταλλα· αὐτὰ ἀντικαταστάθηκαν με σάνιδες. 'Ορισμένα γλυπτὰ ἀσφαλίστηκαν στὸ 'Ασκληπιεῖο καὶ τὰ λοιπὰ τοποθετήθηκαν στὸ δάπεδο τῆς αἴθουσας τῶν γλυπτῶν καὶ προστατεύτηκαν με σάκκους ἄμμου.

Τὰ χρυσά, ἀργυρὰ καὶ τὰ εὐπαθὴ ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Θηβῶν συσκευάστηκαν σὲ κιβώτιο καὶ φυλάχτηκαν στὸ θησαυροφυλάκιο τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς 'Εθνικῆς Τραπεζῆς τῆς πόλης. Τὰ ἀξιολογότερα γλυπτὰ καὶ πῆλινα καταχώθηκαν σὲ λάκκο βάθους 3.50 μ., πού ἀνοίχτηκε μετὰξὺ τοῦ μουσείου καὶ τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑποστέγου, στὴν αὐλή. 'Επάνω ἀπὸ τὸν λάκκο κατασκευάστηκε τύμβος ὕψους 1 μ. Τὰ μικρῆς ἀξίας γλυπτὰ τοποθετήθηκαν στὸ δάπεδο τοῦ μουσείου, προστατευμένα με σάκκους ἄμμου. Τὰ πῆλινα καὶ τὰ χαλκᾶ συσκευάστηκαν σὲ σαράντα ἐπτὰ κιβώτια, τὰ ὁποῖα τοποθετήθηκαν στὸ ἰσόγειο τοῦ κυρίου. 'Η αἰθουσα προστατεύτηκε με ὑποστυλώματα καὶ σάκκους ἄμμου. Οἱ ἐπιγραφὲς ἔμειναν στὸ ὑπόστεγο, χωρὶς ἰδιαίτερη προστασία.

Τὰ ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Σπάρτης φυλάχτηκαν, τὰ πολυτιμότερα, σὲ ὑπόγειο καταφύγιο πού κατασκευάστηκε στὸν κῆπο τοῦ μουσείου, κατὰ τὴ ΝΔ πρόσογί του καὶ σὲ ἀπόσταση 12 μ. ἀπὸ τὰ θεμέλιά του. Τὰ λιγότερα σημαντικὰ συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια, πού τοποθετήθηκαν κοντὰ στοὺς μεσότοιχους τοῦ μουσείου. Συμπληρωματικὴ προστασία ἔδιναν σάκκοι με ἄμμο. Τὰ μικρῆς ἀξίας ἀρχαῖα ἔμειναν χωρὶς ἰδιαίτερη προστασία στὴν ἀποθήκη.

Τὰ ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Τεγέας φυλάχτηκαν σὲς αἶθουσές του, ἀφοῦ συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια, τὰ μικρά, καὶ σκεπάστηκαν με σάκκους ἄμμου.

Τὰ χρυσὰ τοῦ Μουσείου Βόλου φυλάχτηκαν στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς Τραπεζῆς τῆς 'Ελλάδος τοῦ Βόλου. Τὰ γλυπτὰ, ἀνά-

γλυφα, ἀγγεῖα κλπ., συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια καὶ φυλάχτηκαν στὸ ὑπόγειο τοῦ μουσείου, τὸ ὁποῖο ὑποστυλώθηκε. Τὰ κιβώτια προστατεύτηκαν συμπληρωματικὰ μὲ σάκκους ἄμμου.

Οἱ γραπτὲς σπῆλες τῶν Παγασῶν ἔμειναν προσηλωμένες στοὺς τοίχους τοῦ μουσείου, ὅπως ἦσαν ἐκτεθειμένες, γιὰτὶ κρίθηκε ἐπικίνδυνη ἡ ἀπόσπασή τους, ἡ συσκευασία τους καὶ ἡ ἀπόκρυψη. Προστατεύτηκαν, κατὰ τὸ πρακτικόν, «διὰ κατασκευῆς πρὸ αὐτῶν τοίχου ἐκ γαιωσάκκων ἱκανοῦ πάχους καὶ ὕψους».

Τὸν τόπο καὶ τὸν τρόπο ἀπόκρυψης τῶν ἀρχαίων τοῦ Μουσείου Κερκύρας ἐκθέτει ἡ ἐπιτροπὴ στὸ πρακτικὸν τῆς 21 Μαρτίου 1941, τοῦ ὁποίου παραθέτω τὸ κυριότερον μέρος:

«Τὸ ἀέτωμα τῆς Γοργοῦς μετὰ τοῦ μαρμαρίνου ἀρχαϊκοῦ λέοντος εἶχε μεταφερθῇ ἤδη ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1939 εἰς τὸ κτήριο τῆς Ρολίνας, ὅπερ εἶχε παραχωρηθῇ ὑπὸ τοῦ Δήμου Κερκυραίων διὰ τὴν στέγασιν τοῦ Μουσείου μετὰ τὴν ἐκ νέου παραχώρησιν τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων εἰς τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα. Ἡ μεταφορὰ ἐγένετο τότε ἐπειγόντως, ἐπὶ τῇ προβλέψει ἀεροπορικῶν κινδύνων, καὶ τὰ ἀρχαῖα ἐναπετέθησαν εἰς ἓν τῶν ἰσογείων δωματίων τοῦ κτηρίου ἄνευ ἄλλης τινὸς μερίμνης πρὸς διαφύλαξιν τούτων. Ἡ προκαταρκτικὴ ὁμῶς αὕτη ἐργασία ὑπῆρξε σωτηρία· διότι θὰ καθίστατο ἄλλως ἀδύνατος ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας ἡ διάλυσις τοῦ αἰετώματος καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ὀγκωδῶν γλυπτῶν ἐκ τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῶν Ἀνακτόρων. Κατ' εὐτυχίᾱ ἐπίσης σύμπτωσιν οὐδεμία ἐκ τῶν πολυαρίθμων βομβῶν, αἵτινες ἔπληξαν τὴν γύρω περιοχὴν καὶ τὸ κτήριο, ἔβλαψεν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον τὰ πολύτιμα ταῦτα γλυπτά.

Ἐβλάβησαν μόνον ἐπιγραφαὶ τινες μαρμαρίναι καὶ βυζαντινὰ γλυπτά ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Παλαιοπόλεως εὐρισκόμενα ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ κτηρίου καὶ παρὰ τὸν οἰκίσκον τοῦ φύλακος, ὅπου ἐρρίφθησαν ἐπίσης πολλὰ θόμβαι. Ἡ ἀκριβὴς ἐκτίμησις τῶν καταστραφέντων δὲν ἐγένετο εἰσέτι, διότι ἐξακολουθοῦν αἱ ἐργασίαι τῆς ἀφαιρέσεως τῶν χωμάτων αἵτινα κατέκωσάν τινα τῶν ἀρχαίων τούτων. Ἀλλ' ἡ καταστροφὴ αὕτη εἶναι ἀσπίμαντος.

Ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκρίθη σκόπιμος ἡ κατάκωσις τῶν γλυπτῶν ἐπὶ τόπου καὶ ἐντὸς τοῦ δωματίου ὅπου ἐστεγάζοντο, διότι τὸ μέρος παρῆκε πολλὰ στοιχεῖα ἱκανῆς ἀσφαλείας 1) διότι τὸ κτήριο κεῖται εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς πόλεως καὶ

ἀπέχει 1.000 τουλάχιστον μέτρα ἀπὸ τῆς ἐπικινδύνου ζώνης τοῦ λιμένος· 2) διότι τὸ δωμάτιον ἔνθα κατεσκευάσθη ὁ λάκκος, κείμενον ἀκριβῶς κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν, προφυλάσσεται ἀπὸ τῶν δύο αὐτοῦ πλευρῶν τῆς βορείας καὶ δυτικῆς ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν τοίκων τοῦ κτηρίου καὶ ὑπὸ φυσικῆς γῆς, μέχρις ὕψους 5 μέτρων, καθιστάμενον οὕτως ὑπόγειον».

«Λοιπὰ ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου τῆς Πινακοθήκης καὶ τῆς Σινοῖαπωνικῆς Συλλογῆς.

Διὰ πάντα τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου κατεσκευάσθη καταφύγιον ὅπως οὖν ἀσφαλὲς ἐντὸς τοῦ κτηρίου τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων, χρησιμοποιουμένων εἰσὶν ὡς Μουσείου.

Τὸ καταφύγιον τοῦτο εὐρίσκεται ἐντὸς ὑπογείου διαδρόμου (μῆκ. 18 μ., πλ. 2 μ.) προφυλασσομένου διὰ παχέων τοίκων (0.80-1 μέτρου) καὶ στεγαζομένου διὰ θόλου, ἐκ πλίνθων, τῆς ὁποίας τὸ πλάτος εἰς τὸ ἀσθενέστερον αὐτῆς σημεῖον, εἰς τὸ κέντρον δηλ., εἶναι 0.35 μ.

* Ἀνωθεν τῆς θολωτῆς ταύτης στέγης ὑπάρχει πλακόστρωτον διαδρόμου προφυλασσομένου ἐπίσης διὰ παχέων τοίκων καὶ τῆς κιονοστοιχίας τοῦ ἀνδρήρου τοῦ Α. ὀρόφου τῶν Ἀνακτόρων. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τούτου ἐτοποθετήθησαν τὰ μαρμάρια, δευτέρας κατηγορίας ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου, ἀγάλματα, ἐπιτύμβιοι πλάκες, ἐπιγραφαὶ κλπ.».

Τὰ νομίσματα καὶ τὰ πολύτιμα τοῦ Μουσείου Κεφαλῆς τῆς Ἀθηνῆς (χρυσὰ κλπ.) φυλάχτηκαν στὸ ὑποκατάστημα τῆς Ἰονικῆς Τραπεζῆς. Τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια καὶ τοποθετήθηκαν στὴν Ἐμπορικὴ Σχολὴ Ἀργοστολίου.

Τὰ χρυσὰ τοῦ Μουσείου Ρεδύμνου φυλάχτηκαν στὸ ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς· τὰ πύλινα καὶ τὰ χαλκᾶ συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια καὶ τοποθετήθηκαν στὸ ὑπόγειο τοῦ μουσείου. Τὰ λίθινα τοποθετήθηκαν στὸ ἰσόγειο, στὸ ὑπόγειο καὶ στὴν αὐλή, καὶ προστατεύτηκαν μὲ σάκκους ἄμμου.

Τὰ νομίσματα καὶ τὰ χρυσὰ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης φυλάχτηκαν στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος στὴν Ἀθήνα. Τὰ λίθινα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν σώζεται στὴν Ἐταιρεία περιγραφικὸ πρωτόκολλο, τάφηκαν σὲ ὀρύγματα στὴν αὐλὴ τοῦ μουσείου, ὅπως εἰκονίζεται στὸ σκαρίφημα τῆς ἐπιτροπῆς.

Τὰ χρυσὰ καὶ γενικὰ τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου Ναυπλίου φυλάχτηκαν σὶ τὸ θησαυροφυλάκιο τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς πόλεως. Τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα συσκευάσθηκαν σὲ ἐξήντα τέσσαρα κιβώτια καὶ τοποθετήθηκαν «εἰς τὸ παρὰ τὸ ναῦδριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου σπήλαιον μεταξὺ Ναυπλίου καὶ Προνοίας».

Ὁ Γιάννης Μηλιάδης
ἐξετάζει τὴν Ἀθηνᾶ ἀρ. 140
τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως,
μετὰ τὴν ἐξαγωγή της
ἀπὸ τὴν κρύπτη της,
τὸ 1947.

ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Στις 11 Νοεμβρίου 1940 έφθασαν στην Ύπηρεσία και την 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία δύο τηλεγραφήματα από τον Έλληνα Πρεσβευτή στο Λονδίνο Σιμόπουλο. Τò πρώτο ήταν ανακοίνωση γνησίματος της Hellenic Society, με τò όποιο τὰ μέλη της 'Εταιρείας αὐτῆς ἐξέφραζαν τὸν θαυμασμό τους γιὰ τὴ στάση τῆς 'Ελλάδος κατὰ τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης. Τò δεύτερο τηλεγράφημα περιεῖχε τὴν ἔκφραση τοῦ θαυμαστοῦ καὶ τὴ συμπάθεια τῆς 'Αγγλικῆς 'Αρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ τὸ ὑπέγραφε ὁ Πρόεδρος τῆς καθηγητῆς John Myres.

Ὁ τόμος τοῦ 1940 τοῦ περιοδικοῦ *The Journal of Hellenic Studies*, ποὺ ἐκδίδει ἡ Society for the Promotion of Hellenic Studies, ἔφερε ὡς ἀφιέρωση τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα:

ΑΓΓΛΟΙ ΕΛΛΗΣΙ ΧΑΙΡΕΙΝ

*οὐ Μαραθωνομάχας σέβομεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς,
ὦ φίλοι, οὐ τοίων χειροτέρους πατέρων.*

Στὴ μάχη τῆς Κρήτης, στὶς 22 ἢ στὶς 24 Μαΐου 1941, σκοτώθηκε ὁ John Devitt Stringfellow Pendlebury (γενν. 1904), μαθητῆς τῆς 'Αγγλικῆς 'Αρχαιολογικῆς Σχολῆς τὸ 1927-1928, Διευθυντῆς τῶν ἀνασκαφῶν στὴν Κνωσὸ τὸ διάστημα 1929-1934, καθηγητῆς στὴν 'Οξφόρδη, ἐπιφορτισμένος με «εἰδικὰ καθήκοντα» στὴν Κρήτη κατὰ τὸν πόλεμο.

Τὸν 'Ιούνιο τοῦ 1944 σκοτώθηκε σὲ ἀεροπορικὸ δυστύχημα, σὲ ταξίδι πρὸς τὴν Αἴγυπτο, ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ ἀναλάβει ἀνώτερα καθήκοντα σχετικὰ με τὴν 'Ελλάδα, ὁ Stanley Casson (γενν. 1889), μαθητῆς τῆς 'Αγγλικῆς Σχολῆς τὸ 1912-1913, 'Υποδιευθυντῆς τὸ 1919-1922, καθηγητῆς στὴν 'Οξφόρδη, σὲ ὑπηρεσία στὴν 'Ελλάδα κατὰ τὸν πόλεμο.

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1944 σκοτώθηκε στὴν Ἡπειρο ὁ David John Wallace, μαθητῆς τῆς Σχολῆς τὸ 1937-1939, ὁ ὅποιος ἔδρασε ὡς 'Ακόλουθος Τύπου στὸ διάστημα 1939-1941 καὶ ὡς σύνδεσμος μεταξὺ τῆς Βρετανικῆς Πρεσβείας στὴν 'Ελληνικὴ Κυβέρνηση τοῦ Καίρου καὶ τῶν 'Ελλήνων ἀνταρτῶν.

Στοὺς τρεῖς ἀρχαιολόγους οἱ συνάδελφοί τους ἀφιέρωσαν τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα:

Οἶδ' Ἀῖδαν στέρξαντες ἐνόπλιον, οὐχ, ἄπερ ἄλλοι,
στάλαν, ἀλλ' ἀρετὰν ἀντ' ἀρετᾶς ἔλαχον.

Ὁ Rodney S. Young, μέλος τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου, μὲ χρήματα ἀμερικανικὰ ἀγόρασε ἀσθενοφόρο, τὸ ὁποῖο προσέφερε στὸν Ἑλληνικὸ Ἐρυθρὸ Σταυρό, καὶ ὁδηγώντας τὸ ὁ ἴδιος μετέφερε τραυματίες ἀπὸ τὸν κῶρον τῶν μαχῶν στὰ ἱατρεῖα τοῦ Μετώπου. Ὁ Young κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς ἀποστολῆς του αὐτῆς πληγώθηκε σοβαρά.

THE SPIRIT OF THE PASS

ΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Με την έκρηξη του πολέμου οι Ιταλοί υπήκοοι περιορίστηκαν, και μαζί και οι Ιταλοί αρχαιολόγοι που βρίσκονταν στην Ελλάδα, οί όποιοι και απέλαθηκαν. Τò Γερμανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο συνέχισε τις έργασίες του, όπως και κατά την εποχή της ειρήνης. Διευθυντής του ήταν ό Walther Wrede (1893-1990), εξαίρετος αρχαιολόγος αλλά και ακραιφνής ναζί. Ήταν άνώτερο στέλεχος του κόμματος και είχε τόν βαθμό του Landesgruppenleiter για την Ελλάδα (τοπικός άρχηγός του κόμματος) και είχε διαδεχθί στη Διεύθυνση του 'Ινστιτούτου τόν Georg Karo. 'Ο Karo κατέφυγε στις 'Ηνωμένες Πολιτείες, διωγμένος ως 'Εβραϊός έπειτα από καταγγελίες του Hans Reinerth, ό όποιος διοικοῦσε τόν τομέα Προϊστορικής 'Αρχαιολογίας της Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte, που είχε ιδρύσει και διηύθυνε ό θεωρητικός του ναζισμού Alfred Rosenberg. Για τή δράση του Sonderkommando Rosenberg στην Ελλάδα θα γίνει σύντομος λόγος.

Μοναδική μέριμνα του Wrede ήταν ή έξυπνηρέτηση τών σκοπών του ναζιστικού κόμματος. Βρισκόταν σε άμεση έπαφή με τó

'Ο Walther Wrede,
Διευθυντής
του Γερμανικού
'Αρχαιολογικού 'Ινστιτούτου,
με στολή
άνωτάτου αξιωματικού.

Βερολίνο, από όπου έπαιρνε οδηγίες για κάθε του ενέργεια. Φαίνεται πώς την αρχαιολογία την είχε παραμελήσει, τουλάχιστον τα χρόνια του πολέμου, τα τελευταία που πέρασε εδώ. Το 1942 δημοσίευσε στο περιοδικό *Jahrbuch der Auslands-Organisation der National-Sozialistischen Deutschen Arbeiter-Partei* (4, 1942, 49-66) το ημερολόγιό του των ημερών του πολέμου με τη Γερμανία (6-27 'Απριλίου 1941). 'Από το ημερολόγιο αυτό παραθέτω δύο αποσπάσματα:

«Κυριακή, 6 'Απριλίου. Στις 1.30' το πρωί με ξύπνησε ένας υπάλληλος της Πρεσβείας και με παρακάλεσε να πάω μαζί του στον Γερμανό Πρέσβη. 'Ήρθε ή ώρα' μου λέει στον δρόμο· 'ό Πρέσβης έχει εντολή να πληροφορήσει στις 5.20' την 'Ελληνική Κυβέρνηση ότι τα γερμανικά στρατεύματα εισβάλλουν στην 'Ελλάδα' [--]. Στο ένα χέρι το ρολόι, το άλλο στο άκουστικό του τηλεφώνου, περίμενα τα είκοσι λεπτά μετά τις πέντε. Τώρα ήρθε ή ώρα, τώρα φθάνει ο Πρέσβης στον Κορυζή. Σε λίγα λεπτά ξύπνησα τους τέσσερις άρχηγους των τομέων, με τους οποίους μπορούσα να επικοινωνήσω τηλεφωνικώς, και τους έδωσα το συμφωνημένο μήνυμα: 'Μη χάσετε το λεωφορείο' [Verpasst den Omnibus nicht]».

'Ο Wrede περιγράφει στα επόμενα όσα του έκαναν εντύπωση κατά τις ημέρες που ακολούθησαν· τη σύλληψη των Γερμανών, τον περιορισμό τους, τις σχέσεις τους με τις 'Ελληνικές' Αρχές, τη βαθμιαία κατάρρευση του Μετώπου. Τον ενοχλούσαν τα δημοσιεύματα των έφημερίδων, οι ύβρεις κατά της Γερμανίας και του Führer, τα γέμματα για τα γεγονότα. Οι Άγγλοι και οι Έλληνες κρύβουν τη δυσάρεστη πραγματικότητα, για να κρατούν το ήθικόν του κόσμου ύψιλό. Φοβάται μήπως απελαθῇ και δὲν βρίσκεται στην 'Αθήνα όταν έρχουν τα γερμανικά στρατεύματα. Στις 27 'Απριλίου όμως, Κυριακή, όλα καταλήγουν κατά τις επιθυμίες του:

«Έρχεται στις 9.30' ένας υπάλληλος και μάς λέει ότι γερμανικά στρατεύματα κινούνται πρὸς τὴν 'Ακρόπολη. Θὰ ὕψωναν ἐκεῖ βέβαια τὴ γερμανικὴ σημαία. 'Ανεβαίνω τρέχοντας στὸ επάνω πάτωμα, στὸ παρατηρητήριό μας. Πραγματικά! Στὸ κοντάρι, στὴν κορυφὴ τοῦ φρουρίου, φεγγοβολᾷ τὸ κόκκινο τῆς σημαίας τοῦ Ράιχ. 'Η κραυγὴ "Ὁ ἀγκυλωτὸς σταυρὸς στὴν 'Ακρόπολη" [Die Hakenkreuzfahne auf der Akropolis] ἀντηχεῖ στὸ σπίτι».

Τὸ γεγονός περιγράφει καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς Κύρου (*Σκλαβωμένοι νικηταί*, Ἀετός, 1945, 11):

«Κί' ἔξαφνα —θὰ ἦταν ἡ ὥρα δέκα παρὰ τέταρτο— ἡ πνιγμένη φωνὴ ἑνὸς παιδιοῦ ἢ μιᾶς ὑπηρετρίας, ποὺ ἀπαρατήρητη εἶχε ἀνέβει στὴν ταρατσα, ἔφερνε μιὰ καινούργια, τὴν μεγαλείτερη συγκίνηση στὸν σιωπηλὸ αὐτὸ κύκλο: 'Στὴν Ἀκρόπολι!... ἡ σημαία μας κατεβαίνει!'. Ἀληθινὰ ἐκείνη τὴν στιγμή οἱ δύο πρῶτοι οὐννοί, ποὺ ἀνέβηκαν στὴν Ἀκρόπολι —τὰ ὀνόματά τους, Ἰλάρχος Γιακόμπυ καὶ ὑπολοχαγὸς Ἑλσονιτς, πρέπει νὰ μείνουν στὴν ἱστορία μας—, κατέβαζαν τὴν γαλανόλευκη καὶ ὕψωναν στὴν θέσι τῆς τὴν κόκκινη σημαία μὲ τὸν μαῦρο ἀγκυλωτὸ σταυρό, τὴν σημαία τοῦ μίσους καὶ τῆς τυραννίας, γιὰ νὰ ἀναγγεῖλουν ἀμέσως ἔπειτα μὲ ἓνα τηλεγράφημα στὸν Χίτλερ τὸ κατόρθωμά τους: 'Υγώσαμεν τὴν Γερμανικὴν σημαίαν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Χαῖλ μαῖν Φύρερ!'. Λίγα λεπτά ἀργότερα ἀκουγόταν πάλι ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο ὁ ἀπαράμιλλος Ὕμνος τοῦ Μαντζάρου καὶ

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν SS Heinrich Himmler στὴν Ἑλλάδα, σὲ συγκέντρωση ἀξιωματικών. Στὸ κέντρο δεξιὰ ὁ Walther Wrede.

τοῦ Σολωμοῦ, σὰν νὰ ἤθελε ἡ Ἑλλάς νὰ ἀποχαιρετίσῃ τὰ παιδιὰ της. Οἱ στρατιῶτες, ποὺ εἶχαν γνωρίσει τόση φρίκη καὶ τόσοις κινδύνους καὶ τόσες ταλαιπωρίες, δὲν μπόρεσαν πιά νὰ συγκρατηθοῦν. Τὰ δάκρυα ἔτρεχαν ἀκατάσχετα ἀπὸ τὰ μάτια τους καὶ ἐσκέπαζαν τὰ πρόσωπα μὲ τὰ χέρια τους, γιὰ νὰ κρύγουν τὴν γυχικὴ τους συντριβή. Τώρα πιά ἐκαταλάβαιναν καλὰ ὅτι τὸ μοιραῖο τέλος εἶχε φθάσει. Ἡ μαύρη νύχτα τῆς δουλείας εἶχε πέσει σιτὸν τόπο, ποὺ πρῶτος ἐγέννησε καὶ πρῶτος ἐλάτρευσε τὴν ἐλευθερίαν».

Ἀκρόπολη,
27 Ἀπριλίου 1941,
ὥρα περίπου 9.45' π.μ.

Γερμανικὸ
στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα,
ὀπλισμένον μὲ πολυβόλα
καὶ μὲ τὰ σημάδια
νικηφόρας ἐκστρατείας,
πλησιάζει στὸ σημεῖο
ὅπου δὰ ὑγῶσει
τὴ σημαία
μὲ τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρό.

Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ γερμανικὴ σημαία ὑψώθηκε στὴν Ἀκρόπολη τὸ πρωινὸ τῆς Κυριακῆς, 27 Ἀπριλίου, ἀπὸ τὸν ταγματάρχη Jacoby καὶ τὸν λοχαγὸ Elsnits. Μὲ τὸ γεγονὸς αὐτὸ συνδέεται ἡ ἱστορία τοῦ φρουροῦ ποὺ αὐτοκτόνησε. Πρώτη μνεία τῆς ἀνεξακρίβωτης αὐτῆς ἱστορίας ἔγινε στὴν ἐφημερίδα «Daily Mail» τῆς 9 Ἰουνίου 1941, ὡς ἀνταπόκριση τοῦ εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου της στὸ Κάιρο:

«Ὁ Κώστας Κουκίδης, Ἕλληνας στρατιώτης, φρουροῦσε τὴν κυανόλευκη ἐλληνικὴ σημαία στὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας, ὅταν ἀπόσπασμα ναζὶ στρατιωτῶν τὸν πλησίασε. Ἐκατέβασέ την»

Ἀκρόπολη,
27 Ἀπριλίου 1941,
ὥρα περίπου 9.45 π.μ.
Γερμανικὸ
στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα,
μὲ τὴν ὁρμὴ τοῦ νικητῆ,
φθάνει στὸ τέλος
τῆς προσπάθειάς του.
Σὲ λίγες στιγμὲς
θὰ ἔχει ὑψώσει
τὸ κόκκινο καὶ μαῦρο
λάβαρὸ τῆς νίκης του.

εΐπαν 'καὶ ὕψωσε τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρό'. 'Ο Κώστας κατέβασε ἀργὰ τὴ σημαία τῆς πατρίδας του. Στάθηκε γιὰ λίγο μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὸν Γερμανὸ ἀξιωματικό. Κατόπιν τυλίχτηκε μὲ τὴ σημαία καὶ ἔπεσε στὸ κενὸ ἀπὸ τὶς ἐπάλξεις. Τὸ περιστατικὸ μοῦ μεταδόθηκε ἀπὸ ἐλληνικὴ πηγή».

Τὴν ἱστορία δημοσίευσε καὶ ἰσπανικὴ ἐφημερίδα· παρὰ τὶς ἔρευνες ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὴ Διεύθυνση 'Ιστορίας Στρατοῦ, δὲν βρέθηκε ὅτι ὑπῆρξε ποτὲ Ἑλληνας στρατιώτης μὲ τὸ ὄνομα ποὺ παραδίδει ἡ ἀγγλικὴ ἐφημερίδα. Ἐὰν ἡ ἱστορία εἶναι πλαστική, ἀνήκει στοὺς θρύλους ἐκείνους ποὺ δημιουργοῦνται κατὰ τὶς μεγάλες ἱστορικὲς στιγμές, ὅπως ἔγινε στὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος τὸ 490 π.Χ. ἢ στὸ Μέτωπο τῆς Ἀλβανίας τὸ 1940-1941.

Τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῶν Γερμανῶν στὴν Ἀθήνα δίνει ὁ Χρῆστος Καροῦζος σὲ συνέντευξή του μετὰ τὸν πόλεμο ('*Ελευθέρα Γράμματα* ἀρ. 6, Σάββατο, 16 Ἰουνίου 1945):

«Σ' ἔνα σπίτι ποὺ βρίσκεται ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὴ λεωφόρο [Κηφισιάς], βλέπει ὅμως σ' αὐτή, ἄκουγα τὸ πρωτὶ ἐκείνης τῆς μαύρης Κυριακῆς ν' ἀνεβαίνει χωρὶς νὰ σταματάει ἡ βοή ἀπὸ τὶς μοτοσυκλέτες καὶ τὰ θωρακισμένα. Κάποια στιγμὴ ἀποφάσισα καὶ βγῆκα στὸ παράθυρο· οἱ κόκκινες σημαῖες μὲ τὰ μαῦρα ἀγκίστρια ποὺ εἶδα μὲ τάραξαν καὶ μοῦ ἔφεραν ἀμέσως στὸ νοῦ ἕνα στίχο τοῦ Δάντη: '*Vexilla regis prodeunt inferni· Τὰ φλάμπουρα τοῦ βασιλιᾶ προβαίνουν τῆς κόλασης*'.* Ἐμπῆκα πάλι μέσα κί' ἔκαμα τὴ στιγμὴ ἐκείνη κάτι ποὺ ἀπὸ καιρὸ τὸ λογάριζα: Ἔστειλα στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τὴν παραίτησή μου ἀπὸ μέλος του. Ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἐδῶ εἶχε πάγει νὰ ἔχει καμμιὰ σχέση μὲ τὴν Ἐπιστήμη καὶ ἔπρεπε νὰ τοὺς κοπεῖ ἡ ἐλπίδα, ὅτι θὰ πετύχαιναν τίποτε στὴν προσπάθεια ποὺ τὴ μάντευα συστηματικὴ καὶ μεθοδική, νὰ μᾶς λερώσουν ὅλους μὲ '*ἀδῶες*' προτάσεις εἰρηνικῆς καὶ πολιτιστικῆς συνεργασίας».

Πραγματικὰ ὁ Καροῦζος παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ μέλους τοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ μαζί του καὶ ἡ γυναίκα του Σέμνη.

* Εἶναι ὁ πρῶτος στίχος ἀπὸ τὸ ὄσμη XXXIV τῆς *Κόλασης*, λατινικὰ καὶ στὸ πρωτότυπο: «Ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα λόγια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὕμνου ποὺ γέλνουν οἱ Δυτικοὶ τὴ μεγάλῃ ἐβδομάδα. Ἔργο τοῦ Φορτουνάτο (περίπου 530-600), ἐπισκόπου τοῦ Πουατιέ» (Γ. Κότσιρας, στὰ σχόλια τῆς μετάφρασης τῆς *Κόλασης*).

Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Τὴ νύχτα τῆς 30 πρὸς τὴν 31 Μαΐου 1941, τὴ νύχτα τῆς Παρασκευῆς πρὸς τὸ Σάββατο, δύο νέοι, ὁ Μανόλης Γλέζος καὶ ὁ Ἀπόστολος Σάντας, κατέβασαν ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τὴ γερμανικὴ σημαία. Γιὰ τὸ γεγονός καὶ τὴν ἠθικὴ σημασία του ἔχουν γραφῆ πολλὰ καὶ οἱ δύο Ἕλληνες ζοῦν ἀνάμεσά μας. Ἡ πράξη αὐτὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἔναρξη τῆς ἀντίστασης κατὰ τῶν κατακτητῶν, ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὸ πνευματικὸ σύμβολο τῆς νεώτερης Ἑλλάδος, τὴν Ἀκρόπολη. Ἐκδόθηκε γερμανικὴ στρατιωτικὴ ἀνακοίνωση, ποὺ δείχνει πὼς οἱ κατακτητὲς ἄλλα περίμεναν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ξεγελασμένοι προφανῶς ἀπὸ τοὺς ἀνδρώπους τους, οἱ ὁποῖοι δὲν μπόρεσαν νὰ ξεχωρίσουν τὴν πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο πολιτικολογία μὲ τὴ φιλοπατρία.

Ἀπὸ τὴν ἀνακοίνωση τοῦ Γερμανοῦ Φρουράρχου εἶναι φανερά τὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν κατακτητὴ. Ἐὰν ἤδη ἓνα μῆνα μετὰ τὴν εἴσοδό τους στὴν Ἀθήνα ὑπῆρχαν προδότες καὶ

Τὸ κατέβασμα τῆς σημαίας
μὲ τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρὸ
στὴν 31 Μαΐου 1941.

Σύνδεση
τοῦ Νίκου Καστανάκη
(«Ἐλευθερία»,
25 Μαρτίου 1945).

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

ΕΤΗΣΙΑ ... ΔΡ. 720

ΕΞΑΜΗΝΟΣ » 360

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

ΕΤΗΣΙΑ ... £ 2

ΕΞΑΜΗΝΟΣ .. £ 1.5

ΑΜΕΡΙΚΗΣ

ΕΤΗΣΙΑ \$ 10

ΕΞΑΜΗΝΟΣ .. \$ 6

ΚΥΡΙΑΚΗ

1

ΙΟΥΝΙΟΥ 1941

Σελήνη 7 ημερών
 Αν ήλ. 5.07 Δ. 7.39
 Τών Αγίων Πατέρων
 Ιουστίνου, Χαριτούς

3

ΤΟ ΦΥΛΛΟΝ ΔΡ. 2

Τηλ. 30-221-30-222

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Βάσει τών κάτωθι γεγονότων καί εξακριβώσεων προσδιορίζεται ή άστυνομική ώρα έν 'Αθήναις καί Πειραιεί μετ' άμέσου ίσχυος ή 22α:

1) Κατά την νύκτα τής 30ής πρὸς τήν 31ην Μαΐου υπεξηρέθη ή επί τής 'Ακροπόλεως κυματίζουσα γερμανική πολεμική σημαία παρ' άγνώστων δραστών. Διενεργούνται άύστηραι ανακρίσεις. Οί ένοχοι καί συνεργοί αὐτῶν θα τιμωρηθῶσι διά τής ποινής τού θανάτου.

2) 'Ο τύπος καί ή δημοσία γνώμη πάντων τών στρωμάτων τού λαού έκφράζονται άκόμη πάντοτε μετ' έκδήλου συμπαθείας υπέρ τών έκ τής ήπειρωτικής Εύρώπης έκδιωχθέντων "Αγγλων.

3) Τά γεγονότα έν Κρήτη, αί παρὰ τὸ Διεθνές Δίκαιον διαπραχθεΐσαι κακοποιήσεις, έναντίον Γερμανῶν αΐχμαλῶτων όχι μόνον δέν συζητοῦνται μετ' άποστροφής, άλλ' εΐς εύρεΐς κύκλους καί μάλιστα μετ' εύαρεσκειας.

4) Υπὲρ "Αγγλων αΐχμαλῶτων παρετηρήθησαν, παρὰ τήν σχετικήν άπαγόρευσιν, έπανειλημμένως έκδηλώσεις συμπαθείας (προσφορά δώρων, άνθέων, καρπῶν, σιγαρέττων κλπ.).

Αί τοιαῦται έκδηλώσεις γίνονται άνεκταί έκ μέρους τής ελληνικής άστυνομίας έναντίον τών όποίων δέν άντέδρασε μετ' όλων τών εΐς διάθεσιν αὐτῆς εύρισκομένων μέσων.

5) 'Η συμπεριφορά εύρυτέρων κύκλων τής πόλεως τών 'Αθηνῶν έναντι τών γερμανικῶν ένόπλων Δυνάμεων, έγένετο καί πάλιν όλιγώτερον φιλική.

6) 'Η αΐσχροκέρδεια έν 'Αθήναις υπερέβη πάν μέτρον χωρίς αΐ άρμόδιαί αρχαί νά προβαΐνουν εΐς τὰ ένδεικνύμενα μέτρα καταστολής.

7) Σχεδόν άπαντα τὰ έμπορεύματα πωλοῦνται έν 'Αθήναις πρὸς τοὺς Γερμανοὺς στρατιωτικούς εΐς σημαντικῶς άνωτέρας τιμὰς παρὰ πρὸς τοὺς 'Ελληνας.

Αί γερμανικαί στρατιωτικαί αρχαί προσεπάθησαν μέχρι σήμερα νά συμπεριφερθῶσι πρὸς τὸν ελληνικὸν λαόν από πάσης άπόψεως εύμενῶς. Έν περιπτώσει καθ' ήν αΐ διαταγαί τών ένόπλων γερμανικῶν Δυνάμεων δέν θέλουσιν εΐσακουσθῆ αὐται θα έπιβάλωσι μετὰ λύπης των άύστηροτάτας κυρώσεις.

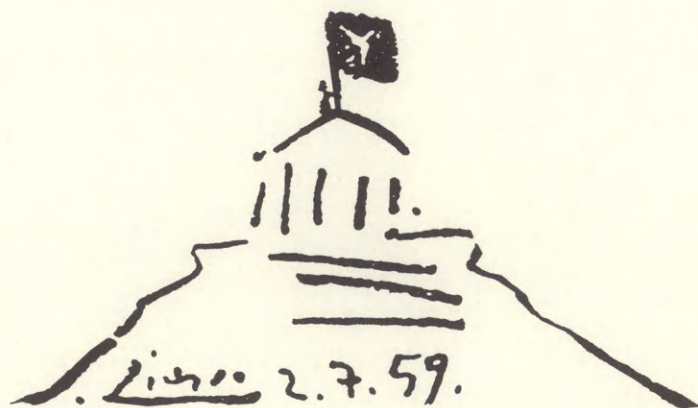
Έν 'Αθήναις τῇ 31 Μαΐου 1941
 Ο ΦΡΟΥΡΑΡΧΟΣ

συνεργάτες, αυτό δὲν ἀφοροῦσε τὸν λαό. Πάντα βρίσκονται σὲ ὅλα τὰ ἔθνη. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως, πῶς οἱ στρατιῶτες μας τοῦ Μετώπου ποὺ βρίσκονταν στὸν δρόμο τοῦ γυρισμοῦ, μετὰ τὴ συνθηκολόγηση τοῦ Τσολάκογλου, τοὺς χαιρετοῦσαν μὲ τὶς κραυγὲς «Heil Hitler» καὶ «Heil Germania», εἶναι γελοῖος. (Ὕμνη δημοσίευση τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ στὸν τόμο *The SS, By the Editors of Time-Life Books*, Alexandria, Virginia 1988, τῆς σειρᾶς *The Third Reich* τῶν ἐκδόσεων Time-Life, 165-166.)

Ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, οἱ Ἕλληνες μόνο πολέμησαν, στὴ στεριά, ἐναντίον ὑπερδυνάμεων, ἀπὸ τὴν 28 Ὀκτωβρίου 1940 ἕως τὴν 31 Μαΐου 1941, ἐπὶ ὁλόκληρους μῆνες. Εὐθὺς μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου ἄρχισε ἡ Ἀντίσταση. Οἱ ἄλλοι, Ὀλλανδοί, Γάλλοι, Δανοί, Νορβηγοί, Βέλγοι, κατέρρευσαν ἢ συνθηκολόγησαν σχεδὸν ἀμέσως, καὶ οἱ Γερμανοὶ ἔκαμαν στὶς κῶρες τοὺς στρατιωτικὸ περίπατο. Στὴ Βαλκανικὴ ἐκστρατεία οἱ Γερμανοὶ εἶχαν 5.580 νεκρούς. Ἀπὸ αὐτοὺς 3.674 ἔπεσαν στὴν Ἑλλάδα (οἱ 1.990 στὴν Κρήτη). Στὸν ἀλβανικὸ καὶ τὸν γερμανικὸ πόλεμο οἱ ἀπώλειες τῶν Ἑλλήνων ἦσαν 13.325 νεκροί, τῶν Ἰταλῶν στὴν Ἀλβανία περίπου 13.500 νεκροί.

Οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες ἦσαν νικητὲς καὶ τὸ ἤξεραν, γιατί εἶχαν πολεμῆσει. Δὲν χειροκρότησαν τοὺς ναζὶ εἰσβολεῖς, οὔτε τοὺς καλωσόρισαν ποτέ.

Λίγους μῆνες μετὰ τὴν ἡρωικὴ πράξη τοῦ Γλέζου καὶ τοῦ Σάντα, παρόμοιο περιστατικὸ συνέβη στὴν Ὀλυμπία. Δὲν ἔγινε γνωστό, ἢ τουλάχιστον δὲν τοῦ δόθηκε δημοσιότητα. Τὸ ἀνακοίνωσε στὸν τότε Πρωθυπουργὸ ὁ Πληρεξούσιος Πρεσβευτὴς τῆς

Σχέδιο τοῦ Pablo Picasso
τῆς 2 Ἰουλίου 1959,
ἀφιερωμένο στὸ κατόρθωμα
τοῦ Μανόλη Γλέζου
καὶ τοῦ Ἀπόστολου Σάντα.
Στὴ σημαία ποὺ κυματίζει
εἰκονίζεται περιστέρι.

Ἡ Ὀλυμπία ἀποτελοῦσε τόπο ἰδιαίτερης σημασίας γιὰ τοὺς Γερμανούς. Ἡ μεγάλη τους ἀνασκαφὴ ἀπὸ τοῦ 1875, τὰ εὐρήματα, οἱ ὑποδειγματικὲς δημοσιεύσεις, δημιούργησαν σὲ διάφορες κατηγορίες ἀνθρώπων, πολιτικούς, ἐπιστήμονες, στρατιωτικούς, αἰσθήματα καὶ ἰδέες ποὺ εἶχαν σχέση μὲ τὴν ἀρχαία καὶ τὴ σύγχρονη πραγματικότητα τοῦ τόπου καὶ τοῦ πνευματικοῦ περιχομένου του. Ἡ Ὀλυμπιάδα τοῦ 1936 καὶ ἡ, τότε, γιὰ πρώτη φορά, μεταφορὰ τῆς φλόγας ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία στὴ χώρα τέλεσης τῶν ἀγώνων, εἶναι χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς στρεβλῆς ἰδέας τῶν Γερμανῶν γιὰ τὸν τόπο.

Ἡ 21. Αὐγούστου 1936 (*Der Generalsekretär des Organisations-Komitees für die XI. Olympiade, Berlin 1936*) γράφει γιὰ τὸν δρομέα μὲ τὴ φλόγα: «Ἡ ἀφιξὴ τοῦ δρομέα ἀνήκει στὶς ἰσχυρότερες ἐντυπώσεις ποὺ ἄφησαν οἱ ἀγῶνες. Μᾶς ἔφερε σὲ ὅλους δάκρυα στὰ μάτια. Ἦταν τελείως συναρπαστικὴ ἡ στιγμή, ὅταν αὐτὸς ὁ ξανθός, λεπτὸς δρομέας μπῆκε μέσα ἀπὸ τὴν πύλη τοῦ σταδίου (Auch von mir kann ich sagen, dass das Eintreffen des Fackelläufers zum grössten Eindruck der Spiele gehörte und uns allen Tränen in die Augen trieb. Es war einfach überwältigend, als dieser blonde, schlanke Läufer durch das Tor des Stadions hereinkam...).

Ἡ ὕψωση τοῦ ἀρχαίου στάδιου τῆς Ὀλυμπίας, ποὺ εἰκονίζεται ἐδῶ, τῆς πολεμικῆς σημαίας τοῦ Leibstandarte Adolf Hitler εἶναι ἡ φυσικὴ κατάληξη τῶν πραγμάτων. Τὸ ἰδανικὸ τῆς Ὀλυμπίας, οἱ ἀγῶνες, ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὁ θάνατός τους καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ τόπου, ταυτίζονται. Δὲν εἶναι χωρὶς ἐνδιαφέρον, ὅτι κατὰ τὴν Κατοχὴ χρειάστηκε νὰ γίνουν πολλὲς φορὲς ἐνέργειες Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν γιὰ νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸ χώρο τῆς Ὀλυμπίας καταυλισμένα στρατεύματα καὶ ὁχήματα. Οἱ στρατηγοὶ εἶχαν καὶ αὐτοὶ τὴ δική τους ἰδέα γιὰ τὸ μεγάλο ἱερό.

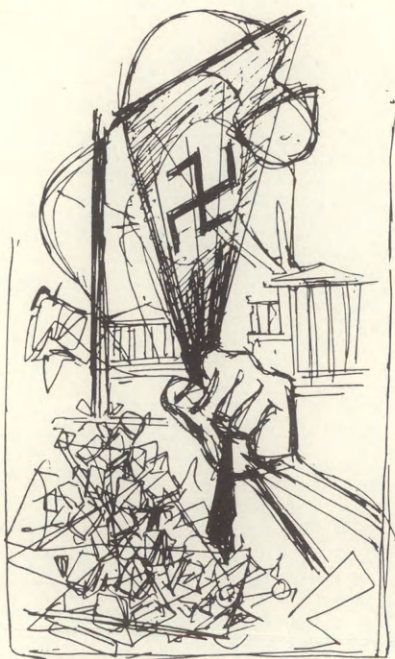
Γερμανίας στην 'Ελλάδα (Bevollmächtigter des Reiches für Griechenland) Günther Altenburg, με τὸ ἔγγραφό του ἀρ. 2 τῆς 3 Αὐγούστου 1941. Στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας σώζεται ἡ μετάφραση τοῦ ἐγγράφου καὶ τὸ διαβιβαστικὸ τοῦ Γραφείου τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Δὲν φαίνεται νὰ ἔγινε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία ἔγγραφη ἐνέργεια, τουλάχιστον δὲν βρέθηκε μὲ τὰ κοινὰ ἔγγραφα:

«Κύριε Πρόεδρε, Μόλις πληροφοροῦμαι ὅτι εἰς τὸν κῶρον τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας, διὰ τὴν ὁποίαν ὡς γνωστὸν ὁ Φύρερ ἐπιδεικνύει ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, ἐκλάπη ἐκ τοῦ ἱστοῦ ἡ ὑπηρεσιακὴ σημαία. Πληρέστεραι λεπτομέρειαι δὲν μοὶ περιῆλθον εἰσεῖτι. Θὰ λάβω τὸ δάρρος νὰ τὰς φέρω εἰς γνώσιν σας εὐθὺς ὡς μοὶ περιέλθωσι. Λαμβάνω ὅμως τὴν τιμὴν ἀπὸ τοῦδε νὰ σᾶς παρακαλέσω, ὅπως ἐξετάσετε τὴν περίπτωσιν ταύτην μὲ τὴν ἐπιβαλλομένην αὐστηρότητα, πρὸς ἀνάλογον τιμωρίαν τῆς ἐγκληματικῆς ταύτης πράξεως. Θὰ σᾶς ἤμην εὐγνώμων, ἐὰν μὲ τηρήσετε ἐνήμερον τῆς διενεργηθησομένης ἀνακρίσεως.

Δράττομαι καὶ ταύτης τῆς εὐκαιρίας ἵνα ἀνανεώσω Ὑμῖν, Κύριε Πρόεδρε, τὴν ἔκφρασιν τῆς διακεκριμένης ὑπολήψεώς μου. Ὑποχρεωτικῶς.

Τὸ κατέβασμα
τῆς γερμανικῆς σημαίας
ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν
στὶς 31 Μαΐου 1941.

Σχέδιο
τοῦ Ἀλέκου Κοντόπουλου,
ζωγράφου
τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου
(1941).

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Είδαμε ποιοι αποτελούσαν την 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία κατά την έκρηξη του πολέμου και την αρχή της Κατοχής. 'Ο γερμανικός στρατός, εϋθύς ως ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῆς 'Ελλάδος, μερίμνησε γιὰ τὴ δημιουργία εἰδικῆς 'Υπηρεσίας Προστασίας τῶν Μνημείων τῆς Τέχνης, ποὺ δὰ δροῦσε καὶ ὡς σύνδεσμος μὲ τὶς ἀρμόδιες 'Ελληνικὲς 'Αρχές (Befehlshaber Südgriechenland, Referat Kunstschutz). Προϊστάμενός της ὀρίστηκε ὁ συνταγματάρχης Hans Ulrich von Schönebeck, ἀρχαιολόγος ποὺ εἶχε ἀσχοληθῇ εἰδικὰ μὲ τὰ ρωμαϊκὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης. Τοῦ Schönebeck σώζονται μερικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν καθηγητὴ τῆς ἀρχαιολογίας Andreas Rumpf. Σ' αὐτὲς διηγεῖται τὶς ἐνέργειές του στὴν 'Ελλάδα καὶ τὶς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὶς σχέσεις του μὲ τὴν 'Υπηρεσία. Βρισκόταν στὸ Παρίσι κατὰ τὴν ἐπίθεση ἐναντίον τῆς 'Ελλάδος καὶ μετατέθηκε τηλεφωνικῶς στὴν 'Αθήνα. 'Η πρώτη του ἐπιστολὴ χρονολογεῖται στὶς 27 'Απριλίου 1941. Πληροφορεῖ, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι δὲν διαπίστωσε νὰ ἔγιναν ζημιὲς σὲ ἀρχαῖα, τὰ ὁποῖα ἦσαν καλὰ κρυμμένα.

'Η δεύτερη ἐπιστολὴ του γράφτηκε στὶς 4 'Ιουλίου 1941. 'Απὸ τὸ περιεχόμενό της προκύπτει ἐντονὴ δραστηριότητα τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων σχετικὰ μὲ τὴν ἔκδοση φυλλαδίων- ὁδηγῶν τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς 'Ελλάδος, γιὰ τὰ ὁποῖα δὰ γίνεαι λόγος, καθὼς ἐπίσης ἐνὸς τόμου γιὰ τὴν ἀρχαία καὶ βυζαντινὴ 'Ελλάδα. 'Ο τόμος αὐτὸς προοριζόταν γιὰ τοὺς περισσότερο μορφωμένους στὸν στρατό.

'Η κρίση του γιὰ τὴν ἀπόκρυψη τῶν ἀρχαίων καὶ τὶς «σοβαρὲς» ζημιὲς ποὺ ἔγιναν σ' αὐτὰ εἶναι ἐντελῶς ὑποκειμενικὴ καὶ αὐδαίρετη. Καθ' ὅλη τὴ διάρκειά του πολέμου κανεὶς δὲν εἶδε τὰ κρυμμένα ἀρχαῖα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐκθέματα τοῦ Μουσείου Κεραμεικοῦ τὰ ὁποῖα ξεθάφτηκαν μὲ τὴ βία, ἀρκετὰ χαλκὰ τοῦ Μουσείου 'Ολυμπίας καὶ τὸν 'Ηνίοχο τῶν Δελφῶν ποὺ μεταφέρθηκε κατὰ τὴν Κατοχὴ στὴν 'Αθήνα, καὶ γλυπτὰ τῆς Θεσσαλονίκης. 'Αγνοεῖ ἀκόμη, ἢ θέλει νὰ ἀγνοεῖ, ὅτι οἱ «κύριοι 'Εφοροὶ» ἦσαν πολὺ λίγοι, μερικοὶ στρατευμένοι κατὰ τὶς ἐπιχειρήσεις. Οἱ ἔξι 'Εφοροὶ ποὺ βρέθηκαν στὴν 'Αθήνα εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἔπρεπε νὰ βρίσκονται ἐκεῖ ('Ακροπόλεως, 'Εθνικοῦ, Νομισματικοῦ, 'Επιγραφικοῦ). Λέγει ἀκόμη στὴν ἐπιστολὴ του:

«Τὸ σχέδιο γιὰ τὴν ἔκδοση ἐνημερωτικῶν φυλλάδιων πραγματοποιήθηκε καὶ ἀπὸ τότε τυπώθηκαν 12 φυλλάδια, τὰ ὅποια σὰς στέλνω σήμερα. Ἔως τώρα ἡ ἔκδοσή τους εἶναι σὲ περίπου 50.000 ἀντίτυπα. Τὸ τεράστιο πλῆθος τῶν Γερμανῶν στρατιωτῶν ποὺ ἐπισκέπτονται τὴν Ἀκρόπολη καὶ ἡ ἔντονη ζήτηση γιὰ τὰ φυλλάδια, εἶναι δυὸ ἐνδείξεις σχετικὰ μὲ τὸν βαθμὸ ποὺ οἱ καιροὶ καὶ τὰ σοβαρὰ γεγονότα τοῦ πολέμου ἔχουν δημιουργήσει πρόσφορο ἔδαφος γιὰ τὴν ἐκ νέου ἐξάπλωση τῆς ἀνθρωπιστικῆς σκέψης. Ὁ στρατὸς εἶχε τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἔκδοση ἐνὸς ἀνιμνησικοῦ τόμου γιὰ τὸν γερμανικὸ στρατὸ στὴν Ἑλλάδα [--].

Τὸ κύριο ἔργο τῆς προστασίας τῶν μνημείων ἀποκτᾷ κάθε ἡμέρα καὶ μεγαλύτερη σημασία. Ἀπὸ τὴς 15 Ἰουνίου ἐπέτυχα τὴν ἀπόσπαση τοῦ Kraiker στὴν ὑπηρεσία μου, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι σύντομα τὸ τμήμα [Kommando] θὰ ἀλλάξει μορφή, ἔτσι ὥστε καὶ αὐτὸς νὰ λειτουργεῖ ὡς στρατιωτικὸς διοικητικὸς υπάλληλος. Ἐνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα καθήκοντα εἶναι ἡ διαπίστωση τῶν ζημιῶν. Φυσικὰ συνέβησαν πολλά, ἀλλὰ δόξα τῷ Θεῷ, δὲν καταστράφηκαν πραγματικὲς ἀξίες. Πολὺ πιὸ σοβαρὲς εἶναι οἱ ζημιὲς ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀπόκρυψη, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε μὲ τὴν ἴδια εὐσυνειδησία καὶ πληρότητα ὅπως, τουλάχιστον θεωρητικά, καὶ ἕνας ὀλοκληρωτικὸς πόλεμος. Ἀκόμη καὶ τὰ πιὸ ἀσήμαντα ρωμαϊκὰ ἐπαρχιακὰ ἀνάγλυφα θάφθηκαν σὲ βάθος ἕως καὶ 7 μέτρων μέσα στὴ γῆ. Φυσικὴ συνέπεια ὑπῆρξε νὰ ἐξαντληθοῦν στὸ τέλος τὰ χρήματα, ἔτσι ὥστε τελικὰ π.χ. ὁ Ποσειδῶν τοῦ Ἀρτεμίου νὰ κωθῇ κάτω ἀπὸ μιὰ μίζερη σωρὸ ἄμμου. Στὰ ἐπαρχιακὰ μουσεῖα ἡ ἀπόκρυψη ἔγινε φυσικὰ τόσο προχειρότερα, ὅσο τὸ μουσεῖο ἀπεῖχε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: οἱ κύριοι Ἐφοροὶ προτίμησαν μὲ τὴν ἐξαφάνισή τους νὰ ἐξοικονομήσουν γιὰ τὸ Κράτος τὴν πολύτιμη ἐργατικὴ δύναμή τους. Στὴν Ἀθήνα βρῆκα 6 Ἐφόρους, δηλ. τοὺς υπαλλήλους ὅλων τῶν Ἐφορειῶν. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι οἱ Ἐπιμελητὲς δὲν ὑστέρησαν ὡς πρὸς τὸν ζῆλο ἔναντι τῶν προϊσταμένων τους καὶ σκημάτισαν ἐπίσης μιὰ πολυάριθμη στρατιὰ γιὰ τὴν Ἀθήνα. Δὲν μοῦ εἶναι σαφὲς μὲ ποιὸν τρόπο τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος θὰ καταφέρει νὰ ἀντιμετωπίσει τὴς ἐν μέρει καταστροφικὲς ζημιὲς ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀπόκρυψη. Εἶναι σκοτεινὸ γιὰ μένα ἀπὸ ποῦ θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ βρεθοῦν τὰ [οἰκονομικὰ] μέσα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀνέρχονται σὲ ἑκατομμύρια μάρκα. Πιθανὸν ὅ Ἕλληνας νὰ εἶχε προεξοφλήσει τὴ νίκη του, καὶ στὴ χειρότερη περίπτωση νὰ περίμενε, μεταξὺ ἄλλων, πλούσιες ἀμερικανικὲς δωρεές. Συγκεντρώνω αὐτὴ τὴ στιγμή τὰ στοι-

κεῖα γιὰ μιὰ λεπτομερὴ ἀναφορὰ γιὰ τὸ Βερολίνο. Πρέπει νὰ ἀποφασιστῇ ἀπὸ ἀνώτερο κλιμάκιο τί πρέπει νὰ γίνει καὶ ἐὰν δὲν δὰ ἦταν ἀπλούστερο νὰ θέσει τὸ Γερμανικὸ Κράτος στὴ διάδοσιν [τοῦ ἔργου αὐτοῦ] τὰ ἀπαραίτητα μέσα καὶ τοὺς εἰδικούς.

Στὸ Βερολίνο συζήτησα ἐπίσης τὴ συστηματικὴ ἀεροφωτογράφιση τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς Ἑλλάδος. Εἶχα ἤδη κάνει ἐδῶ ἕνα μέρος τῆς προεργασίας, ἰδιαίτερα τὴν ἀναζήτησιν καὶ προμήθεια τῶν ἑλληνικῶν ἀεροφωτογραφίσεων. Ὁ Πρόεδρος Schede ἀπευδύνθηκε κατ' εὐθείαν στὸ RLM [Reichs-Luftfahrtministerium, Ὑπουργεῖο Ἀεροπορίας] καὶ ἐπέτυχε μιὰ διαταγὴ τοῦ στρατάρχου. Θὰ ἀποσταλῇ ἕνα ἀεροπλάνο, τὸ ὁποῖο δὰ κάνει τὶς ἀεροφωτογραφίες σὲ συνεργασία μὲ τὶς ἀρχαιολογικὰς Ἀρχές. Ἐπικεφαλῆς τῆς ἐπιχείρησης βρίσκονται ὁ κ. Schede στὸ Βερολίνο καὶ στὴν Ἀθήνα ὁ Σύμβουλος [Hofrat] Walter. Ἐγὼ δὰ συνεργασθῶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Wehrmacht. Ἐπεσῆμανα ἐν τούτοις ἤδη ὅτι ἡ ἐργασία παραεῖναι μεγάλη γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὴ φέρει σὲ πέρας κάποιος μόνος του, καὶ μάλιστα ὡς πάρεργο. Κατὰ τὴ γνώμη μου χρειάζονται τουλάχιστον 4 ἄνθρωποι. Σκέπτομαι τοὺς Kraiker, Brommer, Darsow καὶ Kleiner, οἱ ὁποῖοι, ὅπως φαίνεται, εἶναι διαθέσιμοι. Ὁ κ. Frey ἤθελε νὰ ὑποβάλει ἀμέσως ἕνα ἀντίστοιχο αἶτημα στὸ OKH [Oberkommando des Heeres, Ἀρχηγεῖο Στρατοῦ Ξηρᾶς]. Δὲν γνωρίζω ἂν τοῦτο συνέβη.

Μακροπρόθεσμα προβλέπεται μιὰ διαφορετικὴ ὀργάνωσιν τῆς Προστασίας Μνημείων στὴν Ἑλλάδα: ἡ περιφέρεια Νοτίου Ἑλλάδος μὲ ἔδρα τὸ Ἡράκλειο, στὴν ὁποία δὰ ἀνήκουν ὁ Πειραιάς, ἡ Σαλαμίνα, ἡ Αἴγινα, ἡ Μήλος καὶ ἕνα τμήμα τῆς Ἀττικῆς, τὴν ὁποία δὰ ἀναλάβει ὁ Herbig. Γιὰ μένα προβλέπεται ἡ Βόρεια Ἑλλάδα καὶ τὸ Αἰγαῖο, μὲ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὰ νησιὰ Λήμνο, Λέσβο, Χίος καὶ Σκύρο. Πρὸς τὸ παρὸν παραμένω στὸ AOK [Armeeoberkommando, Ἀρχηγεῖο Στρατιᾶς] γιὰ τὴ διεκπεραίωσιν τῶν ἐργασιῶν ποὺ προαναφέρθησαν, πράγμα ποὺ δὰ ἀπαιτήσῃ ἀναμφισβήτητα τουλάχιστον 3 μῆνες. Δὲν μπορῶ νὰ παραπονεδῶ ὅτι μοῦ λείπει ἡ ἐργασία. Δὲν ὑπάρχει ἡ ἐλάχιστη δυνατότητα νὰ κάνω δική μου δουλειά. Γιὰ νὰ μπορέσω νὰ συνεργασθῶ μὲ τοὺς κυρίους τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ γιὰ νὰ μὴ σκοντάγω σὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς πολλαπλοὺς ἀνταγωνισμούς, χρειάζεται πολὺ προσεκτικὸς χειρισμός, καὶ καίρομαι ποὺ ἡ ἐπικοινωνία αὐτὴ ἔως τώρα προχωράει χωρὶς τριβές.

Τὸ ἐπιτελεῖο Rosenberg ἀντιπροσωπεύεται φυσικὰ καὶ ἐδῶ καὶ μάλιστα ἀπὸ ἕναν πολὺ ἐπιδέξιο ἄνθρωπο, τὸν ἀνθυπολοχαγὸ

von Ingram, παρασημοφορημένο με τὸν σταυρὸ τῶν ἵπποτῶν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν κεφαλὴ μιᾶς μεγαλόσχημης καὶ πλούσια προικοδοτημένης ἐπιστημονικῆς ἐπιχείρησης. Παραλείφθηκαν ἐδῶ τελείως, μετὰ ἀπὸ ἄνωθεν ὁδηγίες, ἄλλες ἐπιχειρήσεις, ὅπως αὐτὲς ποὺ εἶχαν κάνει δυσάρεστη ἐντύπωση στὴ Γαλλία. Στὸ πλαίσιο τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιχείρησης Rosenberg ἀσχολεῖται αὐτὴ τὴ στιγμή ὁ Dölger με ἕνα ἐπιτελεῖο 10 ἀνδρῶν, με τὴν καταγραφὴ τῶν μεσαιωνικῶν αὐτοκρατορικῶν Ἀρχείων τοῦ Ἄθω. Οἱ Harder, Lauffer καὶ Vacano σκοπεύουν νὰ κάνουν τοπογραφικὲς ἔρευνες στὴν Εὐβοία. Ὁ Reinerth ἀναζητᾷ στὴν Πελοπόννησο τὴ λύση τοῦ σιὸ πρόβλημα τῶν Δωριέων. Ὁ Schneider ἀπασχολεῖται ἐπίσης στὴν ὑπηρεσία τοῦ Rosenberg. Πάντως σκέπτονται σοβαρὰ νὰ ἀποχωρήσουν καὶ οἱ Peek καὶ Welter. Ἐὰν τὰ πράγματα συνεχιστοῦν με αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ Ἰνστιτοῦτο μας κινδυνεύει κάποια ἡμέρα νὰ καταστραφῇ. Οἱ καιροὶ ἀπαιτοῦν ἀποφασιστικότητα καὶ διαύγεια στὴν ἡγεσία καὶ εὐστοχο προγραμματισμὸ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιχειρήσεων. Ἐγίνε λόγος νὰ ἀναλάβει τὸ ἐπιτελεῖο Rosenberg ἀκόμη καὶ τὴν ἀεροφωτογράφιση καὶ τὴν ἐξέταση καὶ καθορισμὸ τῶν ζημιῶν στὰ μουσεῖα, καθὼς καὶ τὴν ἐπανεκθεση. Τὰ σχέδια ἐμποδίστηκαν, ἐπειδὴ τὰ θέματα αὐτὰ τὰ εἶχα ἀναλάβει ἀπαρχῆς προσωπικὰ καὶ εἶχα ἐπιτύχει σὲ ἐπίσημη διαπραγμάτευση με τὸν κ. von Ingram τὸν καθορισμὸ τῶν ἐκατέρωθεν ἀρμοδιοτήτων: ἡ πραγματοποίηση τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἐπιτελείου Rosenberg στὸν ἀρχαιολογικὸ τομέα ἐξαρτᾶται ἔτσι ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον αὐτὲς ἀκολουθοῦν τὶς γραμμὲς ποὺ χαράσσονται ἀπὸ τὸν στρατὸ καὶ πρέπει νὰ ἀνακοινῶνται σὲ μένα. Καθὼς ὁ κ. von Ingram εἶναι ἕνας πολὺ συνεπὴς ἄνθρωπος, ἡ συμφωνία αὐτὴ τηρήθηκε πλήρως.

Ἐχετε ἔτσι μία περίληψη τοῦ τί διαδραματίζεται καὶ τί ἐργασία γίνεται ἐδῶ. Γιὰ τὰ σχέδια τοῦ Ἰνστιτούτου γνωρίζετε βέβαια ἐσεῖς καλύτερα, δὲ γνωρίζετε ἐπίσης ὅτι τουλάχιστον ἕως τώρα δὲν ἔχει ἀναληφθῇ καμία ἀπὸ τὶς νέες ἐπιχειρήσεις. Ἡ ἄλλη πλευρὰ [ἐνν. Rosenberg] μᾶς ξεπερνᾷ πολὺ σὲ ρυθμὸ καὶ μέσα».

Τοὺς Γερμανοὺς ἀρχαιολόγους ἀπασχολοῦσαν, παρὰ τὸν πόλεμο, σοβαρὰ ἐπιστημονικὰ θέματα. Πολὺ γρήγορα λοιπὸν μετὰ τὴν κατάλληψη τῆς Ἑλλάδος, ἐπιτυχάνουν τὴ χορήγηση ἀπὸ τὸν Göring ἀεροπλάνου γιὰ τὴν ἀεροφωτογράφιση τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ σχεδιάζουν τὴ δημιουργία μιᾶς μεγάλης Ὑπηρεσίας γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων, με τὴν ὁποία ἤθελαν νὰ νομιμο-

ποιήσουν τις εργασίες τους, παρακάμπτοντας συγχρόνως την 'Ελληνική 'Υπηρεσία.

Για τὸν Schönebeck, τὴν κατάσταση σκοτείνιαζε ἡ παράλληλη ὕπαρξη στὴν 'Ελλάδα ἄλλης γερμανικῆς 'Υπηρεσίας (Der Stab Rosenberg), γιὰ τὶς δραστηριότητες τῆς ὁποίας μιλάει καθαρά. 'Η 'Υπηρεσία αὐτὴ πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸν Alfred Rosenberg (1893-1943), ἀρχιτέκτονα, ἀντισημίτη, 'Υπουργὸ γιὰ τὰ κατακτημένα ἀνατολικά ἐδάφη, μέλος τοῦ ναζιστικοῦ κόμματος ἀπὸ τὸ 1921 καὶ ἐκδότῃ τῆς ἐφημερίδας «Völkischer Beobachter» (Λαϊκὸς Παρατηρητής). 'Η 'Υπηρεσία αὐτὴ δημιουργήθηκε στὸ διάστημα ἀνάμεσα στὴν πτώση τῆς Πολωνίας καὶ στὴν ἐπίθεση ἐναντίον τῆς ΕΣΣΔ.

'Η ἀλληλογραφία μεταξὺ τῶν δύο ἀρχαιολόγων συνεχίζεται καὶ σ' αὐτὴν βλέπουμε τὸ κλίμα μέσα στὸν κύκλο τῶν Γερμανῶν ὁμοτέχνων τους. 'Η μόνη τους ἔγνοια εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ τους ἐργασία καὶ τὸ πῶς δὰ συνδυάσουν τὴν τοινὴ ὑποχρεωτικὴ ιδιότητά τους καὶ ἀπασχόληση μὲ ἐκεῖνα ποὺ πραγματικὰ ἐπιθυμοῦσαν. 'Η τρίτη ἐπιστολὴ γράφτηκε στὶς 30 Αὐγούστου 1941. 'Η 'Ελλάδα, καὶ κυρίως ἡ 'Αθήνα, ἀρχίζει νὰ σφίγγεται ἀπὸ τὸν κλοιὸ τοῦ λιμοῦ:

«Τὰ τωρινά μου καθήκοντα μὲ ἀπασχολοῦν τόσο, ὥστε πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον νὰ μὴ μοῦ περνάει κὰν ἡ σκέψη τῶν διακοπῶν. Συχνὰ καταπιέζομαι μὲ τὴ σκέψη ὅτι ἔτσι τὸ ζήτημα τῆς ὑψηγείας [Dozentur] δὰ παραμένει πάλι ἀνοικτὸ γιὰ ἀπροσδιόριστο χρονικὸ διάστημα. Τοὺς ἀντικτύπους δὰ τοὺς ἔχω βέβαια εὐθὺς μετὰ τὸν πόλεμο. Συμβαίνει οἱ ὑπόλοιποι κύριοι τοῦ ἐπιτελείου, τουλάχιστον ἐν μέρει, νὰ φεύγουν μὲ ἄδεια ἤδη γιὰ δευτέρη φορά. 'Εγὼ δὲν μπορῶ νὰ κάνω κάτι τέτοιο, γιὰτὶ δὲν ἔχω ἀντικαταστάτη. 'Ο Δρ Kraiker ἀποσπάσθηκε στὸ τμήμα μου ἀπὸ τὶς 15 'Ιουνίου. Δὲν ἔχει ὥστόσο ἀκόμη ἐπιτευχθῇ ὁ ὀρισμὸς του ὡς ὑπαλλήλου. Συνέπεια εἶναι ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει στὶς σχέσεις μὲ τὶς στρατιωτικὲς ὑπηρεσίες καὶ πέρα ἀπὸ αὐτὸ φοβᾶμαι ὅτι στὴν περίπτωσι μακρόχρονης ἀπουσίας μου δὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἀνακληθῇ ἡ ἀπόσπασή του. Στὶς 2 Σεπ. φθάνει ἐδῶ ὁ Κόμης Metternich καὶ ἐλπίζω νὰ ἐπιτύχω τότε μιὰ σταθεροποίηση τῆς κατάστασης, ποὺ βέβαια δὰ ἀρχίσει νὰ ἰσχύει τὸ ἐνωρίτερο ὅσοτερα ἀπὸ τρεῖς μῆνες.

Ὁ Kraiker καὶ ἐγὼ ζοῦμε σὲ ἓνα μικρὸ σπιτάκι 15 χλμ. ἀπὸ τὴν πόλιν. Δουλεύουμε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὸ τηλέφωνο καὶ μὲ ἐπιστολές, τὸ πολὺ δύο φορὲς τὴν ἑβδομάδα μπορέσαμε ἕως τώρα νὰ πᾶμε στὴν πόλιν, γιὰ τὴ διεκπεραίωση τῶν πιὸ ἐπείγουσων ὑποθέσεων. Ἀπὸ χθὲς ἔχουμε καὶ μία γραμματέα, ἡ ὁποία ὁμῶς δὰ ἀναλάβει τὴ θέση αὐτὴ πρακτικὰ μόλις ἔπειτα ἀπὸ 6 ἑβδομάδες. Ἕνα αὐτοκίνητο, ποὺ σύμφωνα μὲ τὴ θέση μας δικαιούμεθα καὶ τὸ ὁποῖο μᾶς ὑποσχέθηκαν, βρίσκεται ἀκόμη στὴ Θεσσαλονίκη. Τὸ ἐξωτερικὸ πλαίσιο δείχνει λοιπὸν ὅτι κατορθώσαμε βῆμα μὲ βῆμα νὰ ἐπιτύχουμε τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐργασίας μας ἀπὸ τὸν στρατό. Εἶναι τόσο εὐχάριστη καὶ ἄνετη ἡ συναναστροφή ἐκεῖ; Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ παράπονο ὅλων τῶν ὑπαλλήλων ποὺ τώρα ἐργάζονται σ' αὐτόν.

Ἡ ἐργασία μας εἶναι πολὺπλευρη. Τελευταῖα ἄρχισαν οἱ Ἱταλοὶ νὰ ὀχυρώνουν ἐκ νέου τὴν Ἀκρόπολιν καὶ χρειάστηκε νὰ πείσουμε μὲ κοπιώδη καὶ λεπτολόγα ἐργασία γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση αὐτῶν τῶν πολεμικῶν ἐργαλείων. Οἱ γερμανικὲς μας Ἀρχές —στρατὸς καὶ Πρεσβεία— ἐπενέβησαν σωστὰ καὶ ἀφοῦ ἐπιτύχαμε τὴν κατ' ἀρχὴν συμφωνία τῶν Ἱταλῶν, περιμένουμε τὴν πραγματοποίηση τῆς ὑπόσχεσης. Ἐπειτα εἶναι ἡ προμήθεια βενζίνης καὶ τροφίμων γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Ὀλυμπίας, ἡ μεταφορὰ γιὰ τὸ Ἰνστιτοῦτο, ἡ βοήθεια στὴν ἀπαλλοτρίωση τῶν οἰκοπέδων γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Κεραμικοῦ κλπ. Ἀφοῦ ἀρχικὰ οἱ συνάδελφοι εἶχαν δεῖ μὲ δυσπιστία τὴ νέα ὑπηρεσία μας, μᾶς ἔχουν τώρα φορτώσει στὴ δουλειά. Εἶναι ἀκόμη ἡ Ὑπηρεσία Rosenberg, μὲ τὴν ὁποία οἱ σχέσεις δὲν εἶναι εὐκόλες, λόγῳ τῆς συχνὰ κακῆς συμπεριφορᾶς ἀπέναντι στὸ Ἰνστιτοῦτο, τοὺς Ἕλληνες καὶ τὶς στρατιωτικὲς ὑπηρεσίες. Ἀλλὰ μιὰ καὶ τὰ πάω καλὰ μὲ τὸν Διευθυντὴ καὶ δεδομένου ὅτι χάρη στὴ στρατιωτικὴ τάξη ἀποτελῶ γιὰ τοὺς κυρίους αὐτοὺς κάποια ἀποφασιστικὴ ἀρχή, ὅλα πῆγαν ἕως τώρα κατὰ κάποιον τρόπο καλὰ καὶ δὲν εἶμαι, οὔτε γιὰ τὸ μέλλον, τελείως ἀπαισιόδοξος.

Ἐάν στις ἐπόμενες ἑβδομάδες ἔρδει ὁ Metternich, δὰ συζητηθῇ τὸ θέμα τῶν ζημιῶν ἀπὸ τὴν ἀπόκρυψη καὶ τῆς ἐπανεκδόσης. Πρόκειται γιὰ τεράστιο πλῆγμα ἐρωτημάτων, ποὺ προκαλεῖ σὲ ὅλους μας μεγάλη ἔγνοια.

Οἱ ἀεροφωτογραφίσεις ἄρχισαν τὸν Ἰούλιο μὲ 8 ἡμέρες πτήσεως. Πρὸς τὸ παρὸν αἰωρεῖται τὸ ἐρώτημα τῆς πραγματοποιήσεώς τους σὲ μεγαλύτερη κλίμακα. Τὸν Ἰούλιο ἔγιναν λίγεις σὲ 58 χῶρους, συνολικὰ 200 μέτρα φιλμ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα βγῆκαν περίπου

Ο ΜΕΝΤΩΡ ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ
ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΤΟΣ ΚΥΚΛΟ
ΦΟΡΙΑΣ ΕΒΔΟΜΟ ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ
ΠΡΩΤΟ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ ΣΤΗ 12 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ
1944 ΕΠΕΤΕΙΟ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ
ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΗ
ΡΕΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1940-1944 ΑΝΑΤΥΠΩ
ΣΗ ΣΕ 1.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 2012
ΣΤΙΣ «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΑΝΤΩΝΗΣ Ε.
ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ ΛΕΟΝΤΙΟΥ 9 - ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	69
Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τὸ 1940	71
Οἱ πρῶτες ἡμέρες	73
Προετοιμασία γιὰ τὸν πόλεμο. Οἱ Ἐπιτροπὲς Ἀπόκρυψης τῶν ἀρχαίων	81
Οἱ τόποι ἀπόκρυψης τῶν ἀρχαίων	87
Οἱ σύμμαχοι ἀρχαιολόγοι στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν πόλεμο	103
Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο	105
Ἡ Ἀκρόπολις σύμβολο τῆς Ἑλλάδος	109
Ἡ Ἀκρόπολις σύμβολο τῆς Ἀντίστασης	111
Ἡ γερμανικὴ Ὑπηρεσία Προστασίας τῆς Τέχνης	117
Ἡ Ὑπηρεσία κατὰ τὴν Κατοχὴ	129
Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν Κατοχὴ	131
Οἱ Ἰταλοὶ ἀρχαιολόγοι κατὰ τὴν Κατοχὴ	135
Τὰ Μουσεῖα τῆς Ἀθήνας	137
Ἀρχαιολογικοὶ ὁδηγοὶ γιὰ τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες	143
Παράινέσεις πρὸς τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες καὶ ἀποφθέγματα	147
Οἱ κατακτητὲς στρατιῶτες καὶ τὰ ἀρχαῖα	153
Οἱ Βούλγαροι καὶ τὰ μνημεῖα	163
Τὰ μνημεῖα μνήματα	165
Τὸ τέλος τῆς Κατοχῆς	169
Ἡ πνευματικὴ Ἑλλάδα ἐμπρὸς τὸ δράμα τῆς Κατοχῆς	171
Πηγὲς - Βιβλιογραφία	177
Προέλευση εἰκόνων	183

Σελ. 148, 150, 153, 154, 155, 165, 166: 'Αρχεῖο Πολέμου καὶ Κατοχῆς τοῦ Β.Χ.Π.

Σελ. 167: 'Αρχεῖο 'Εφορείας 'Αρχαιοτήτων 'Αττικῆς.

Σελ. 149, 156, 157, 158, 159, 163, 164: Γενικὴ Γραμματεία Τύπου καὶ Πληροφοριῶν.

Σελ. 161, 169, 171: 'Αρχεῖο Μεγαλοκονόμου.

Σελ. 179: 'Αρχεῖο 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Ελλάδος.

Σελ. 181: «'Ελευθερία», 25 Μαρτίου 1945.

'Η ξυλογραφία τοῦ ἐξωφύλλου εἶναι τοῦ Κώστα Πλακωτάρη ('Ασαντοῦρ Μπαχαριάν - Πέτρος 'Ανταῖος, *ὅ.π.*).

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ

Σελ. 69: «'Ελευθερία», 29 'Οκτωβρίου 1945.

Σελ. 74, 75, 76, 104: Σχέδια δημοσιευμένα για πρώτη φορά κατά τὴ διάρ-
κεια τοῦ πολέμου σὲ ἀγγλικὲς καὶ ἀμερικανικὲς ἡμερηίδες. 'Αναδημοσι-
εῦτηκαν στὸ βιβλίο τοῦ Georgios J. Karamanos (ἐπιμ.), *Let We Forget
That Noble and Immortal Nation ...Greece*, The Athenian Press (New
York 1943).

Σελ. 79: «'Εθνος», 7 Νοεμβρίου 1940.

Σελ. 80: «'Εθνος», 6 Νοεμβρίου 1940.

Σελ. 86, 87, 88, 89, 90, 91: Φωτογραφικὸ 'Αρχεῖο 'Εθνικοῦ 'Αρχαιολογι-
κοῦ Μουσείου.

Σελ. 92, 93: Φωτογραφίες τῆς 'Ελένης Μπακολουκά.

Σελ. 102: *France Illustration* 94, 19 'Ιουλίου 1947.

Σελ. 105, 107: Εἰδικὸ 'Αρχεῖο 'Εθνικοῦ 'Αρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Σελ. 108, 132, 133, 140, 141: Βάσου Μαδιόπουλου, *Εἰκόνες Κατοχῆς*,
ἐκδ. Μετόπη ('Αθήνα 1980)².

Σελ. 109: 'Αρχεῖο 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Ελλάδος.

Σελ. 111: «'Ελευθερία», 25 Μαρτίου 1945.

Σελ. 112: «'Ελευθέρον Βῆμα», 1 'Ιουνίου 1941.

Σελ. 113: «Αὐγή», 27 'Ιανουαρίου 1962.

Σελ. 114-115: *The SS, By the Editors of Time-Life Books* (Alexandria,
Virginia 1988), σειρὰ *The Third Reich*.

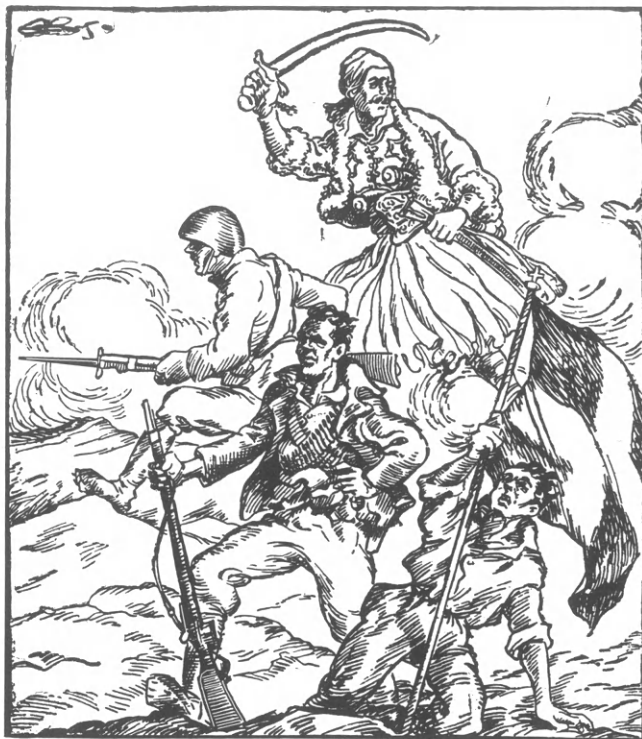
Σελ. 116: 'Ασαντουρ Μπαχαριάν - Πέτρος 'Ανταῖος, *Εἰκαστικὲς Μαρτυ-
ρίες στὸν Πόλεμο, τὴν Κατοχὴ καὶ τὴν 'Αντίσταση*, 'Υπουργεῖο Πολιτι-
σμοῦ, Διεύθυνση Πολιτιστικῶν 'Εκδηλώσεων.

Σελ. 126: 'Αρχεῖο 'Αρχαιολογικῆς 'Υπηρεσίας.

Σελ. 136: Εἰδικὸ 'Αρχεῖο 'Εθνικοῦ 'Αρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Σελ. 138, 139: Betty Wason, *Miracle in Hellas. The Greeks Fight On*
(New York 1943).

Σελ. 142: 'Αρχεῖο 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Ελλάδος.

Δὲ χάθηκες, μὰ κι' οὔτε θὰ χαθεῖς
 Κι ἄς ἔρθουν πάλι οἱ Πέρσες καὶ οἱ Λατίνοι
 Δὲν εἶσαι κάστρο γιὰ νὰ πατηθεῖς·
 Εἶσαι τὸ φῶς, Ἑλλάδα, ποὺ δὲ σβήνει.

Ἐπίγραμμα τοῦ Λέοντος Κουκούλα (*Νέα Ἑστία* 28, Χριστούγεννα 1940, τεύχος 336, 6). Ἡ ζωγραφικὴ σύνθεση εἶναι τοῦ Νίκου Καστανάκη καὶ συμβολίζει τοὺς ἀδιάκοπους πολεμικοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν παλιγγενεσία ἕως τὸ 1944 («Ἐλευθερία», Κυριακὴ 25 Μαρτίου 1945).

Ἀθήνα, 12 Ὀκτωβρίου 1944, Μνημεῖο τοῦ Ἀφανοῦς Στρατιώτου. Ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς ἐλεύθερος, ἀποδίδει τιμὲς στοὺς νεκροὺς τοῦ πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς.

6. Gouvernement Hellénique, Mémoire sur les monuments historiques et artistiques enlevés ou endommagés par les forces d'occupation Italiennes. Conférence de Paris (1946). Πολυγραφημένο, σελ. 23. [Τὸ ὑπόμνημα ἔχει συνταχθῆ ἀπὸ τὸν Γεώργιο Οἰκονόμο.]
7. Gouvernement Hellénique, Mémoire sur les monuments historiques et artistiques enlevés ou endommagés par les forces d'occupation Bulgares. Conférence de Paris (1946). Πολυγραφημένο, σελ. 9. [Τὸ ὑπόμνημα ἔχει συνταχθῆ ἀπὸ τὸν Γεώργιο Οἰκονόμο.]
8. R. Demangel, Aspect de Guerre du Musée de Delphes, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 68/69, 1944/45 (Paris 1946) 1-4.
9. Pierre Amandry, Chronique des Fouilles 1943-1945, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 68/69, 1944/45, 424-434.
10. Constantin Coucidis, La Grèce retrouve ses trésors, *France Illustration* 94, 19 Ἰουλίου 1947. [Περιέχει φωτογραφίες μεγάλου σχήματος ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τῶν ἀρχαίων μετὰ τὸν πόλεμο.]
11. Karl Lehmann, Report on the State of Antiquities in Samothrace, Pompeii, 6 Αὐγούστου 1947. Πολυγραφημένο, σελ. 9.
12. Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Θυσιές τῆς Ἑλλάδος, αἰτήματα καὶ ἐπανορθώσεις στὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον* (Ἀθῆναι 1947) 48-50. [Ἔκδοσις Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως ἀρ. 19.]
13. T.W. French, Losses and Survivals in the Dodecanese, *The Annual of the British School at Athens* 43, 1948, 193-200, πίν. 55-59.
14. Roland Hampe, Griechischer und englischer Kunstschutzbericht, *Gnomon* 22, 1950, 1-17. [Κριτικὴ τῶν λημμάτων 3, 4, 13.]
15. Χαράλαμπου Μακαρόνα, Ἀνασκαφαί, ἔρευναι καὶ τυχαῖα εὐρήματα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ κατὰ τὰ ἔτη 1940-1950, *Μακεδονικά* 2, 1941-1952 (Θεσσαλονίκη 1953) 591-672.
16. Σέμνης Καρούζου, Τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον ἀπὸ τὸ 1941. Ἀνακοίνωσις στὸ Πρῶτον Συνέδριον τοῦ Συλλόγου Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων, 30 Μαρτίου - 3 Ἀπριλίου 1967, δημοσιευμένη στὶς ἐφημερίδας «Τὸ Βῆμα», 2 Ἀπριλίου 1967, καὶ «Ἐλευθερία», 9 καὶ 11 Ἀπριλίου 1967.
17. Σέμνης Καρούζου, *Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Συλλογὴ Γλυπτῶν* (Ἀθῆναι 1967) ιε'-ιη'.
18. Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Θεσσαλονίκης, *In Memoriam* (Θεσσαλονίκη 1976). Στὸ κεφάλαιον «Ἡ ἐβραϊκὴ νεκρόπολις τῆς Θεσσαλονίκης», 405-490, ἐξιστόρησις τῆς καταστροφῆς τοῦ νεκροταφείου.

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές. Ἡ κυριότητα, σχεδὸν ἀποκλειστική, πηγὴ γιὰ τὴ γνώση τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαιοτήτων κατὰ τὸν Πόλεμο καὶ τὴν Κατοχή, εἶναι τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Τμῆμα του ἔχει δημοσιευθῇ (*Βιβλιογραφία* ἀρ. 3), τὸ μεγαλύτερο μέρος του εἶναι ἄγνωστο καὶ ἀκατάτακτο. Διαφωτιστικὸ σὲ ὀρισμένα ζητήματα εἶναι τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἃν καί, ἀναγκαστικά, περιορισμένο σὲ ἔκταση καὶ θέματα.

Κατὰ τὴνπραγμάτευση τοῦ θέματος σὲ ὅποιο εἶναι ἀφιερωμένο τὸ τεῦχος τοῦτο, ἔγινε χρῆσι καὶ τῶν δύο Ἀρχείων. Δὲν ἀναφέρονται οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἐγγράφων, παρὰ μόνον ἡ χρονολογία τους. Ἡ κατάταξι τοῦ Ἀρχείου τῆς Ὑπηρεσίας εἶναι ἄτακτι, οὔτε χρονολογική, οὔτε πλήρως τοπογραφική, οὔτε εἰδολογική. Τὰ ἐγγραφα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἶναι καταταγμένα κατὰ ἔτη καὶ ἀπόλυτα χρονολογικά.

Τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Schönebeck, ποὺ βρίσκονται σὲ Πανεπιστήμιο τῆς Κολωνίας (*Gnomon* 62, 1990, 95), μοῦ χορηγήθηκαν ἀντίγραφα μὲ τὴ μεσολάβησι Γερμανοῦ φίλου.

Πρωτογενὴς Βιβλιογραφία. Μνημονεύονται μόνο τὰ δημοσιεύματα ποὺ ἀποτελοῦν πρωτογενεῖς πηγές, ἅμεσες μαρτυρίαι, ὅχι οἱ ἀναδημοσιεύσεις καὶ ἐπαναλήψεις.

1. Χρήστου Καρούζου, Ἡ πνευματικὴ Ἑλλάδα ἐμπρὸς σὲ δρᾶμα τῆς Κατοχῆς, *Ἑλεύθερα Γράμματα* ἀρ. 6, Σάββατο, 16 Ἰουνίου 1945. [Συνέντευξι.]
2. Ἡ Μαύρη Βίβλος τῶν βουλγαρικῶν ἐγκλημάτων στὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονία καὶ Θράκη κατὰ τὸ 1941-1944. Ἐκδεις καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης (Ἀθῆναι 1945).
3. Ὑπουργείου Παιδείας (Διεύθυνσις Ἀρχαιοτήτων), Ζημίαι τῶν ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς (Ἀθῆναι 1946).
4. Works of Art in Greece, the Greek Islands and the Dodecanese. Losses and Survivals in the War, London, His Majesty's Stationery Office (1946).
5. Σέμνης Καρούζου, Πῶς φυλάχτηκαν τὰ ἀρχαῖα τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, *Νέα Ἑστία* 40, 15 Νοεμβρίου 1946, τεῦχος 465, 1158-1163.

ζανε από τὴ μιὰ στιγμή στὴν ἄλλην, ἀποφασίζανε χωρὶς καμμιὰ πίεση νὰ πάγουν νὰ μεταχειρίζονται τὸ πνεῦμα τους καὶ τὴν κρίση τους (πρὸ πάντων αὐτῇ) καὶ ἄρχιζαν νὰ κατηγοροῦν τὸν παλιότερο ἑαυτὸ τους (χωρὶς τοῦτο νὰ τοὺς φέρει κανέναν ἐσωτερικὸ κλονισμό), νὰ δικαιολογοῦν ὅλα ὅσα εἶχαν γίνει καὶ ὅσα ἔμελλαν νὰ γίνουν ἀπὸ τὸ φασισμό καὶ νὰ κηρύσσουν πὼς αὐτὸ εἶναι ἡ μεγάλη μοῖρα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ. Τὸ φαινόμενο ἦταν τόσο γενικό, ἡ πνευματικὴ αὐτὴ ἐπιδημία χτύπησε καὶ τόσο ἐξαιρετικὰ πνεύματα, ὥστε πρέπει ν' ἀποτελεῖ γιὰ καιρὸ πηγὴ μόνιμης ἀνησυχίας μας, γιατί εἶναι ἀδύνατο τὰ αἷτια νὰ ἔλειψαν μονομιᾶς μὲ τὸ πέσιμο τοῦ φασισμοῦ, ἀφοῦ φαίνεται μᾶλλον πὼς ἐκεῖνα προετοίμασαν καὶ τοῦτον.

— *Πὼς βλέπετε τὴν ἀντίσταση τοῦ λαοῦ μας ἐνάντια στὸν κατὰ-χτι;*

— Πὼς ἄλλοιως μπορεῖ νὰ σταθεῖ κανένας μπροστά του παρὰ μὲ τὸ συναίσθημα τοῦ βαθύτερου θαυμασμοῦ καὶ μὲ τὸ συναίσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης, γιατί χάρι στὸν ἀγῶνα τοῦ λαοῦ μας δὲν ἔπαυε ἀπὸ τὸ 1940 καὶ δῶδε ἡ υπόθεση τοῦ ἑλληνισμοῦ νὰ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν υπόθεση τοῦ ἀνθρώπου.

— *Ποιὸς φαντάζεσθε πὼς δὰ εἶναι ὁ ἀντίχτυπος τῆς Κατοχῆς στὸ πνευματικὸ μας μέλλον;*

— Ἡ Κατοχή, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι τὴν προετοίμασε (Μεταξᾶς κλπ.), ἐδημιούργησαν καὶ στὸν πνευματικὸ τομέα μία κατάσταση ποὺ φαντάζομαι πὼς γιὰ χρόνια πολλὰ θ' ἀπαιτεῖ πνευματικὴ ἐργασία ἀγωνιστικὴ —θέλω νὰ πῶ σκόπιμη, ὅχι ἀδιάφορη γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα—, μὲ τὴ διπλὴ μορφή τῆς κριτικῆς ἐκμηδένισης τοῦ κακοῦ καὶ τῆς θετικῆς δημιουργίας. Τὴν ἔκαμαν ὅμως καὶ φοβερὰ δύσκολη τὴ δουλειὰ αὐτή. Οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι δὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀγωνίζονται καὶ μέσα στὸν ἑαυτὸ τους κάθε στιγμή γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὴν ξαστεριά τῆς ματιᾶς τους καὶ γιὰ νὰ μὴν ξεχάσουν πὼς στὰ καθαρὰ καὶ ἀπρόσβλητα ἀποτελέσματα φέρνουν μόνο τὰ μέσα τὰ ἀμόλυντα — πρᾶγμα ποὺ δὲν φαίνεται νὰ τοῦ ἔδωσαν ὥς τώρα ἀρκετὴ σημασία».

ὅμως καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἀνθρωπιστές· αὐτοὶ τὸ ἔκαμαν φυ-
λακὴ καὶ ἱατρεῖο γιὰ δημόσιες γυναῖκες.

— *Τί σᾶς ἔκαμε τὴ βαθύτερη ἐντύπωση ἀπὸ τὰ ἐγκλήματα τοῦ
ναζισμοῦ στὴν πατρίδα μας;*

— Ἄκουγα (καὶ μερικὲς φορὲς ἐξακριβώθηκε πὼς ἦταν σωστὸ)
ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔβγαζαν τόσο γυκρὰ διαταγὲς γιὰ
τοὺς ἀνατριχιαστικούς ὁμαδικούς σκοτωμούς ἢ γιὰ τὸ ξεπάτωμα
ὁλόκληρων χωριῶν ἦταν πολὺ μορφωμένοι, μερικοὶ μάλιστα πὼς
εἶχαν καὶ κλασσικὴ παιδεία. Βρίσκω πὼς ἕνα ἀπὸ τὰ προβλήματα
τὰ πιὸ ὀδυνηρὰ ποὺ ἔθεσε στοὺς ἀνθρώπους ἡ φασιστικὴ περίο-
δος καὶ ἡ ἀνήμερη μορφὴ τοῦ πολέμου, ποὺ εἶναι ὁ καρπὸς της,
εἶναι τοῦτο ἀκριβῶς· ἐξακολουθοῦμε νὰ πιστεύουμε (καὶ δὲν πρέ-
πει νὰ ἀπελπιστοῦμε) πὼς ἡ ἀληθινὴ παιδεία δὲν γυμνάζει μόνο
τὶς πνευματικὲς ἱκανότητες, ἀλλὰ καὶ μεταμορφώνει ὁλόκληρο
τὸν ἄνθρωπο — πὼς ὅμως θὰ τὸ πετύχομε αὐτό;

— *Θεωρεῖτε ὅλο τὸ γερμανικὸ λαὸ ὑπεύθυνο γιὰ τὰ αἴσχη τῆς
Κατοχῆς ἢ μόνο τοὺς ἀρχηγούς του;*

— Κάθε λαὸς ἔχει καὶ τὶς θετικὲς καὶ τὶς ἀρνητικὲς του πλευρές.
Δὲν ξέρω ἂν οἱ δεύτερες εἶναι στὸ γερμανικὸ λαὸ οἱ περισσότε-
ρες. Γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ Γερμανοὶ εἶχαν πολὺ ἀνώμαλη ἱστορία,
ποὺ τοὺς ἐκληροδότησε πολλὰ στίγματα τοῦ χαρακτῆρα καὶ μάλι-
στα ἀκριβῶς στὰ σημεῖα ποὺ εἶναι κρίσιμα. Γεγονὸς εἶναι ἀκόμη
ὅτι οἱ χιλερικοὶ ἀρχηγοὶ του δὲν ἀποτελοῦσαν ἕνα ξένο σῶμα
μέσα στὸ γερμανικὸ λαό, οὔτε καὶ ὁ λαὸς ἔπαγε ποτὲ νὰ τοὺς
αἰσθάνεται δικούς του. Πρέπει ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ νὰ λογαριά-
σουμε ὅτι ὁ μηχανισμὸς τῶν σύγχρονων δικτατοριῶν εἶναι τέ-
τοιος, ὥστε καὶ λαοὶ πολὺ πιὸ ἀνεξάρτητοι στὸ χαρακτῆρα καὶ
πολὺ πιὸ κριτικοὶ ἀπ' ὅτι εἶναι ὁ μυστικιστικὸς καὶ ἀληθινὰ ἀνώ-
μαλος γερμανικὸς λαὸς δύσκολα θὰ γλύτωναν ἀπὸ τὴν ἐπίδραση
τοῦ φασιστικοῦ δηλητηρίου. Νομίζω πὼς στὴ Γερμανία ὁ φασι-
σμὸς μπόρεσε εὐκολώτερα παρὰ ἄλλοῦ νὰ ὀργανώσει τὶς ἀρνητι-
κὲς ιδιότητες τοῦ λαοῦ ἐκείνου σ' ἕνα τρομερὸ μηχανισμὸ κατα-
στροφῆς, σκέτης καταστροφῆς. Πολὺ βαρεῖα ὅμως εἶναι ἡ εὐθύνη
τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων: ἀνθρώπων ποὺ τὸ μυαλό τους ἐδού-
λευε περίφημα στὴν εἰδικότητά τους, ποὺ κορόϊδευαν τὸν ἰταλικὸ
φασισμό καὶ συχαινόντουσαν τὸ ἀστυνομικὸ κράτος, ποὺ περιφρο-
νοῦσαν τὸ Χίτλερ προτοῦ νὰ πάρει τὴν ἐξουσία καὶ στὰ πρῶτα
χρόνια τῆς ἐξουσίας — καὶ ὅμως ἐρχότανε μιὰ μέρα ποὺ ἀλλά-

ρικά ἐρείπια ἔπαθαν ἀνεπανόρθωτες καταστροφές γιὰ νὰ κάμουν αὐτοὶ τὰ «ἀπόρρητα» ὀχυρώματά τους καὶ νὰ γράγουν ἀπάνω τους «Vinceremo» ἢ «Der Sieg ist unser» (βασιλικὸς τάφος Κνωσοῦ, Ἀκρόπολη Ἀσίνης, βωμὸς ἀνακτόρου Τίρυνδος κλπ.). Ἡ ἀρχαιολογικὴ μας ὑπηρεσία δὲν ἄφησε καμμιά εὐκαιρία ποὺ νὰ μὴν ἀπευθυνθεῖ στὴ στρατιωτικὴ τους «ὑπηρεσία προστασίας τῆς τέχνης» καὶ νὰ τοὺς καταγγεῖλει μὲ σπάνια παρρησία καὶ μὲ πολὺ ἔντονα ἔγγραφα τὰ ἐγκλήματά τους. Οἱ ἀρχαιολογικοὶ σταυρωτῆδες ὅμως ποὺ ὑπηρετοῦσαν ἐκεῖ (ἐννοῶ προπάντων τοὺς Γερμανούς, ὁ Ἴταλὸς φέρθηκε πολὺ καλύτερα) μόνη ἔγνοια τους εἶχαν τὸ πῶς δὰ γλυτώσουν τὸ μέτωπο: ἡ γενναιοὐτιτὰ τους λοιπὸν ξεθύμαινε μὲ ἔγγραφα ἀπερίγραπτης τραχύτητας καὶ θρασύτητας ποὺ ἔστελναν —αὐτὰ τὰ χτεσινὰ σκυλάκια— στὸ σεβάσμιο γέρο τῆς Δ/σης τῶν Ἀρχαιοτήτων τοῦ ὑπουργείου, καὶ ὅπου κατὰ κανόνα ἔρριχναν πάντα τὴν εὐδύνη στοὺς Ἕλληνες καὶ φοβέριζαν τοὺς ἀρχαιολογικοὺς μας ὑπαλλήλους γιὰ τὴ δυσφήμιση τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς (ἀρκετοὺς φύλακες ἔστελναν στὴ φυλακὴ καὶ τοὺς ἐσάπισαν στὸ ζύλο ἐπειδὴ εἶχαν τολμήσει νὰ κάμουν τέτοιες καταγγελίες). Ἄς ἀφήσουμε τὶς λαθραῖες ἢ τὶς φανερὲς αὐθαίρετες ἀνασκαφές τους· ὅταν ἡ Δ/ση τῶν Ἀρχαιοτήτων τοὺς ἐδύμιζε τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους, ποὺ ἡ γερμανικὴ «ὑπηρεσία προστασίας τῆς τέχνης» εἶχε δηλώσει ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα πῶς ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἰσχύουν, ἀπαντοῦσαν μὲ γνήσιο φασιστικὸ κυνισμό πῶς, σύμφωνα μὲ τὰ διεθνῆ νόμιμα, ὁ Γερμανικὸς Στρατὸς εἶναι φορέας τῆς ἐξουσίας στὴν Ἑλλάδα (Hoheitsträger) καὶ δὲν μπορεῖ νὰ δίνει λογαριασμὸ στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία. Ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ἄρπαξαν, πέρσι τὴν ἀνοιξὴ ἀκόμη, ἓνα γυναικεῖο ἄγαλμα, ὡραῖο πορτραῖτο ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ὑστερινῆς ἀρχαιότητας, καὶ μὲ ὅλες τὶς διαμαρτυρίες τῆς ὑπηρεσίας μας τὸ πῆγαν στὴ Βιέννη γιὰ μιὰ ἔκθεση, λέει —χωρὶς οἱ ἀρχαιολόγοι τῆς «προστασίας τῆς τέχνης» νὰ ποῦν λέξη. Ἀπὸ τότε δὲν τὸ ξαναεἶδαμε. Ἄν παρ' ὅλα αὐτά, οἱ ζημίες καὶ οἱ κλοπὲς δὲν εἶναι περισσότερες καὶ σημαντικώτερες, τοῦτο ὀφείλεται στὸ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι στάθηκαν στὴ θέση τους, ἀκλόνητοι καὶ ἀδιάλλαχτοι. Καθὼς κάνω ὅμως τώρα τὴ σύντομη αὐτὴ ἐξιστόρηση καὶ ξαναθυμοῦμαι τὰ γεγονότα, αἰσθάνομαι πῶς πρέπει νὰ μασήσω λίγο τὰ λόγια μου: τὸ ἔθνικό μας Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο κατορθώσαμε ὥστόσο καὶ τὸ γλυτώσαμε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Ἰταλοὺς, ποὺ ζήτησαν πολλὲς φορὲς νὰ τὸ μεταχειριστοῦν — ὅχι

σουν καὶ νὰ τὴν ἐξευτελίσουν οἱ ἄνθρωποι ἴσα-ἴσα (δηλ. οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι), πού ὄχι μόνο εἶχαν ζήσει χρόνια πολλὰ στὴν Ἑλλάδα καὶ εἶχαν θρεῖ πάντοτε ἀπὸ τοὺς συναδέλφους τους καὶ ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες τὴν πιὸ θερμὴ φιλία, ὄχι μόνο ἔλεγαν πὼς ἡ Ἑλλάδα εἶχε γίνει πατρίδα τους κί' ἄλλαζαν τὰ ὀνόματά τους μὲ ἐλληνικά (Werner-Βασίλης κλπ.), ἀλλὰ καὶ πού πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο περιποιοῦντοσαν καὶ κολάκευαν ταπεινοὶ τοὺς Ἕλληνες ἀρχαιολόγους σὰν σκυλάκια: γνήσιοι τύποι θρασυδείλων καὶ λακέδων, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἴσα-ἴσα ἐγιναν τώρα σταυρωτῆδες.

Ὑπῆρξαν βέβαια καὶ λίγοι πού ἔμειναν σταθερὰ ἄνθρωποι, πού ἀντικρῦζανε τὸν ἐλληνικὸ λαὸ ντροπιασμένοι ἐξαιτίας τῶν συναδέλφων τους καὶ τῶν συμπατριωτῶν τους, πού ἔκαμαν ὅ,τι μπόρεσαν γιὰ νὰ σώσουν ἀνθρώπους —μὰ φοβοῦμαι πὼς στὸ μέτρημά τους θὰ παθαίναμε ὅ,τι καὶ ὁ Σολωμὸς μετρώντας τοὺς δίκαιους: τὰ πέντε δάχτυλα τοῦ χεριοῦ θὰ βγαίνανε πολλὰ. Τοὺς θυμόμαστε γι' αὐτὸ ἴσα-ἴσα μὲ συγκίνηση πάντοτε.

Μόλις μπῆκαν οἱ Γερμανοί, οἱ ἀρχαιολόγοι τους, πού ἀποτελέσαν ἰδιαίτερη στρατιωτικὴ «ὕπηρεσία προστασίας τῆς τέχνης», ἀπαιτήσανε πρῶτα-πρῶτα ν' ἀνοίξουμε ἀμέσως τὰ Μουσεῖα, λέγοντας στὴν ἀρχὴ πὼς ὁ πόλεμος τελείωσε πιά, ὕστερα πὼς τὰ ἀρχαῖα θὰ πάθουν κρυμμένα, ὕστερα πὼς στὸν πόλεμο ἴσα-ἴσα οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀνάγκη νὰ καταφεύγουν στὴν τέχνη κλπ. (ὅλα συνθήματα πού τὰ ἔπαιρναν ἀπὸ πάνω καὶ μᾶς τὰ προβάλλανε ὕστερα μὲ πείσμα φανατικό). Ἡ ἐπίμονη ἀντίσταση τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας μας ἐγλύτωσε τὰ σπουδαιότερα Μουσεῖα μας ἀπὸ τὴν καταστροφὴ καὶ τὴ λεηλασία. Γιατὶ ὅπου βρῆκαν εὐκαιρία, ὄχι πολὺ συχνὰ εὐτυχῶς, τὰ ἔκαμαν καὶ τὰ δύο. Πέτυχαν ν' ἀνοίξουν τὸ Μουσεῖο τοῦ Κεραμικοῦ, πού τὸ εἶχαν κάμει αὐτοί: σὲ λίγες μέρες Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἔκλεγαν μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου, πού τοὺς ὀδηγοῦσε, ἓναν ὥραϊο πῆλινο ἀρχαῖο πίνακα μὲ παράσταση πρόδεσης τοῦ νεκροῦ.

Σὲ διάφορα ἄλλα ἐπαρχιακὰ Μουσεῖα (Μέγαρα, Θήβα, Χαιρώνεια, Τανάγρα, Ἀλμυρό, Λάρισα, Βέρροια, Θέρμο, Κόρινθο, Ἄργος, Δῆλο, Σίφνο, Κνωσσό, Χανιά, Σάμο κλπ.) Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοί, ἀφοῦ μπῆκαν ἢ ἐγκαταστάθηκαν στὰ Μουσεῖα, ἀλλοῦ ἔοψαν βιτρίνες καὶ ἀποθῆκες, ἀλλοῦ ἔκαμαν τὴν ξυλεῖα, ἀλλοῦ πῆραν ὅ,τι ἀρχαῖο μπόρεσαν (οἱ φύλακές μας στάθηκαν, ὅλοι σχεδόν, ἀξιοθαύμαστα πιστοὶ στὸ καθῆκον τους, μὲ κίνδυνο ὄχι μόνο τῆς δικῆς τους ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ σπιτιοῦ τους). Με-

τευξη αὐτὴ εἶναι σήμερα σχεδὸν ἐντελῶς ἄγνωστη· δὲν ἀναδημοσιεύτηκε ποτέ. Ὁ ἴδιος ὁ Καροῦζος, μετὰ τὸν πόλεμο, ἀνασυνέδεσε τὶς σχέσεις του μὲ τοὺς Γερμανοὺς ἀρχαιολόγους, ταξίδεψε στὴ Γερμανία, δέχτηκε ἐκ μέρους τῆς τιμῆς. Ἡ συνέντευξή του ὅμως εἶναι ἄμεση μαρτυρία τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅταν τὰ ἐρείπια τοῦ πολέμου ἀποτελοῦσαν φρέσκους σωρούς, μὲ θαμμένους κάτω ἀπὸ αὐτὰ ἀκόμη τοὺς νεκρούς.

Ὁ ἄγνωστός μας συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ, ποὺ κρύβεται κάτω ἀπὸ τὰ ἀρχικά Μ.Α.Β., μᾶς λέγει εἰσαγωγικὰ γιὰ τὸν Καροῦζο πὼς «οἱ μελέτες του γιὰ τὶς πρῶτες αἰσθητικὲς ἀντιδράσεις τοῦ ἀρχαικοῦ Ἑλλήνα καὶ τὶς ὕστερες θεωρίες τῶν ἀρχαίων γιὰ τὸ ὥραϊο, φανερώνουν τοὺς στόχους του καὶ τὸ ξάστερο μάτι ποὺ τοὺς ἀνιχνεύει μὲ σίγουρη μέθοδο. Ἡ ἐξοικείωσή του μὲ τὴν προκλιερικὴ γερμανικὴ ἐπιστήμη, δίνει ἰδιαίτερη σημασίαν στὶς γνώμες του γιὰ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Οὐννων στὴ χώρα μας. Τὸν βρίσκουμε στὸ γραφεῖο του καὶ τοῦ ὑποβάλλουμε τὴν πρώτη ἐρώτησι:

— *Ποιὰ ἦτανε τὰ συναισθήματά σας ὅταν ἀντικρύσατε τοὺς πρώτους Γερμανούς;*

— Σ' ἓνα σπίτι ποὺ βρίσκεται ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὴ λεωφόρο, βλέπει ὅμως σ' αὐτή, ἄκουγα τὸ πρωῒ ἐκείνης τῆς μαύρης Κυριακῆς ν' ἀνεβαίνει χωρὶς νὰ σταματάει ἡ βοή ἀπὸ τὶς μοτοσυκλέτες καὶ τὰ θωρακισμένα. Κάποια στιγμή ἀποφάσισα καὶ βγῆκα στὸ παράθυρο· οἱ κόκκινες σημαῖες μὲ τὰ μαῦρα ἀγκίστρια ποὺ εἶδα μὲ τάραξαν καὶ μοῦ ἔφεραν ἀμέσως στὸ νοῦ ἓνα στίχο τοῦ Δάντη: 'Vexilla regis prodeunt inferni'. Τὰ φλάμπουρα τοῦ βασιλιά προβαίνουν τῆς κόλασης'. Ἐμπῆκα πάλι μέσα κι' ἔκαμα τὴ στιγμή ἐκείνη κάτω ποὺ ἀπὸ καιρὸ τὸ λογάριαζα: Ἔστειλα στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο τὴν παραίτησή μου ἀπὸ μέλος του. Ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἐδῶ εἶχε πάγει νὰ ἔχει καρμιά σχέση μὲ τὴν Ἐπιστήμη καὶ ἔπρεπε νὰ τοὺς κοπεῖ ἡ ἐλπίδα, ὅτι θὰ πετύχαιναν τίποτε στὴν προσπάθεια ποὺ τὴ μάντευα συστηματικὴ καὶ μεθοδική, νὰ μᾶς λερώσουν ὅλους μὲ 'ἀδῶες' προτάσεις εἰρηνικῆς καὶ πολιτιστικῆς συνεργασίας.

— *Ποιὲς πιέσεις δοκιμάσατε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Κατοχῆς;*

— Ἀτομικὰ καρμιά. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία ὅμως τράβηξε πολλὰ. Ἐκινούσαν τόσο πρὸς τὸν πολὺ τὴν ἀγανάκτηση καὶ τὸ μῖσος ὅσο βλέπαμε ὅτι τὴν ὑπηρεσία μας προσπαθοῦσαν νὰ τὴν πιέ-

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΕΜΠΡΟΣ ΣΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Με τὸν παραπάνω τίτλο δημοσιεύθηκαν στὸ περιοδικὸ *Ἐλεύθερα Γράμματα*, λίγους μῆνες μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση καὶ τὰ Δεκεμβριανά, συνεντεύξεις Ἑλλήνων, μὲ τις ὁποῖες ἔδιναν τις ἀπόψεις τους γιὰ τὴν Κατοχή. Τὸ τεύχος τοῦ Σαββάτου, 16 Ἰουνίου 1945, περιεῖχε συνέντευξη τοῦ Χρήστου Καρούζου, Διευθυντῆ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ ἴσως τοῦ ἐξοκότερου ἐκπροσώπου τῆς γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης στὴν Ἑλλάδα, χωρὶς νὰ ὑπολογίσουμε καὶ τὴ γνώση του τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς κοινωνιολογίας.

Ἴσως ἐπειδὴ εἶχε τραφεῖ στὴ νεότητά του μὲ τὸ γερμανικὸ πνεῦμα καὶ τὴ γερμανικὴ ἐπιστήμη, ἡ ἀπογοήτευσή του γιὰ ὅ,τι συνέβη κατὰ τὸν πόλεμο καὶ τὴν Κατοχή ἦταν μεγαλύτερη καὶ ἡ σφοδρότητα τῆς διατύπωσης τῶν ἀπόψεών του ἀνάλογη. Ἡ συνέν-

Ἐκρόπολη. Γερμανικὸ στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα ὑγώνει κάποιο πρῶινὸ τῆς Κατοχῆς τὴ σημαία μὲ τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρό.

Λέγει λοιπόν ο Hampe πώς το πρωινό της 12 'Οκτωβρίου 1944, μετά τη συμβολική παράδοση των κλειδιών της πόλης και την κατάθεση στεφάνου στο μνημείο του 'Αφανους Στρατιώτου από τους έντεταλμένους στρατιωτικούς, ο 'Ιδιος και ένας αντισυνταγματάρχης, που είχε παραμείνει στην 'Αθήνα με είκοσι πέντε άνδρες για να διατηρεί την τηλεφωνική επαφή με τον στρατηγό Felmy, ο οποίος είχε ήδη φθάσει στη Θήβα, «παραδώσαμε από κοινού το Γερμανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο της οδού Φειδίου σε δύο εκπροσώπους του ελληνικού 'Υπουργείου Θρησκευμάτων. Για τη μοίρα αυτού του 'Ινστιτούτου δεν είχε ενδιαφερθεί κανείς κατά την αποχώρηση των Γερμανών. Δεδομένου εν τούτοις ότι είχαν λεηλατηθεί όλα τα κτίρια που εκκενώθηκαν από τους Γερμανούς, φάνηκε επιβεβλημένο να εμπιστευθούμε στην προστασία των 'Ελληνικών 'Αρχών αυτό το σημαντικό πολιτιστικό 'Ιδρυμα με την αναντικατάστατη Βιβλιοθήκη και Φωτογραφική Συλλογή. Αυτή η εμπιστοσύνη δικαιώθηκε πλήρως. 'Η 'Ελλάδα, αν και τόσο υπέφερε κατά την Κατοχή, ήταν η πρώτη χώρα, που κατά τρόπο μάλιστα υποδειγματικό, ξανάδωσε στους Γερμανούς τη χρήση αυτού του γερμανικού 'Ιδρύματος του 'Εξωτερικού».

'Ο Hampe (1908-1981) υπήρξε καθηγητής της Κλασικής 'Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδεβέργης. Πριν από τον πόλεμο είχε διατελέσει Assistent του 'Ινστιτούτου στην 'Αθήνα. Κατά την Κατοχή δεν είχε αρχαιολογική δράση στην 'Ελλάδα.

Το 1951 ο Emil Kunze διορίστηκε Διευθυντής του Γερμανικού 'Αρχαιολογικού 'Ινστιτούτου, το οποίο άρχισε να λειτουργεί επίσημα. Στα χρόνια που μεσολάβησαν από το 1944 έως το 1951, 'Ελληνες αρχαιολόγοι φρόντισαν να διατηρηθεί η πνευματική παρουσία του 'Ινστιτούτου, η Βιβλιοθήκη του και το Φωτογραφικό 'Αρχειο χωρίς να πειραχτούν. 'Η ιστορία αυτή ξεφεύγει όμως από τα όρια της διήγησής μας.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Πώς έγινε η αποχώρηση των Γερμανών αρχαιολόγων από την Ελλάδα το 1944; Οι περισσότεροι είχαν στρατιωτική ιδιότητα και ακολουθούσαν τις μονάδες τους στον δρόμο του γυρισμού. Δεν γνωρίζω, άκομμη, πώς έφυγε το προσωπικό του Ίνστιτούτου, ο Wrede. Θα είχαν γίνει βέβαια συνεννοήσεις με το Υπουργείο Παιδείας, γιατί το κύριο του Ίνστιτούτου, Φειδίου Ι, με την αμύθητη πνευματική παρουσία του που μάς άφορα, παραδόθηκε κανονικά στις Έλληνικές Αρχές. Τις στιγμές αυτές της παράδοσης του Ίνστιτούτου διηγεῖται ο Roland Hampe σε ένα μικρό βιβλίο του με τίτλο *Die Rettung Athens im Oktober 1944* (Wiesbaden 1955) (Η σωτηρία της Αθήνας τον Οκτώβριο του 1944). Περιγράφει την «πολιτική» δράση του στην Αθήνα και προβάλλει τη συμβολή του στην αποτροπή της καταστροφής της πόλης, που είχε διαταχθεί από τον Hitler.

Αθήνα, Ακρόπολη, 12 Οκτωβρίου 1944. Γερμανός στρατιώτης τυλιγμένος με την πολεμική σημαία, την οποία υπέστειλε για τελευταία φορά, αποχωρεί από την Ελλάδα.

‘Ο Καλλιγᾶς λέγει ὅτι σὺν ναὸ οἱ Γερμανοὶ «ἐνεταφίασαν δύο ἄραβας αἰχμαλώτους», εἶδε μάλιστα τὶς πέτρες ποὺ ἦσαν σωρευμένες ἐπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους τοὺς. Θὰ ἐπρόκειτο πιθανῶς γιὰ ἄνδρες τῶν βοηθητικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ἀγγλικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος στὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἐγκαταλείφθηκαν κατὰ τὴν κατάρρευση τοῦ ’41, βρέθηκαν αἰχμάλωτοι τῶν Γερμανῶν καὶ ἐργάζονταν ὡς ἐργάτες στὶς πολεμικὲς κατασκευές τοὺς.

Κατὰ τὴν πρώτη Συνδιάσκεψη τῆς Χάγης τοῦ 1907, καὶ μετὰ τὴ Συνθήκη τῆς Γενεύης τοῦ 1925, εἶχαν καθοριστῇ οἱ κανόνες συμπεριφορᾶς μεταξὺ ἐμπολέμων. Σήμερα ἰσχύει ὁ κανονισμὸς τοῦ ΟΗΕ τοῦ 1949, ποὺ περιέλαβε καὶ τοὺς κανόνες ποὺ ἴσχυαν. Ἡ ἐκτέλεση αἰχμαλώτων δὲν ἐπιτρέπεται. Στὴν περίπτωση τοῦ Σουνίου, δὲν ἀποδεικνύεται πλέον νομικά. Ἀποδεικνύεται ὅμως ἀρχαιολογικά.

Τὸ 1980, κατὰ τὴν τακτοποίηση λίθων στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, βρέθηκαν ἀνάμεσα στὰ χώματα καὶ τὶς πέτρες ἀνθρώπινα ὀστά, τὰ ὁποῖα, ὅπως ἐξακριβώθηκε, εἶχαν ἀποκαλυφθῇ πάλι τὸ 1968 καὶ τὸ 1976. Ἡ ταφὴ ἦταν ἐντελῶς πρόχειρη, ἕνας ρηχὸς λάκκος, ὅπου τοποθετήθηκε τὸ νεκρὸ σῶμα, καὶ ἐπάνω του σωρὸς ἀπὸ πέτρες.

Τοῦ δευτέρου αἰχμαλώτου ὁ τάφος βρέθηκε τὸ 1993 ἔξω ἀπὸ τὴ νότια πλευρὰ τοῦ ναοῦ, σὲ ἀπόσταση 3 μέτρων. Καὶ αὐτὸς ὁ νεκρὸς εἶχε ταφῇ σὲ ρηχὸ λάκκο καὶ εἶχε σκεπαστῇ μετὰ πέτρες. Τὸ κρανίον εἶχε ἐξαφανιστῇ, ἴσως ἀπὸ τὶς βροχὲς ἢ ἀπὸ παλαιότερες ἐργασίαι διευθέτησης τοῦ χώρου.

Ἐκεῖνοι ποὺ ἐκτέλεσαν τοὺς αἰχμαλώτους δὲν ἦσαν ἀρχαιολόγοι καὶ δὲν γνώριζαν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔθαβαν ποτὲ τοὺς νεκροὺς μέσα στὰ ἱερά τοὺς.

Γλυπτά καὶ μάρμαρα εἰργασμένα, τὰ ὅποια εὐρίσκοντο εἰς τὸ ὑπόστεγον, ἐχρησιμοποίησαν οἱ Γερμανοὶ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Ἐκτίσαν ἐκεῖ διάφορα οἰκήματα, ἓνα τηλεφωνεῖον (πλὴν τοῦ ἄνωθεν ἀναφερομένου), πυριτιδαποθήκας (πλησίον τοῦ προπύλου). Εἰς τὰ κτίσματα διακρίνονται τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων εἶναι θραυσμένα. Ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ Ναοῦ οἱ Γερμανοὶ ἐνεταφίασαν δύο ἄραβας αἰχμαλώτους οὓς ἐφόνευσαν δι' ἀσήμαντον αἰτίαν καὶ ἐπὶ τῶν τάφων συνεσώρευσαν μάρμαρα τοῦ ναοῦ. Ἐκ τῶν χαραγμάτων ἐπὶ τῶν μαρμάρων δὲν διακρίνονται ὀνόματα Γερμανῶν ἀλλὰ μόνον Ἱταλῶν, ἐσημείωσα τινὰ τούτων, ἰδίως ὅσον ὑπῆρχον καὶ βέβαιαι χρονολογίαι».

Ὁ προσεκτικὸς ἐπισκέπτης τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος εὐκολὰ θρῖσκει τὰ λείψανα τῶν γερμανικῶν πολεμικῶν κατασκευῶν. Εὐτυχῶς δὲν καταστράφηκαν ὀλοκληρωτικὰ μετὰ τὸν πόλεμο, ὅπως ἄκριτα ἔγινε σὲ ὀλόκληρην τὴν Ἑλλάδα. Ἀποτελοῦν μέρος τῆς ἱστορίας μας καὶ τοῦ μνημειακοῦ πλούτου. Ἐνα τούρκικο φρούριο δὲν ἔχει μεγαλύτερη σημασία ἀπὸ τὴς ὑπόγειες κατασκευὰς στὸν Προφήτη Ἡλία τοῦ Πειραιᾶ.

Τὰ λείψανα
ἄραβος αἰχμαλώτου,
ἐκτελεσμένου
κατὰ τὴν Κατοχὴν
καὶ θαμμένου
στὸν ναὸ τοῦ Ποσειδῶνος
στὸ Σούνιο.

«Ὁλόκληρος ὁ χώρος ὁ περὶ τὸν Ναὸν καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου εἶχεν μετατραπῇ εἰς φρούριον. Ὅκτω μόνιμοι ἐγκαταστάσεις φωλεῶν πολυβόλων εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς ἀπόστασιν 20-120 μέτρων ἀπὸ τοῦ Ναοῦ. Τινὲς τῶν φωλεῶν αὐτῶν ἐπεκοινώνουν μεταξὺ των διὰ διαδρόμου ἐσκαμμένου εἰς βάθος περίπου 1 μ. καὶ συνολικοῦ μήκους πλέον τῶν 150 μ. Αἱ φωλεαὶ ἦσαν διατεταγμένοι ὅλαι πέριξ τοῦ Ναοῦ, μία ἐξ αὐτῶν, ἡ πρὸς Ν (πρὸς τὸ ἄκρον τοῦ ἀκρωτηρίου), εἶναι κατασκευασμένη διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος. Παραπλεύρως δὲ τοῦ πυροβολείου τούτου ἦτο κατασκευασμένος ἐπίσης ἐκ σκυροκονιάματος θαλαμίσκος τηλεφώνου.

Ἐντὸς τοῦ περιβόλου καὶ εἰς ἀπόστασιν 20-25 μ. πρὸς ΒΔ ἐκτίσθη ἀποθήκη τῆς ὁποίας ἡ βάσις ἦτο ἐκ σκυροκονιάματος, ἐκτίσεως 8×6 μ. Πρὸς Β ἐπίσης ὑπῆρχε βάσις πολυβόλου ἐκ σκυροκονιάματος.

Σούνιο,
ἱερὸ Ποσειδῶνος.
Τρῆμα
γερμανικοῦ
χαρακώματος,
κατασκευασμένου
μὲ ἀρχαίους λίθους.

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΜΝΗΜΑΤΑ

Στις 24 Φεβρουαρίου 1946 ο Ήφορος Βυζαντινών Ἀρχαιοτήτων Μαρίνος Καλλιγᾶς, κατόπιν Διευθυντῆς τῆς Ἑθνικῆς Πινακοθήκης, ταξίδεψε στο Σούνιο. Ἡ κατάσταση τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος κυρίως, ἦταν ὅπως κατὰ τὴν Κατοχή. Μικρὰ ὄχυρὰ γύρω γύρω ἀπὸ τὸν ναό, βάσεις πολυβόλων καὶ μικρῶν πυροβόλων καὶ ἀρκετὰ μεγάλο ὑπόγειο Bunker, ποὺ σώζεται σκεπασμένο μὲ χῶμα καὶ ἀθέατο σήμερα. Ὁ Καλλιγᾶς περιγράφει ὅ,τι εἶδε στὸ τότε ἔρημο ἱερό. Ἴσως ἦταν καὶ ὁ πρῶτος ἀρχαιολόγος ποὺ τὸ ἐπισκεπτόταν μετὰ τὸν πόλεμο:

Σούνιο, ἱερὸ Ποσειδῶνος. Βάση μικροῦ πυροβόλου νότια τοῦ ναοῦ, ἐπάνω στοὺς βράχους ποὺ κρέμονται γηλὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα. Οἱ Γερμανοὶ στρατιῶτες περιμένοντας τὴν εἰσβολὴ τῶν συμμάχων ἔβλεπαν, κατὰ τοὺς στίχους τοῦ Αἰσχύλου, *ποντίων τε κυμάτων / ἀνήριθμον γέλασμα* (τῶν κυμάτων τοῦ πελάγους ἔ' ἀμέτρητα χαμόγελα, *Προμ. Δεσμ.* 89-90).

βυζαντινῶν εἰκόνων καὶ κειμηλίων ἀπὸ τῆ Μητροπόλεως τῶν Σερρῶν καὶ τῆ Μονῆ Προδρόμου. Ὅρισμένες ἀπὸ τὶς ἀρπαγές τοὺς εἶχαν πολιτικὸ κίνητρο. Ἀφαίρεσαν λ.χ. δύο μεγάλα μάρμαρα τοῦ στυλοβάτη τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Β τῶν Φιλίππων, σὰ ὅποια ἦσαν χαραγμένες οἱ λεγόμενες πρωτοβουλγαρικὲς ἐπιγραφές, καθὼς καὶ κιονόκρανο ποὺ τὸ στόλιζαν κεφάλια κριαριῶν. Τὸ 1947 ἡ Βουλγαρία ἀπέδωσε καὶ τὰ τρία μάρμαρα.

Σέρρες.
Τὸ μνημεῖο τῶν πεσόντων
κατεστραμμένο
ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους.

ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ὑπηρεσίας στὴν Ἀθήνα ὑπάρχουν λίγα μόνον ἔγγραφα σχετικὰ μὲ ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων στὶς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος ποὺ κατεῖχαν. Πιδανῶς τὰ πολλὰ νὰ βρίσκονται στὸ Ἀρχεῖο τῆς ΔΙΜΑ, κάπου στὴ Θεσσαλονίκη.

Ἀρκετὲς βλάβες καὶ καταστροφὲς ἔκαμαν μὲ τὴν κατασκευὴ κυρίως ὀχυρωμάτων στὴ Μυκηθέρνα, τὴν Ἀμφίπολη, τοὺς Φιλίππους, τὰ Νέα Μουδανιά, τὴ Σαμοθράκη. Συστηματικὰ ὅμως ἐπιδόθηκαν στὴν ἀρπαγὴ ἀρχαίων ἀπὸ τὸ χωριὸ Μαργαρίτα, τὴ Συλλογὴ Κομοτηνῆς, τὴ Συλλογὴ τῆς Μαρώνας, ἀπὸ τοὺς Φιλίππους, τὸ Μουσεῖο Καβάλας, τὴ Θάσο, τὴ Σαμοθράκη, καθὼς καὶ

Τὸ Δοξάτο τῆς Δράμας
στὴ Μακεδονία
γνώρισε κατὰ τὴν Κατοχί,
γιὰ δεύτερη φορὰ
μετὰ τὸ 1912,
τὴ μανία τῶν Βουλγάρων.
Ἐδῶ, τὸ μνημεῖο
τῆς πόλης.

ζης, ἔνθα ἐπωλοῦντο τὰ εἰσιτήρια, ἀφήρεσαν περὶ τὰς χιλίας πεντακοσίας δραχμὰς».

Τοῦ συμβάντος ποὺ περιγράφει ὁ Κεραμόπουλος σώζεται ἐξιστόρηση στὸ Ἡμερολόγιο τοῦ ἱστογράφου «Εὐαγγελίστρια», ποὺ βρίσκεται ἀγκυροβολημένο στὴ Δῆλο ἐξ αἰτίας βλάβης. Ἡ ἐγγραφή τῆς Τρίτης, 9 Σεπτεμβρίου 1941 εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

«Σήμερον περὶ τὴν 9ην π.μ. ὄρδαι τοῦ Μουσολίνη, σύγχρονοι λεηλάται, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Δῆλον προερχόμενοι ἐκ Σύρου μετὸν συνταγματάρχην Διοικητὴν Σύρου καὶ ὄλων τῶν Κυκλάδων, ὀνόματι Δούκα, καὶ μετὸν πρόφασιν νὰ ἴδωσιν τὰ ἀρχαῖα κειμήλια ὁ κύριος Συνταγματάρχης ἔκρινε καλὸν νὰ λεηλατήσῃ τὸ μουσεῖον (ὅπου οἱ περιηγητὰί τῆς ὑψηλῆς σέβονται καὶ θαυμάζουν) καὶ νὰ συναποκομίσῃ μεθ' ἑαυτοῦ ἀρκετὰ κειμήλια, αἱ δὲ ὄρδαι αὐτοῦ ναῦται καὶ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ Β. Ἰταλικοῦ ναυτικοῦ, εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ πλοίου καὶ ἀφοῦ διέρρηξαν ὅλα τὰ διαμερίσματα τοῦ πλοίου, ἤρπασαν ἐργαλεῖα τῆς μηχανῆς, ἥτοι δύο καμινέτα θερμάνσεως, τριάκοντα διάφορα κλειδιά τύπου Bolinder, μία τανάλια, τρεῖς πένσες διαφόρου μεγέθους, δύο φύλλα παρμενίτου, δέκα ὀκ. στουπὶ λευκόν, ἓνα κουτὶ ὀρειχάλκινον μετὰ διάφορα ἀνταλλακτικά, ἥτοι θαλβίδας κλπ., καὶ δύο κλινωσκεπάσματα ἀπὸ τὸ διαμέρισμα κυβερνήτου καὶ ἀνεχώρησαν διὰ Σύρον» (*Ναυτικὸ Μουσεῖο Αἰγαίου*, τεύχος 3, 1990, 16).

Τὰ παραδείγματα μποροῦν νὰ πολλαπλασιαστοῦν. Ὅλα ἀποδεικνύουν ὅτι καὶ οἱ Ἑλληνικὲς καὶ οἱ Γερμανικὲς καὶ οἱ Ἰταλικὲς Ἀρχὲς ἦσαν ἀνίσχυρες νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ γενικὴ αὐθαιρεσία, ποὺ τὴ στήριζε τὸ γεγονὸς τῆς κατάκτησης. Οἱ ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες ἦσαν, κατὰ τὴν ἀγγλικὴ ἔκφραση, «spoils of war»: αὐτὸ ποὺ χιλιάδες χρόνια πρὶν εἶχε εἰπεῖ ὁ Κῦρος ὁ Μέγας: *τὰ τῶν νικωμένων πάντα τοῖς νικῶσιν ἀεὶ ἄθλα πρόκειται* (Ξενοφ. *Κύρου Παιδείας* II, 3, 2).

εἶπεν ὅτι μεταβάς εἰς Κρήτην διεπίστωσε δυστυχῶς, ὅτι ὅ,τι συν-
έβη εἰς τὴν Δῆλον συνέβη καὶ ἐν Κρήτῃ, ἔνθα ὁ κατακτητὴς τῆς
νήσου στρατηγός (ἐλθομένησα τὸ ὄνομα) ἀπεκόμισεν ἐκ τοῦ Μου-
σείου τοῦ Ἑρακλείου ἀρχαῖα τινά. Μὲ καθπούχασεν ὁμως ὁ κ.
v. Schönebeck εἰπὼν ὅτι ἔλαβεν ὅλα τὰ δέοντα μέτρα καὶ θὰ ἐπι-
στραφοῦν τὰ ἀποκομισθέντα. Ἐγγραφον δὲν θὰ στείλῃ.

Ἡ ὑπόθεση τῆς Δήλου, τὴν ὁποία μνημόνευσε ὁ Schönebeck,
πολὺ γνωστὴ σὲ ὅλες τὶς λεπτομέρειές της ἀπὸ τὰ ἔγγραφα, εἶναι
ἐκείνη στὴν ὁποία πρωταγωνίστησε ὁ Ἱταλὸς Στρατιωτικὸς Διοικη-
τὴς Κυκλάδων Τζοβάνι Δούκα. Στὶς 6 Σεπτεμβρίου 1941 πῆγε στὴ
Δῆλον μὲ βοηθητικὸ πολεμικὸ πλοῖο, μαζί μὲ ἑξι ἀξιωματικούς καὶ
ἑξι στρατιῶτες, καὶ κατὰ τὴ δημοσιευμένη περιγραφὴ τοῦ Κεραμό-
πουλου, «καθ' ὃν χρόνον οἱ ἀξιωματικοὶ ἐλεπλάτουν τὰς προδηκάς
[τοῦ μουσείου] οἱ στρατιῶται ἀνοίξαντες τὸ συρτάριον τῆς τραπέ-

Ἦ στρατάρχης von Brauchitsch, ἀρχηγὸς τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ Ξηρας, σὲ
ἐπίσκεψί του στὴν Ἀκρόπολιν πρὶν ἀπὸ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1941. Πίσω του μὲ
κράνος ὁ στρατηγὸς Carlo Geloso, Διοικητὴς τῆς XI Ἱταλικῆς Στρατιάς στὴν Ἑλ-
λάδα ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1941 ἕως τὴν 3 Μαΐου 1943.

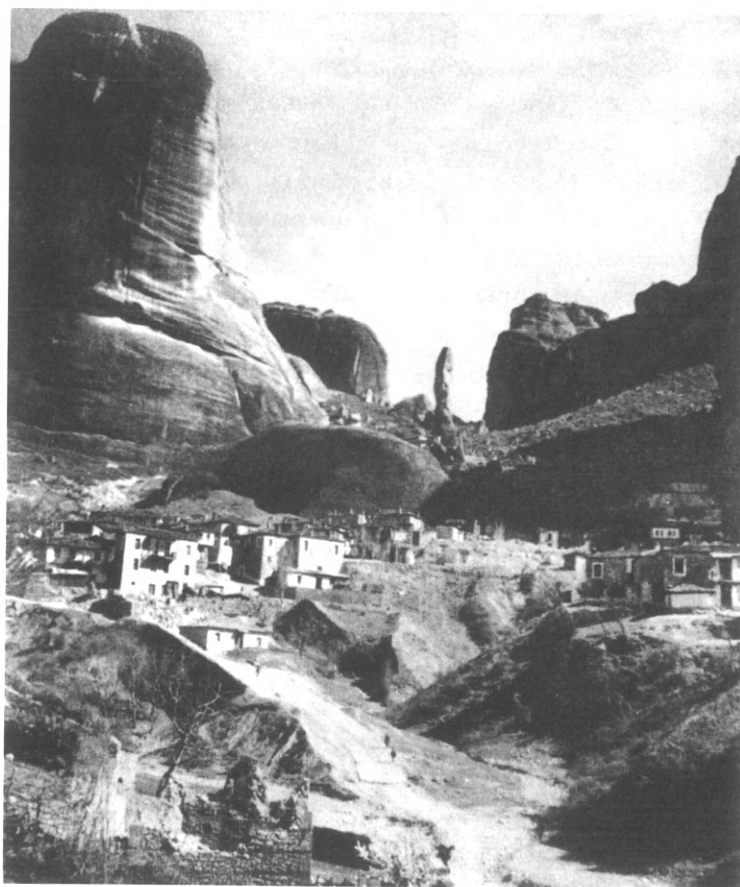
Λίγες ημέρες αργότερα, στις 5 Σεπτεμβρίου κατά αναφορά του Μηλιάδη, «Ιταλός στρατιώτης ανήκων εις ομάδα έπισκεφθεΐσαν με έπικεφαλής αξιωματικόν τήν 'Ακρόπολιν, έλαβεν ένα λίθον και προσεπάθησεν δι' αὐτοῦ νά αποσπάσῃ μίαν τῶν ἐλίκων ἐνός ἰωνικοῦ κιονοκράνου τοῦ 'Ερεχθεΐου κατακειμένου, ἀνεστραμμένου, ἐπὶ τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ Dörpfeld, πρὸ τῶν Κορῶν, καὶ ἀπέσπασε τεμάχια τινά. 'Ο 'Επιμελητὴς κ. Μπακαλάκης μεταβὰς ἐπὶ τόπου παρεκάλεσεν τὸν ἐπικεφαλῆς αξιωματικόν νά συστήσῃ εἰς τοὺς ἄνδρας τοῦ ὅτι δὲν πρέπει νά γίνωνται τοιαῦται πράξεις εἰς βάρος τῶν ἀρχαίων. 'Ο ἀξιωματικὸς δὲν ἔδωσεν καρμίαν σημασίαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ κ. 'Επιμελητοῦ, κρατοῦντος μάλιστα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ τὰ θραύσματα τοῦ κιονοκράνου, εἰπὼν ὅτι ἐν καιρῷ δὰ κάμῃ λόγον περὶ αὐτοῦ εἰς τοὺς στρατιώτας τοῦ. Τὴν συζήτησιν παρηκολούθησαν δύο Γερμανοὶ αξιωματικοὶ ὁδηγούμενοι ὑπὸ ἐρμηνεύος τοῦ φρουραρχείου. Οἱ στρατιῶται ('Ιταλοὶ) τῆς ὁμάδος ἐκείνης κατὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ 'Επιμελητοῦ μετὰ τοῦ αξιωματικοῦ τῶν ἔλαβον στάσιν ὀλίγον ἀπειλητικὴν». 'Ο Κεραμόπουλος σημειώνει στὸ περιθώριον τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Μηλιάδη: «Εἰς τὸ 'Αρχεῖον, μετὰ τὴν συνεννόησιν τοῦ κ. Laurenzi μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Geloso, καθ' ἣν δὰ σταλοῦν Carabinieri εἰς τὴν 'Ακρόπολιν».

'Ο στρατηγὸς Geloso δὲν ἦταν ὁ κατάλληλος γιὰ νά λάβει μέτρα προστασίας τῆς 'Ακροπόλεως. Εἶχε ἀγοράσει ἀπὸ τὸ ἀρχαιοπωλεῖο Θ. Θεοφίλην τρεῖς μεταβυζαντινὲς εἰκόνες καὶ τὶς ἔστειλε στὴν πατρίδα τοῦ. Τὸ ἀντίτιμο ὅμως πληρώθηκε ἀπὸ τὴ Διεύθυνσιν Οἰκονομικῶν 'Υποθέσεων 'Αρχῶν Κατοχῆς τοῦ 'Υπουργείου Οἰκονομικῶν, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες.

Δὲν ἦταν ὁ Geloso οὔτε ὁ πρῶτος, οὔτε ὁ τελευταῖος στρατηγὸς ποὺ αὐθαιρετοῦσε. 'Ο Γερμανὸς στρατηγὸς Ringel στὴν Κρήτη κρατοῦσε τὰ κλειδιὰ τοῦ στρωματογραφικοῦ Μουσείου 'Ηρακλείου, τμήματος τοῦ μεγάλου μουσείου τῆς πόλεως, γιὰ νά μελετήσῃ, ὅπως ἔλεγε, τὰ ἀρχαῖα. 'Αφαίρεσε πλῆθος ἀρχαίων ἀπὸ τὸ μουσεῖο καὶ τὴ Βίλλα 'Αριάδνη, τὰ ὁποῖα ἔστειλε στὴ Γερμανία. 'Αναφορές, παρακλήσεις, διαμαρτυρίες τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Θεοφανείδου κατ' εὐθεῖαν πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, δὲν εἶχαν ἀποτέλεσμα. 'Ο Κεραμόπουλος μὲ σημεῖωμά του μᾶς διασώζει μερικὲς λεπτομέρειες τῆς ὑπόθεσης:

«Σήμερον 18 Σεπτ. 1941 ἦλθεν εἰς τὸ ἐν τῷ 'Υπουργείῳ γραφεῖον μου ὁ κ. v. Schönebeck μετὰ τοῦ κ. Kraiker καὶ μοῦ

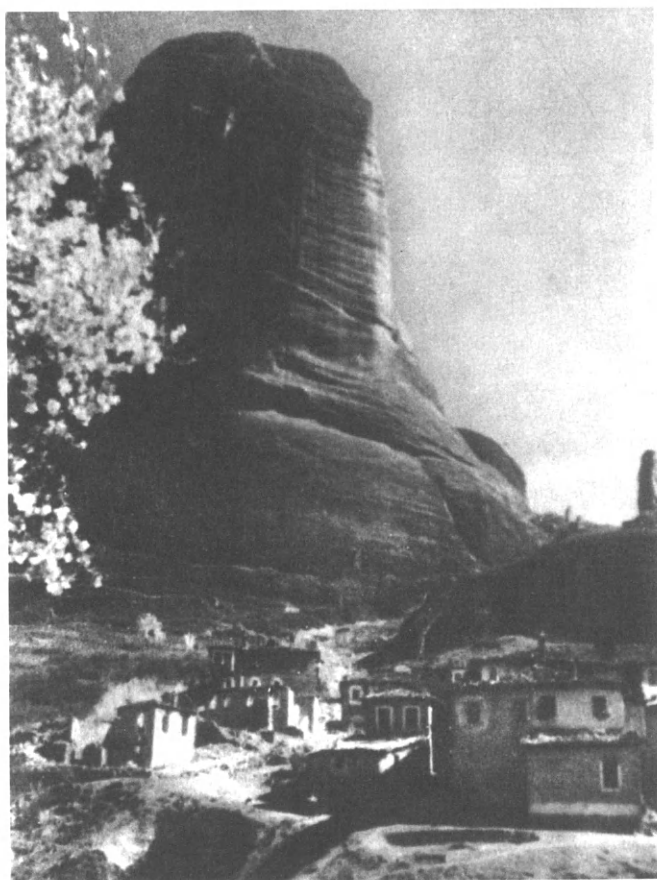
για χρηματισμό, ή θραύση από τους στρατιωτικούς αρχαίων λίθων, οί κλοπές θραυσμάτων για ενθύμιο, οί όμαδικές έρωτικές συναντήσεις τών ξένων στρατιωτῶν με Έλληνίδες μέσα στα μνημεΐα, μάλιστα στο κάπως προφυλαγμένο από τὰ βλέμματα Έρέχθειο, αποτελούσαν καθημερινὰ περιστατικά ένός άδιεξόδου κατάλυσης κάθε κανόνα. Όταν τήν 1 Σεπτεμβρίου 1941 Έταλός στρατιώτης άρχισε νά χαράζει με σφυρι καί σμίλη, επάνω σέ άρχιτεκτονικό μέλος τής Έκροπόλεως, τὸ φασιστικό έμβλημα, ξετρεξε ό Μηλιάδης νά τόν πληροφορήσει ότι επάνω στα άρχαΐα μάρμαρα δέν επιτρέπεται νά χαράζονται νεώτερα σημεΐα. 'Ο Έταλός άπάντησε «ότι άντιθέτως κατά τήν ιδιικήν του θεωρίαν πρέπει νά επιτρέπεται ιδιαιτέρως ή χάραξις τοῦ 'genio' τούτου».

Τὸ χωριὸ Θεόπετρα
τῆς Καλαμπάκας,
στὰ Μειτέωρα,
κατεστραμμένο
ἀπὸ τοὺς Έταλοὺς.

νόπτους κανονισμούς, οὔτε τὶς ὑποδείξεις τῶν φυλάκων καὶ τῶν ἀρχαιολόγων, οὔτε τὶς δικές τους ἀπαγορεύσεις. Ἡ Ἀκρόπολη εἶναι ὁ τόπος γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχουμε τὶς περισσότερες ἐπίσημες καὶ συνεχεῖς πληροφορίες. Ὁ Γιάννης Μηλιάδης, Διευθυντὴς τῆς ἀπὸ τοῦ τέλους Ἰουλίου τοῦ 1941, προσπαθοῦσε νὰ ἐπιβάλλει τὴν τήρηση τῶν κανονισμῶν, ἀνίσχυρος ὅμως καὶ ἀδύναμος, ἔβλεπε νὰ ἐξευτελίζονται τὰ μνημεῖα καὶ ἡ Ὑπηρεσία. Οἱ φωτογραφίσεις, κυρίως στὸ Ἐρέχθειο μὲ τὶς Κόρες, τὰ χαράγματα καὶ οἱ ἐπιγραφὲς στοὺς λίθους, ἡ εἴσοδος στὸν χῶρο ἀπὸ ἀπαγορευμένα σημεῖα, οἱ διαταγὲς τῶν ἐκεῖ στρατιωτικῶν, ποὺ ἀναιροῦσαν τὶς διαταγὲς τῆς Ὑπηρεσίας, ἡ ἐξαχρείωση μερικῶν φυλάκων, ποὺ συνεργάζονταν μὲ Ἰταλοὺς καὶ Γερμανοὺς τῆς φρουρᾶς ἐντελῶς φανερά

Τὸ χωριὸ Κασιράκι
τῆς Καλαμπάκας,
στὰ Μετέωρα,
κατεστραμμένο
ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς.

πολυβολήθηκαν. Ἐφθασαν σὶ τὸν Διοικητὴ τοῦ ὄχυροῦ καὶ ζήτησαν τὴν τιμωρίαν τῶν ὑπευθύνων τῆς καταστροφῆς. Οἱ ἔγγραφες ἐνέργειες τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὸ ἴδιο θέμα εἶχαν ὡς μόνον ἀποτέλεσμα τὴ δίκωξή του.

Ἡ Ἀτελέσφορη ἐπίσης ὑπῆρξε ἡ προσπάθεια τοῦ Πλάτωνος νὰ ἀποφευχθῇ ἡ ἀνατίναξη τοῦ Λαβυρίνθου τῆς Γόρτυνος, τοῦ ἀρχαίου λατομείου. Παρὰ τὸ ὅτι κατόρθωσε νὰ εἰσχωρήσῃ σὶ τὸν Λαβυρίνθο, δὲν μετέπεισε τοὺς στρατιωτικούς. Τὸ μνημεῖο καταστράφηκε ὀλοκληρωτικά.

Οἱ χιλιάδες στρατιῶτες καὶ ἀξιωματικοὶ ἐπισκέπτες τῶν μνημείων ἦσαν αἰτία συνεχοῦς φροντίδας καὶ ἔγνοιας γιὰ τὴν Ὑπηρεσία. Μὲ τὴν αἴσθησιν τοῦ κατακτητῆ, δὲν σέβονταν οὔτε τοὺς αὐτο-

Ἡ Ἀγία Λαύρα.
Πυρπολημένα κτίρια
ἀπὸ τὸν γερμανικὸ στρατό.

Οί χώροι τῶν ἀμυντικῶν ἐγκαταστάσεων ἀποκλείονταν γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Τὴν Ἀκρόπολη τὴν ἔσωσε ἡ μεγάλη της σημασία καὶ ἡ φήμη της. Στὸ Σούνιο ὅμως δὲν ἐμποδίστηκαν τὰ ἔργα καὶ στὴν Κρήτη ἔγιναν ὁλοκληρωτικὲς καταστροφές. Ἡ παραλία τῆς Ἀττικῆς, ἀπὸ τὸν Πειραιὰ ἕως τὸν Μαραθῶνα, γέμισε ὄχυρά. Στὸν Θορικό, στὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος, σώζονται ἀκόμη· ἡ περιοχὴ τῆς Βραυρῶνος ἔχει ἀρκετά, ἀπὸ τὴν παραλία ἕως τὴν ἀκρόπολή της, ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος.

Τὴν καταστροφὴ τοῦ μινωικοῦ βασιλικοῦ τάφου τῶν Ἰσοπάτων πληροφορήθηκε ὁ Νικόλαος Πλάτων ἀφοῦ εἶχε συντελεστῇ. Μὲ τὸν ἀρχιτεχνίτη Ζαχαρία Κανάκη κατόρθωσαν νὰ εἰσχωρήσουν στὴν ἀπαγορευμένη ζώνη τῶν παράκτιων πυροβολείων καὶ

Μέγα Σπήλαιο.
Τὰ κύρια πυρπολημένα
ἀπὸ τὸν γερμανικὸ στρατό.

καὶ τὰ μνημεῖα της, πέρα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ δίνει ἡ θία. Περίμεναν λοιπὸν οἱ Ἕλληνες ἄλλη συμπεριφορά. Ἀντίθετα ὅμως, ἡ εἰκοσάδα τῶν Ἐφόρων καὶ τῶν Ἐπιμελητῶν πληροφοροῦνταν ἢ διαπίστωναν παράνομες ἀνασκαφές, δέχονταν προσβλητικὰ ἢ ἀπειλητικὰ ἔγγραφα καὶ πιέσεις γιὰ νὰ ἐνεργήσουν σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῶν πρώην φίλων τους. Ἐπιθυμίες ἀνεδαφικές, ἀταίριαστες σὲς περιστάσεις, σὲ ἐποχὲς ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ πείνα, ὁ τρόμος καὶ ἡ καταστροφή. Ἐνῶ στοὺς δρόμους κυκλοφοροῦσαν οἱ χιλιάδες ἀνάπηροι τῆς Ἀλβανίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, τοῦ Ὀλύμπου, ὁ λιμὸς εἶχε ἀρχίσει νὰ σκεπάζει τὴν Ἀθῆνα καὶ τὸν Πειραιά, οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι ἀπαιτοῦσαν νὰ ἀνοίξουν πάλι τὰ μουσεῖα, ὅχι γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἀλλὰ γιὰ τοὺς δικούς τους ἀνθρώπους.

Ὁ ξένος στρατὸς ὑπῆρξε ἀνεξάρτητη καὶ ἀνώτατη ἀρχή. Ἀναγκασμένος νὰ γεμίσει τὴν Ἑλλάδα μὲ μικρὰ ἢ μεγάλα ὄχυράματα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς Ἀντίστασης καὶ τῆς συμμαχικῆς εἰσβολῆς (Operation Animals), βρισκόταν ἔξω ἀπὸ κάθε ἔλεγχο.

Γερμανικὸ
ἀμυντικὸ φυλάκιο
στὴν παραλία
τῆς Βραυρώνας.

ἢ ἄλλου, νὰ εἶναι σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς πνευματικῆς ἐπιστήμης ποὺ ἀσκοῦν.

Οἱ ἄγγραφοι κανόνες τῆς φιλοξενίας παραβιάστηκαν ἀπὸ Ἱταλοὺς καὶ Γερμανοὺς καὶ οἱ Ἑλληνες ἀρχαιολόγοι θεώρησαν τοὺς πρώην φίλους τοὺς ἐχθρούς. Ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὑπάρχουν κατὰ τὴν Κατοχὴ τὸ Γερμανικὸ καὶ τὸ Αὐστριακὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο, ἡ Ἱταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή· οἱ Ἑλληνες ὅμως εἶχαν πάγει νὰ συκνάζουν στὰ Ἰδρύματα αὐτά. Δημιουργήθηκαν ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς Ὑπηρεσίαι Προστασίας τῶν Ἑλληνικῶν Μνημείων, ποὺ τὶς ἀποτελοῦσαν οἱ πρώην συνεργάτες καὶ φίλοι τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, μὲ ἄλλη νοοτροπία τώρα καὶ συμπεριφορὰ.

Οἱ Γερμανοί, κυρίως, ἀρχαιολόγοι ἄλλαξαν μὲ εὐχαρίστηση ρόλους. Ὡς στρατιωτικοὶ ἀρχαιολόγοι τήρησαν τὰ προσχήματα καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους μὲ τὴν τραχύτητα τοῦ κατακτητῆ καὶ ὄχι μὲ τὴ διακριτικότητα τοῦ ἐπιστήμονα, πρώην φίλου καὶ πρώην συμφοιτητῆ τῶν Ἑλλήνων. Ξέχασαν ὅτι ἡ κατάκτηση τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν στρατό τοὺς δὲν τοὺς ἔδωσε κανένα δικαίωμα ἐπάνω στὴ χώρα

Γερμανικὸ
ἀμυντικὸ φυλάκιο
στὶς ἐγκαταστάσεις
τῆς Οὐλέν,
στὸ Κάτω Σούλι
Μαραθῶνος.

ΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΤΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ

‘Ο πόλεμος τοῦ ’40, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιο, ἔχει τὴ διαφορὰ πὼς οἱ ἀντίπαλοί μας, καὶ προσωρινὰ νικητὲς, μπῆκαν στὴ χώρα μας ὡς κατακτητὲς καὶ ἔμειναν ἐπὶ χρόνια. ‘Η σύγκρουση ὅχι μόνο συνεχίστηκε μὲ τὴν ‘Αντίσταση, ἀλλὰ ἐπεκτάθηκε ἀπὸ τὸν πολεμικὸ τομέα, ὅπου λίγο-πολὺ ἦταν ἀπρόσωπη, στὸν κοινωνικό. Βεβαίως ὑπῆρξαν συνεργάτες τῶν κατακτητῶν, μαυραγορίτες, δοσίλογοι, προδότες· πενήντα χρόνια μετὰ οἱ χαρακτηρισμοὶ αὐτοὶ ἐξακολουθοῦν νὰ δημιουργοῦν τὸ αἶσθημα τῆς ἀπέχθειας. ‘Η κοινωνικὴ διάσταση τῆς σύγκρουσης φαίνεται ἔντονα στοὺς ἀρχαιολόγους, μεταξὺ τῶν ὁποίων, ξένων καὶ ‘Ελλήνων, ὑπῆρχαν στενὲς ἐπαγγελματικὲς σχέσεις ποὺ γίνονταν φιλικές.

Πρέπει ἀκόμη νὰ ἔχουμε ὑπόψη ὅτι ὅλοι οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι ζοῦν καὶ ἐργάζονται στὴν ‘Ελλάδα ἔχοντας μιὰν ἀγραφή ὑποχρέωση: τῆς τήρησης τῶν πανάρχαιων ἐλληνικῶν κανόνων τῆς φιλοξενίας. Αὐτοί, οἱ ξένοι, δὲν εἶναι ἔμποροι ἢ μισθωτοὶ μιᾶς ἐπιχείρησης, ἀλλὰ ἐπιστήμονες μὲ εὐγενεῖς ἐπιδιώξεις. Πάντα λοιπὸν περιμένουμε ἢ συμπεριφορὰ τους ἀπέναντί μας, ἐδῶ στὴν ‘Ελλάδα

Πειραϊκὴ χερσόνησος. Βάση παράκιου γερμανικοῦ πυροβόλου ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Κόνωνος.

Urinieren an Marmorsäulen verdirbt den Marmor, hat Beschädigungen der Kunstwerke zur Folge und ist eine Disziplinslosigkeit.

Τὸ οὐρεῖν στοὺς μαρμάρινους κίονες διαβρώνει τὸ μάρμαρο, ἔχει ὡς συνέπεια τὴ φθορὰ τῶν ἔργων τέχνης καὶ ἀποτελεῖ πράξη ἀπειθαρχίας.

10. Delphi

Bewegt Euch vorsichtig zwischen den Ruinen und Steinen, die ein bleibendes Zeugnis grosser Zeiten sind!

Νὰ κινεῖστε προσεκτικὰ ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια καὶ τοὺς λίθους, ποὺ εἶναι κατάλοιπα μεγάλων ἐποχῶν!

Jedes Schreiben oder Einritzen von Namen auf den Steinen verdirbt ein wertvolles Gut!

Κάθε ἀναγραφὴ ἢ χάραξη ὀνομάτων στοὺς λίθους καταστρέφει ἓνα πολύτιμο ἀγαθό!

11/12. Kreta

Die Ruinen Kretas sind Zeugnisse einer hohen Kultur auf europäischem Boden im 3. und 2. Jahrtausend v. Chr.

Τὰ ἀρχαῖα τῆς Κρήτης ἀποτελοῦν μαρτυρία ἑνὸς ὑψηλοῦ πολιτισμοῦ σὲ εὐρωπαϊκὸ ἔδαφος κατὰ τὴν 3η καὶ 2η χιλιετία π.Χ.

Wer sie achtet, achtet unsere europäische Vorzeit, wer sie stört, missachtet unsere Vergangenheit.

Ὅποιος τὰ προσέχει, προσέχει τὴν εὐρωπαϊκὴ προϊστορία, ὅποιος τὰ καταστρέφει, περιφρονεῖ τὸ παρελθόν μας.

Steine sind Zeugnisse der Geschichte, wenn sie im Verband grosser Ruinenstätten stehen.

Οἱ λίθοι εἶναι ἱστορικὲς μαρτυρίες, ὅταν ἀνήκουν σὲ σημαντικοὺς ἀρχαίους χώρους.

Sie sind sinnlos, reisst man sie aus ihrem alten Zusammenhang.

Χάνουν τὸ νόημά τους, ἂν μετακινηθοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαία θέση τους.

“Οποῖος χαράζει τὸ ὄνομά του σὶ τὸ μάρμαρο, παραμορφώνει τὴ μαρτυρία ἐνὸς μεγάλου παρελθόντος.

5. Der Inselstaat Aigina

Kunst und Kultur des Griechentums sind erschlossen und lebendig durch Tatkraft und Geist deutscher Männer.

Ἡ τέχνη καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ περιλαμβάνονται καὶ ζοῦν στὴ δημιουργικὴ δύναμιν καὶ τὸ πνεῦμα τῶν Γερμανῶν ἀνδρῶν.

Jeder von Euch hat daran Anteil, hat aber auch die Pflicht, die Denkmäler vor Schaden zu bewahren.

Τὰ μνημεῖα ἀνήκουν σὲ ὅλους σας, καὶ ὅλοι σας ἔχετε καὶ τὸ καθήκον νὰ τὰ προστατεύετε ἀπὸ τὴς φθορῆς.

6. Korinth

Die Ausgrabung und das amerikanische Grabungshaus stehen unter dem Schutz der deutschen Wehrmacht.

Ἡ ἀνασκαφὴ καὶ τὸ σπύι τῆς ἀμερικανικῆς ἀνασκαφῆς βρίσκονται ὑπὸ τὴν προστασία τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων.

8. Kaisariani und Daphni

Auch wenn sie nicht mehr als Kirche dienen, verlangen Gotteshäuser Achtung und Sauberkeit.

Οἱ οἴκοι τοῦ θεοῦ ἀπαιτοῦν προσοχὴ καὶ τήρηση τῆς καθαριότητος, ἀκόμην καὶ ὅταν δὲν λειτουργοῦν πιά ὡς ἐκκλησίαις.

Tretet in der Apsis griechischer Kirchen nicht vor den Altar.

Στὸ ἱερὸ τῶν ἐλληνικῶν ἐκκλησιῶν, μὴν πηγαίνετε ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ἀγία τράπεζα.

9. Die drei Schlachten Marathon, Thermopylae und Salamis

Wer kunstvoll ausgearbeitete Marmorverzierungen grosser Kunststätten beschädigt, schädigt das Ansehen der Armee und wird entsprechend bestraft.

“Οποῖος καταστρέφει τὴν καλλιτεχνικὴ διακόσμηση τῶν μαρμάρων τῶν μεγάλων ἀρχαιολογικῶν χώρων, βλάπτει τὴν ὑπόληψιν τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ θὰ τιμωρηθῇ ἀναλόγως.

HQ LAND FORCES GREECE

PRESERVATION OF ANTIQUITIES

1. No pieces of stone or other material (however small and valueless they may appear to be) may be removed from any archaeological site.
2. The scratching of names, or writing on ancient monuments, is strictly forbidden.
3. The hours of opening and closing, where in force, will be respected.

ΓΕΝΙΚΟΝ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

1. Θραύσματα λίθων ἢ ἀπὸ ἄλλο ὕλικό (ὅσοδῆποτε μικρά καὶ χωρὶς ἀξία καὶ ἐὰν φαίνεται ὅτι εἶναι) δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ οἰονδήποτε ἀρχαιολογικὸ χῶρο.
2. Ἡ χάραξη ὀνομάτων, ἢ τὸ γράψιμο ἐπάνω στὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἀπαγορεύεται αὐστηρά.
3. Οἱ ὥρες ἀνοίγματος καὶ κλεισίματος [τῶν χώρων καὶ τῶν μουσείων], ὅπου ὀρίζονται, πρέπει νὰ τηροῦνται.

Μονόφυλλο πού μοιραζόταν στοὺς Ἀγγλοὺς στρατιῶτες μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση

“Όλοι οί επισκέπτες γερμανικής εθνικότητας τών αρχαιολογικών χώρων στήν Ἑλλάδα εἶναι ὑποχρεωμένοι νά τηροῦν τίς ἀκόλουθες ὁδηγίες γιά τήν προστασία τών μνημείων.

1. Ἀπαγορεύεται αὐστηρότατα νά παίρνει κανεῖς μαζί του ὅποιαδήποτε κομμάτια ἀπό μάρμαρο ἢ ἀπό ἄλλο ὕλικό, ἀκόμη καί ἂν εἶναι ἀδιακόσμητα καί φαίνονται γι' αὐτό ἄνευ ἀξίας.
2. Ἀπαγορεύεται νά γράφονται ἢ νά χαράζονται ἐπιγραφές σέ ἀρχαῖα ἀρχιτεκτονικά μέλη, λίθους κλπ.
3. Γιά λόγους ἀποτελεσματικῆς προστασίας τών ἀρχαίων ἔργων τέχνης καί κτιρίων, ὑποχρεοῦνται οἱ ἐπισκέπτες νά τηροῦν ἀκριβῶς τὸ ὥραριο λειτουργίας.
4. Μέλη τών γερμανικῶν στρατευμάτων ἢ Γερμανοὶ στήν ὑπηρεσία τοῦ κόμματος, πού θέλουν νά ἐπισκεφθοῦν τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους ἐκτός τοῦ ὁρηρίου λειτουργίας, πρέπει νά δείχνουν τὰ πιστοποιητικά τους στοὺς φύλακες τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας.

Ἀθήνα, χειμῶνας τοῦ 1941.
 Ἕνα παιδάκι,
 ὁ σκελετός του,
 ντυμένο
 τὰ παράξενα ρούχα του.
 Θύμα τῆς ναζιστικῆς ἀρπαγῆς
 ἢ τοῦ λεγόμενου
 ἀγγλικοῦ αποκλεισμοῦ;

Befehlshaber Suedgriechenland

O. U., den 5 Januar 1942

**Alle Besucher deutscher Nationalitaet der Ausgrabungs-
staetten in Griechenland sind gehalten, folgende
Weisungen zum Schutze der Kunstdenkmale
einzuhalten.**

1. Es ist strengstens untersagt, irgendwelche antiken Stue-
cke aus Marmor oder anderem Material mitzunehmen,
auch wenn sie unverziert und damit wertlos erscheinen.
2. Es ist untersagt, an antiken Bauteilen, Steinen usw.
Inschriften aufzuschreiben oder einzukratzen.
3. Aus Gruenden eines wirksamen Schutzes der antiken
Kunstwerke und Bauten sind die Besucher verpflichtet,
die Oeffnungszeiten genau einzuhalten.
4. Wehrmachtsangestellte oder im Reichsdienst stehende
Deutsche, die die Ausgrabungsstaetten ausserhalb der
ueblichen Oeffnungszeiten besuchen wollen, muessen
sich gegenueber den Waechtern des griechischen Denk-
maldienstes ausweisen.

Fuer den Befehlshaber Suedgriechenland
Der Chef des Stabes
m.d.W.d.G.b.
gez. Weygandt
Oberleutnant i. Genst.

Μονόφυλλο που μοιραζόταν στους Γερμανούς στρατιώτες
κατά την επίσκεψή τους σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους.

ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ
ΚΑΙ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

Σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς «Σημειώσεις» γιὰ τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες ὑπάρχουν, στὸ ἄνω καὶ κάτω περιθώριο, φράσεις μὲ τὶς ὁποῖες τὸνίζεται ἡ σημασία τῶν ἀρχαιοτήτων ἢ δίνονται συμβουλὲς γιὰ τὴν ἀποφυγὴν ζημιῶν καὶ φθορῶν. Παρατίθεται τὸ γερμανικὸ κείμενο καὶ ἡ μετάφραση στὰ ἑλληνικά.

2. Die Stadt Athen

Soldaten, achtet die Ruinenstätten, welche Jahrtausende überdauert haben und weitere Jahrtausende überdauern sollen.

Στρατιῶτες, προσέχετε τοὺς ἀρχαίους χώρους, οἱ ὅποιοι ἐπιβίωσαν ἐπὶ χιλιετίες, καὶ πρέπει νὰ ἐπιβιώσουν καὶ στὸ μέλλον ἐπίσης ἐπὶ χιλιετίες.

Wer mutwillig antike Ruinen einreißt und Steine verschleppt, vergeht sich an altem Kulturgut und macht sich strafbar!

Ὅποιος ἐκ προθέσεως καταστρέφει ἀρχαῖα ἑρεῖπια καὶ μετακινεῖ λίθους, ἐπεμβαίνει σὲ κατάλοιπα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ ἐκτίθεται ἐνδεχομένως σὲ τιμωρία!

3. Eleusis

Die Ruinenstätten Griechenlands stehen unter dem Schutze der deutschen Wehrmacht.

Οἱ ἀρχαιολογικοὶ χώροι τῆς Ἑλλάδος βρίσκονται ὑπὸ τὴν προστασία τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων.

Der deutsche Soldat verhält sich auch an solchen Stätten achtsam und vorsichtig, um nichts zu beschädigen.

Ὁ Γερμανὸς στρατιώτης συμπεριφέρεται προσεκτικὰ καὶ σὲ αὐτοὺς τοὺς χώρους, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν προκαλέσει φθορές.

4. Sounion und Rhamnus

Wer seinen Namen in den Marmor kratzt, verschandelt das Zeugnis einer grossen Vergangenheit.

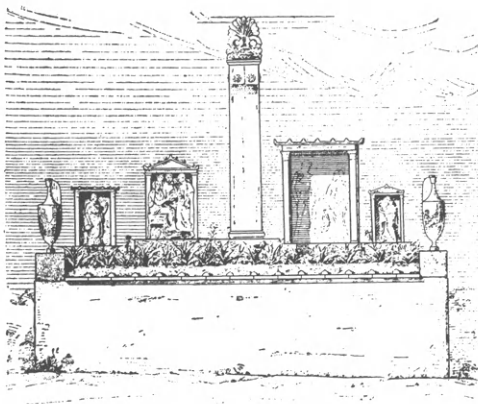
15. Aus Griechenlands Geschichte, τοῦ Ernst Kirsten, σὲ 3.000 ἀντίτυπα.
16. Aus der Erdgeschichte Griechenlands, τοῦ Hamm, σὲ 3.000 ἀντίτυπα.
17. Die griechische Landschaft, τοῦ Ernst Kirsten, σὲ 7.000 ἀντίτυπα.
18. Auf griechischen Bahnen und Strassen, τοῦ Ernst Kirsten, σὲ 7.000 ἀντίτυπα.
19. Die Argolis, τῶν Wilhelm Kraiker καὶ Ernst Kirsten, σὲ 5.000 ἀντίτυπα.
20. Rhodos, τοῦ Ernst Kirsten, σὲ 15.000 ἀντίτυπα.

Συνολικὰ τυπώθηκαν 466.200 ἀντίτυπα. Ἐλάχιστα σώζονται, καὶ ὅχι σὲ πλήρεις σειρές. Τυπώθηκε ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα ἓνα φυλλάδιο γιὰ τὰ γερμανικὰ στρατεύματα τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς, μὲ τὸν ἀριθμὸ 21 καὶ τίτλο Europas Front in Nordafrika.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴς «Σημειώσεις», ἐκδόθηκαν γιὰ τὴ χρήση τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων ὁ τόμος *Hellas, Bilder zur Kultur des Griechentums*, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Schönebeck καὶ τοῦ Kraiker (August Hopfer Verlag-Burg B.M. 1943). Περιεῖχε συνεργασίες τῶν καλύτερων Γερμανῶν ἀρχαιολόγων (Wrede, Baxa, Herter, Müller, Kirsten, Walter, Weickert, Rumpf, Weber, Rodenwaldt, Buschor, Kraiker, Schneider) καὶ τὴ μετάφραση (verdeutsch) τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους ἀπὸ τὸν Schade-waldt. Γιὰ τὴν Πελοπόννησο ἐκδόθηκε ἰδιαίτερος τόμος *Der Peloponnes* (Athen 1944). Τὸ βιβλίον ἦταν γραμμένο, ὅπως λέγεται στὸ ἐσώφυλλο, «Von Soldaten für Soldaten»! Οἱ συντάκτες ἦσαν δόκιμοι ἐπιστήμονες.

Τὰ φυλλάδια ποὺ ἀναφέρονται παραπάνω ἀποτελέσαν τὸν πυρῆνα τοῦ διάσπου γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὁδηγοῦ τῆς Ἑλλάδος *Griechenlandkunde*, τῶν Kirsten καὶ Kraiker· κυκλοφόρησε τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὸν πόλεμο καὶ ἔχει κάνει πολλὰς ἐκδόσεις.

3. Eleusis, τῶν Otto Walter καὶ Ernst Kirsten, σὲ πέντε ἐκδόσεις καὶ σὲ 51.000 ἀντίτυπα. Ἡ τελευταία ἔκδοσις ἔγινε τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1944.
4. Sounion und Rhamnus, τοῦ Walther Wrede. Στὴ δεύτερη ἔκδοσις ἔφερε τὸν τίτλο Die attischen Grenzfestungen. Καὶ οἱ δύο τυπώθηκαν σὲ 13.000 ἀντίτυπα.
5. Der Inselstaat Aigina, τοῦ Gabriel Welter, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 18.000 ἀντίτυπα.
6. Korinth. Οἱ τρεῖς πρῶτες ἐκδόσεις ἦσαν κείμενο τοῦ Kurt Gebauer. Ἡ τέταρτη, μὲ τὸν τίτλο Korinth und Sikyon, ἦταν τοῦ Kirsten. Καὶ οἱ τέσσερις τυπώθηκαν σὲ 28.000 ἀντίτυπα.
7. Die Burgen von Mykene und Tiryns, τῶν Hans Ulrich von Schönebeck, Kurt Gebauer καὶ Ernst Kirsten, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 23.000 ἀντίτυπα.
8. Kaisariani und Daphni, τοῦ Karl Maria Schneider, σὲ δύο ἐκδόσεις καὶ σὲ 13.000 ἀντίτυπα. Ἡ τρίτη ἔκδοσις, μὲ κείμενο τοῦ Kirsten, τυπώθηκε σὲ 5.000 ἀντίτυπα.
9. Die drei Schlachten von Marathon, Thermopylae und Salamis, τοῦ Hans Ulrich von Schönebeck, σὲ 5.000 ἀντίτυπα. Ἡ δεύτερη ἔκδοσις τοῦ Kirsten εἶχε τὸν τίτλο Drei Schlachten der Perserkriege καὶ τυπώθηκε σὲ 20.000 ἀντίτυπα.
10. Delphi, τοῦ Otto Walter, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 18.000 ἀντίτυπα.
- 11/12. Kreta, τοῦ Hans Ulrich von Schönebeck, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 28.000 ἀντίτυπα. Ἡ τέταρτη ἔκδοσις τοῦ Kirsten εἶχε ἀριθμὸ 11 καὶ τὸν τίτλο Die minoischen Paläste auf Kreta καὶ τυπώθηκε σὲ 5.000 ἀντίτυπα.
12. Das Asklepiosheiligtum von Epidauros, τοῦ Ernst Kirsten, σὲ 3.000 ἀντίτυπα.
13. Saloniki, τοῦ Hans Ulrich von Schönebeck, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 35.000 ἀντίτυπα.
14. Olympia, τοῦ Hans Weber, σὲ 10.000 ἀντίτυπα.

Merkblätter

für den deutschen Soldaten

an den geschichtlichen Stätten Griechenlands

2. Die Stadt Athen.

(3. Auflage)

2. Teil.

Die Gräberstadt.

Nach uraltem Brauch wurden die Toten im Altertum vor den Mauern der Stadt begraben. Hier lagen die Ahnen, deren Namen die Familien durch die Geschlechter und Jahrhunderte bewahrten, und die bis zu dem Stammvater der Sippe in die Urzeit der Sage reichten. Der Boden war durch sie geheiligt, Grabmäler und kleine Heiligtümer kündeten davon. Als die Griechen sich den Persern stellten, kämpften sie, wie der Dichter Aischylos sagt, nicht nur für ihr Vaterland, für Weib und Kind und die Tempel der Götter, sondern auch für ihrer Väter Gräber.

Ursprünglich weit draußen vor der Siedlung angelegt, rückten diese Gräberbezirke durch die Ausdehnung der Stadt immer näher an deren Grenze, bis sie als «Gräberstadt» unmittelbar vor dem Mauerring an allen Zugängen lagen, die zu ihren Toren führten. Herkömmlicher Brauch und mancherlei Glauben führten dazu, bestimmte Gebiete immer mehr zu bevorzugen. In ihnen bestatteten dann vor allem die angesehensten Familien ihre Toten, sodaß schließlich

Ἡ πρώτη σελίδα ἀπὸ τῆς «Σημειώσεως» γιὰ τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες.
Τεῦχος Ἡ πόλιν τῶν Ἀθηνῶν (3η ἔκδοσις), Μέρος 2. «Ἡ νεκρόπολις».

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΟΔΗΓΟΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ

“Όπως προκύπτει από τις ἐπιστολὲς τοῦ Schönebeck, μία ἀπὸ τὶς πρῶτες τοῦ φροντίδες ἦταν ἡ σύνταξη καὶ κυκλοφορία σύντομων ἀρχαιολογικῶν ὁδηγῶν γιὰ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀθῆνας καὶ τὰ σπουδαιότερα τῆς ὑπόλοιπης Ἑλλάδος, γιὰ χρῆση τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν. Ἡ πρωτοβουλία ἦταν καθαρά δική του, ὅπως καὶ ἡ πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου. Βοηθήθηκε ἀπὸ ἐξέχοντες ἀρχαιολόγους τῆς ἐποχῆς καὶ τὸ κύριο μέρος τῆς συγγραφῆς εἶχαν οἱ Ernst Kirsten καὶ Wilhelm Kraiker. Οἱ ὁδηγοὶ αὐτοὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 4 ἕως 8 σελίδες μεγάλου σχήματος (21.5×29 ἐκ.), σὲ δημοσιογραφικὸ χαρτὶ τῆς χειρότερης ποιότητος, ποὺ σήμερα ἔχει γίνεи σχεδὸν καφετὶ καὶ θρυμματίζεται.

Ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ ἐκτύπωση γινόταν στὴν Ἀθῆνα: «Herausgegeben von Militärbefehlshaber Griechenland, Referat Kunstschutz. Druckerei ‘Hestia’, Meissner und Co., Hippokratrus 13, Athen». Τυπώθηκαν, ὅσο γνωρίζω, εἴκοσι ἓνα τεύχη, ὅπως ἀναλυτικὰ ἀναφέρονται στὸν κατάλογο ποὺ ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ὁποῖος ἔχει συνταχθῇ ἀπὸ ἓναν ἀπὸ ὅλους τοὺς συγγραφεῖς ποὺ μνημονεύονται σ’ αὐτόν. Ἐκτὸς τῶν ὁδηγῶν εἶχαν ἐκδοθῇ τὰ Stadtplan von Athen-Karte von Attika, σὲ ἓνα φύλλο μὲ λεπτομερὲς ὑπόμνημα ὡς πρὸς τὴν πόλιν τῆς Ἀθῆνας, καὶ Strassenkarte Griechenland 1:600.000 (G. Freytag und A. G. Berndt, Wien 1941).

Τὰ φυλλάδια ποὺ ἐκδόθηκαν διαδοχικὰ εἶχαν τὸν γενικὸ τίτλο Merkblätter für den deutschen Soldaten an den geschichtlichen Stätten Griechenlands (Σημειώσεις περὶ τῶν ἱστορικῶν τόπων τῆς Ἑλλάδος γιὰ τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες). Οἱ τίτλοι καὶ οἱ συγγραφεῖς εἶναι τοῦτοι:

1. Die Akropolis von Athen, τοῦ Gabriel Welter. Ἔγιναν πέντε ἐκδόσεις σὲ 75.000 ἀντίτυπα. Ἡ τελευταία εἶναι τῆς 29 Ἰουλίου 1944.
2. Die Stadt Athen, σὲ δύο ἐκδόσεις καὶ σὲ 10.600 ἀντίτυπα.
- 2.1. Die Bauten der Griechen und Römer, τοῦ Wilhelm Kraiker, σὲ τέσσερις ἐκδόσεις καὶ σὲ 50.600 ἀντίτυπα.
- 2.2. Die Gräberstadt, τοῦ Wilhelm Kraiker, σὲ 15.000 ἀντίτυπα.

Ἡ μόνιμη παραμονὴ στρατιωτικῶν στὴν Ἀκρόπολη εἶχε γενικότερες δυσμενεῖς συνέπειες γιὰ τὰ μνημεῖα. Οἱ Ἱταλοὶ πρῶτοι πρῶτοι κατέλαβαν τὸ μουσεῖο καὶ ἀφοῦ ἐρεῦνησαν τὸ γραφεῖο τοῦ Διευθυντῆ (22 Ἰανουαρίου 1942), ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτό. Στὶς αἰθουσες τῶν ἀρχαϊκῶν ἀετωμάτων ἐγκατέστησαν τὸ πλυντήριό τους καὶ τὸ μαγειρεῖο καὶ τὸ ὑπόλοιπο μουσεῖο μεταβλήθηκε σὲ στρατόνα. Ὁ Βράχος ἐγίνε στρατιωτικὴ περιοχὴ, ὅπου οἱ στρατιῶτες χρησιμοποιοῦσαν τὰ πολεμικὰ μηχανήματα χωρὶς φροντίδα γιὰ τὸν τόπο. Ἄναβαν φωτιὲς γιὰ τὸ πρόχειρο φαγητό τους, βρώμιζαν τὰ μνημεῖα μὲ βενζίνες, πετρέλαια καὶ μηχανέλαια καί, ὅπως ἦταν φυσικό, μεταχειρίζονταν τὰ ἀπόμερα σημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως γιὰ ἀποχωρητήρια. Μαρτυρεῖται μάλιστα πὼς οὔτε ὁ Παρθενώνας οὔτε τὰ Προπύλαια γλύτωσαν ἀπὸ τὴ χρῆση αὐτή. Στους Ἕλληνες ἀρχαιολόγους φοβερὴ ἐντύπωση ἔκαμε ἡ φωτογράφιση Ἱταλῶν στρατιωτῶν ἀγκαλιὰ μὲ τὶς Κόρες τοῦ Ἑρεχθεῖου· ἀκόμη φοβερότερη, ὅτι στὴν Ἀκρόπολη σύχναζαν καὶ οἱ ἐρωτικοὶ σύντροφοι τῶν Ἱταλῶν. Δὲν παράλειψαν ἀκόμη οἱ ἴδιοι νὰ θραύουν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη γιὰ ἀπόσπαση ἀναμνηστικῶν κομματιῶν ἢ νὰ χαράζουν τὰ ὀνόματά τους στὰ μάρμαρα τῶν μνημείων.

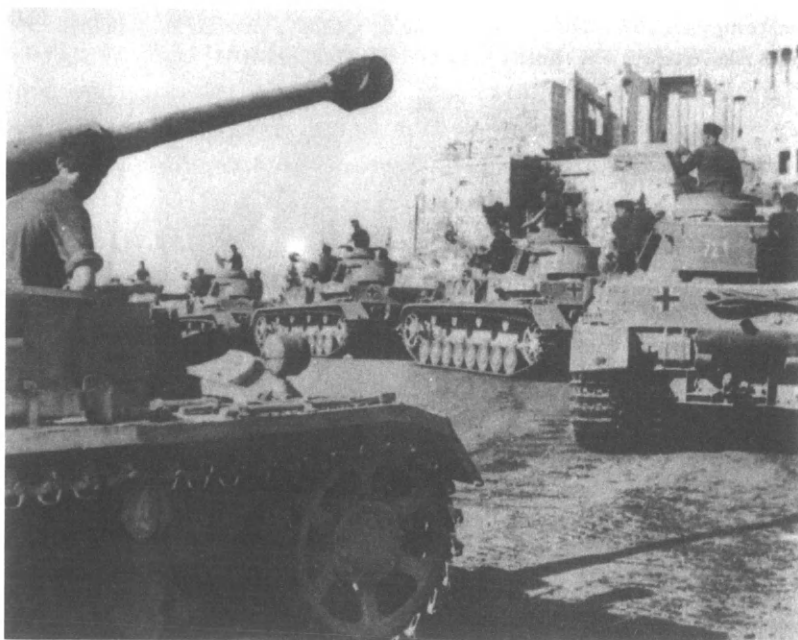
Ἡ Ἀκρόπολη ἔχει γίνει καὶ γιὰ τοὺς κατακτητὲς τόπος ἐπίσημος. Ἀκόμη καὶ τελετουργικὲς ἐκδηλώσεις, ποὺ δὲν μᾶς ἀφοροῦσαν, γίνονταν στὸν Βράχο. Στὴν ἐδῶ εἰκόνα τελετὴ τῶν Ἱταλῶν πρὶν ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1943.

ὅμως ἀποτελοῦσε, μαζί μὲ τὸν Λυκαβητιό, ὑψηλὸ σημεῖο τῆς πόλης, ἦταν καὶ τόπος ἰδανικὸς γιὰ ἐγκατάσταση ἀντιαεροπορικῶν πυροβόλων καὶ προβολέων.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1941 οἱ Γερμανοὶ τοποθέτησαν ἀντιαεροπορικὰ πυροβόλα στὴν Ἀκρόπολη. Ἀπομακρύνθηκαν μετὰ ἀπὸ ἔντονες διαμαρτυρίες τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν. Τὸν ἐπόμενο μήνα, στὶς 30 Αὐγούστου, Ἰταλοὶ στρατιῶτες μετέφεραν στὸν Βράχο ὄλμους, πυροβόλα καὶ πυρομαχικά, χωρὶς νὰ κάμουν μόνιμες ἐγκαταστάσεις, γιὰτὶ ἔπειτα ἀπὸ λίγες ὥρες ἀποχώρησαν. Νέα ἔλευση Ἰταλῶν, περίπου ἑκατὸν πενήντα στρατιωτῶν μὲ βαρὺ ὅπλισμό, ὄλμους καὶ πυροβόλα, στὶς 2 Ὀκτωβρίου τοῦ 1941 εἶχε μονιμότερο χαρακτῆρα, γιὰτὶ παρέμειναν ἐκεῖ ἕως τὶς 5 Ὀκτωβρίου. Κατὰ τὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ κατασκευάστηκαν καὶ τσιμεντένιες βάσεις γιὰ τοὺς προβολεῖς. Κατὰ τὶς μαρτυρίες ποὺ σώζονται, οἱ στρατιῶτες αὐτοὶ καὶ οἱ ἐγκαταστάσεις τοὺς ἀπομακρύνθηκαν ἐντελῶς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη στὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1942.

Γερμανικὰ ὅπλα μάχης ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς Ἀκροπόλεως, κατὰ τὴ διάρ-
κεια στρατιωτικῆς ἄσκησης.

ἄλλους χώρους στεγάστηκε τὸ Ὑπουργεῖο Προνοίας, τμήμα τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, ἡ Ἐπιθεώρηση Ἰδιωτικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ οἱ Ἀγορανομικοὶ Ἀνακριτές. Στὰ υπόγεια τοῦ νέου κτιρίου ἐπίσης ἐτοιμαζόταν τὸ συσσίτιο τῶν φυλάκων ἀρχαιοτήτων, τῶν ἀρχαιολόγων καὶ τῶν λογοτεχνῶν. Γιὰ τὴ διαχείριση τοῦ συσσιτίου τῶν ἀρχαιολόγων ὑπῆρχε εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐφόρων.

Ἡ Ἀκρόπολη ὑπῆρξε ὁ κῶρος ὅπου, χωρὶς σοβαρὲς βλάβες τῶν μνημείων, ἐκδηλώθηκε σὲ ὅλη της τὴν ἔκταση ἡ αὐθαιρεσία τῶν κατακτητῶν. Πλῆθος μικρῶν ζημιῶν καταγγέλλονταν σχεδὸν καθημερινὰ ἀπὸ τὸν Μηλιάδη, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὴ οἰαδήποτε θεραπεία, εἴτε ἀπὸ τὸ ἐντελῶς ἀνίσχυρο Ὑπουργεῖο εἴτε ἀπὸ τὶς ἀρμόδιες γερμανοῖταλικὲς Ὑπηρεσίες. Οἱ Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοί, στρατιῶτες καὶ ἀξιωματικοί, βρίσκονταν ἔξω ἀπὸ κάθε δυνατότητα ἐλέγχου τους. Ἐπειδὴ εἶχε θεωρηθῇ ὡς τὸ κατ' ἐξοκὴν μνημεῖο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὅλοι οἱ ξένοι στρατιωτικοὶ τὴ θεωροῦσαν ὡς τὸν τόπο ποῦ ἔπρεπε νὰ ἐπισκεφθοῦν καὶ νὰ φωτογραφίσουν. Ἐπειδὴ

Ἡ φωτογράφιση στὸ Ἐρέχδειο ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ τυπικοῦ τῆς ἐπίσκεψης τῶν στρατιωτῶν τῶν κατακτητῶν.

«δυναμένων νὰ ἐκτεδοῦν προχείρως». Ἦσαν ἑκατὸν τρία, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ τρία μεγάλα χάλκινα, ὁ Ποσειδῶν τοῦ Ἀρτεμισίου, ὁ Ἑφηβος τῶν Ἀντικυθήρων καὶ ὁ Ἑφηβος τοῦ Μαραθῶνος. Οἱ δυσκολίες ὅμως ποὺ παρουσιάσθηκαν ὑπῆρξαν τόσο μεγάλες —εὗρεση πίστωσης, μεταφορικῶν μέσων, ἐπισκευὴ μουσείου—, ὥστε αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία τῶν Γερμανῶν δὲν ἱκανοποιήθηκε.

Τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο ὡς κτίριο εἶχε καὶ αὐτὸ τὶς περιπέτειές του. Εὐθὺς μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς Κατοχῆς στεγάσθηκαν σ' αὐτὸ διάφορες Ὑπηρεσίες. Στὸ παλαιὸ συγκρότημα, δεξιὰ τῶν προπυλαίων, ἐγκαταστάθηκε τὸ Κεντρικὸ Ταχυδρομεῖο· στὸ κεντρικὸ τμήμα ἡ Κρατικὴ Ὁρχήστρα. Σὲ ἄλλους χώρους τοῦ ἴδιου κτιρίου μέρος τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας γιὰ τὴ φροντίδα καὶ τὴν ἐπίβλεψη γυναικῶν.

Τὸ ὑπόγειο τῆς ὁδοῦ Μπουμπουλίνας τοῦ νέου κυρίου εἶχε γίνει καταφύγιο τῶν κατοίκων τῆς γειτονιάς. Σὲ χώρους τοῦ ἴδιου συγκροτήματος φυλάγονταν τὰ κειμήλια τοῦ Ἐθνολογικοῦ Μουσείου, πίνακες τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης καὶ τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Στὶς σημερινὲς αἰθουσες ἔκθεσης τῶν ἀγγείων μετακόμισε ἡ Κεντρικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ σὲ

Σχεδὸν ὅλοι οἱ Γερμανοὶ στρατιωτικοὶ διέθεταν τὶς φημισμένες γερμανικὲς φωτογραφικὲς μηχανές, μὲ τὶς ὁποῖες ἀποτύπωναν ἀπόψεις τῶν μνημείων καὶ τοῦ τόπου. Τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως ἦσαν ἡ κύρια φωτογραφικὴ τους προτίμηση.

Ἐχρονολόγητο σημεῖωμα τοῦ Κεραμόπουλου μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ κλίμα μέσα σὸ ὁποῖο ἐργάζονταν καὶ ἐνεργοῦσαν κατὰ τὴν Κατοχὴ οἱ Ἑφοροὶ καὶ οἱ Ἐπιμελητές:

«Ὅταν ἐκλάπη ἐκ τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ ὁ πίναξ καὶ ὁ κ. Μηλιάδης κατήγγειλε τὴν κλοπὴν εἰς τὸν εἰσαγγελέα, τότε ὁ κ. Wrede ἦλθε μὲ τὸ κόκκινον αὐτοκίνητόν του εἰς τὸ σπίτι μου καὶ ἀγέλαστος καὶ γυρκὸς ἐζήτησε νὰ ἀναστείλωμεν τὴν δικαστικὴν ἐνέργειαν. Ἐγὼ ἀπάντησα, ὅτι κανεὶς δὲν δύναται νὰ παρέμβῃ εἰς τὴν κίνησιν τῆς Δικαιοσύνης. ‘Ἄλλὰ τότε’, ἀπάντησε, ‘πρέπει νὰ γνωρίζετε, ὅτι ἡ Δικαστικὴ ἐξουσία σας θὰ προσβληθῇ καὶ θὰ ταπεινωθῇ’. ‘Πῶς;’ ἠρώτησα. ‘Θὰ καλέσῃ νὰ ἀνακρίνῃ Γερμανοὺς καὶ δὲν θὰ ὑπάγῃ κανεὶς. Τί θὰ τοὺς κάμῃ;’. ‘Δὲν ἤξεύρω’, ἀπάντησα, ‘ἀλλ’ ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ ἀναμικθῶ».

Ὁ Schönebeck ἦταν δραστήριος καὶ ἐπίμονος. Ἦδη ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1941 εἶχε ζητήσει τὴν ἐπαναλειτουργία τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου· συγκροτήθηκε ἐπιτροπὴ μελέτης τοῦ ζητήματος ἀπὸ τὸν ἀκόμῃ Ἑφορο Γλυπτῶν τοῦ μουσείου Γιάννη Μηλιάδην καὶ τὸν Kraiker, συντάχθηκε μάλιστα καὶ ὁ κατάλογος τῶν γλυπτῶν τῶν

Καταυλισμὸς γερμανικοῦ στρατιωτικοῦ τμήματος ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς Ἀκροπόλεως. Μικρὰ παιδιὰ περιτριγυρίζουν τοὺς στρατιώτες μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀποσπάσουν κάποιο φαγόσιμο.

ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Μὲ τὴν εἴσοδο τῶν Γερμανῶν στὴν Ἀθήνα τὰ μουσεῖα τῆς βρέθηκαν σχεδὸν ἄδεια, τουλάχιστον οἱ αἰθουσες ἔκθεσης. Πολλὰ ἀρχαῖα δὲν μπόρεσε ἡ Ὑπηρεσία νὰ τὰ τοποθετήσῃ σὲ κρύπτες καὶ τὰ προστάτευσε εἴτε μέσα στὶς αἰθουσες τῶν μουσείων εἴτε στὶς αὐλές, σκεπάζοντάς τα μὲ σακιά γεμάτα ἄμμο. Ἀπὸ τὰ τρία ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα τῆς Ἀθήνας, Κεραμικοῦ, Ἀκροπόλεως, Ἐθνικό, τὸ πρῶτο ἄνοιξε πάλι ἔπειτα ἀπὸ ἀπαίτηση τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ὅποιοι ἤθελαν νὰ συνεχίσουν τὶς μελέτες τους καὶ νὰ τὸ ἐπιδεικνύουν στὰ στρατεύματά τους ὡς ἔργο γερμανικό. Τὸ μουσεῖο εἶχε χτισθῇ μὲ δαπάνες γερμανικῆς ἐταιρείας καὶ εἶχε παραδοθῇ στὸ Ἑλληνικὸ Κράτος τὴν Πέμπτη, 27 Ὀκτωβρίου 1938, μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν ἐορτῶν τῶν 100 χρόνων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Τὸν πανηγυρικὸ λόγον ἐκ μέρους τῆς Ὑπηρεσίας εἶχε ἐκφωνήσει ὁ Σπυρίδων Μαρινάτος.

Στὶς 19 Σεπτεμβρίου 1941 ὁ Schönebeck ζήτησε ἀπὸ τὸν Κεραμόπουλο μὲ ἔγγραφο νὰ ἀρχίσουν ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία ἐνέργειες «διὰ νὰ συμπληρωθῇ ἡ ἀνασύστασις τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμικοῦ, νὰ ἀνασκαφῶσι πάλιν τὰ ταφένια γλυπτὰ καὶ νὰ ἐκτεθῶσιν χάριν τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Μουσεῖον, συμπεριλαμβανομένου τοῦ Δεξίλεω, ὅστις νὰ ἀντικατασταθῇ βραδύτερον δι' ἀντιγράφου. Τὸ ἔργον νὰ ἀρχίσῃ ἀμέσως καὶ νὰ λήξῃ ἐντὸς μιᾶς ἐβδομάδος. Ἐν ὀλίγοις, θὰ κάμωμεν ἐπιτροπὴν πληρεξούσιον νὰ ἀποκαλύψῃ ὅσα ἀρχαῖα ζητήσουν οἱ ἐνεργοῦντες τὰς ἀνασκαφὰς Γερμανοί, ἵνα ἀποκατασταθῇ τὸ Μουσεῖον». Τὸ κείμενον σὲ εἰσαγωγικὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ περίληψις τοῦ μακροῦ γερμανικοῦ ἐγγράφου, καμωμένη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κεραμόπουλο.

Τὸ ἄνοιγμα τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμικοῦ εἶχε σύντομα δυσάρεστες συνέπειες. Τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς, 9 Νοεμβρίου 1941, κατὰ τὴ διάρκειαν ξενάγησις Γερμανῶν ἀξιωματικῶν, κλάπηκε πῆλινος μελανόμορφος πίνακας (677) ποὺ εἰκόνιζε πρόθεσις νεκροῦ. Στὸ Μουσεῖο ξεναγοῦσε ὁ Kurt Gebauer (σκοτώθηκε τὸ 1942 σὲ ἀεροπορικὸ δυστύχημα), ὁ ὅποιος, κατὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Μηλιάδου στὸ Ὑπουργεῖο, «δὲν ἔκρινε σκόπιμον καὶ συναδελφικὸν οὐδὲ τὸν Διευθυντὴν τοῦ Μουσείου [δ.ηλ. τὸν Μηλιάδην] νὰ εἰδοποιήσῃ δι' ἑν ὅσον σοβαρὸν συμβάν». Ὑπῆρξε συνέχεια στὸ θέμα, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τοῦ παρόντος.

θέλω νὰ σὰς ἐκφράσω τὴν εἰλικρινῇ εὐγνωμοσύνην γιὰ τὰ φιλικὰ καὶ συναδελφικὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα μοῦ ἐπεδείξατε εἰς αὐτὰς τὰς δυσκόλους στιγμὰς καὶ σὰς παρακαλῶ νὰ προσφέρετε τὰ ἴδια αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης καὶ εἰς τοὺς ἄλλους συναδέλφους, τοὺς ὁποίους δὲν δὰ μπορέσω νὰ ἐπισκεφθῶ. Σὰς παρουσιάζω τῶρα τοὺς δύο ἐντολοδόχους τῆς Β. Ἱταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱταλικῆς Μορφώσεως Κ. Λαγατζίκας καὶ Π. Βγενᾶ, διὰ τοὺς ὁποίους παρέδωσα ἐμπιστευτικὰς ἐπιστολὰς παρὰ τοὺς συναδέλφους ἀρχαιολόγους. Γιὰ τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα ποὺ εἰς ὑμᾶς ἐγὼ θαυμάζω, εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁποῖαν παρουσιασθῇ ἀνάγκη, ὁμοῦ μετὰ τῶν συναδέλφων σας δὰ κάμειτε ὅ,τι σὰς εἶναι δυνατὸν γιὰ τὴν προστασίαν τῶν ἀκινήτων καὶ τῶν περιεχομένων τῶν δύο Ἰνστιτούτων».

Ὅπως οἱ Γερμανοὶ μὲ τὴ Δωδώνη, καὶ οἱ Ἱταλοὶ ζήτησαν νὰ κάνουν συστηματικὴ ἀνασκαφὴν στὴν Ἑλλάδα, στὴν ἑλληνικὴ ζώνη τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῆς Ἀθῆνας. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἡ ὁποία εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἀνασκαφῆς, διαμαρτυρήθηκε, ἀλλὰ ὅπως λέγει ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος (Πρακτ. Συμβ. Ἀ. Ἐτ. 17 Ἰουνίου 1942), τὸ Ὑπουργεῖο «ἤχθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὅπως παραχωρήσῃ τὴν ἄδειαν ἀνασκαφῆς». Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἔγινε καὶ γιὰ χρηματικούς λόγους.

Τὸ ἐπίτιλο
εὐχαριστήριας
ἐπιστολῆς
πρὸς τὸν Wrede
τοῦ Δρος H. Reischle,
ἀρχηγοῦ
τῆς Ὁργάνωσης
Ἀγροτῶν τοῦ Ράιχ.

Reichsnaehrstand	
	
Der Reichsbauernführer Stabsamt	Berlin W 35, 13. 7. 1937 Tiergartenstr. 2 Fernsprechnr.: Sammelnummer B 2 Lüchow 7631 Nachruf B 2 0443
Gef. - Z. _____ Im Schriftverkehr stets angeben	
Betr.: Hr Gef. - Z. _____	
Schreiben vom _____	Herrn Prof. Dr. W. Wrede, Direktor des Archäologischen Instituts, A t h e n Phidiasstr. 1

σύζυγο Ἑλληνίδα. Ὁ ἴδιος διηγεῖται πὼς ἀπέφυγε στὴν ἀρχὴ νὰ ἀποκαλύψει τὶς σχέσεις του μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ γνώση ποὺ εἶχε τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Στὴν Ἑλλάδα βρισκόταν πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ ὁ Gabriel Welter. Εἶχε κάμει πολυτεεῖς ἀνασκαφὲς στὴν Αἴγινα καὶ μετὰ τὴν Κατοχὴ παρέμεινε στὴν Ἑλλάδα. Ἐναντίον του ἔγιναν ἀνακρίσεις γιὰ ἀφαίρεση ἀρχαίων.

Μορφωτικὸς Ἀκόλουθος στὴ Γερμανικὴ Πρεσβεία τῆς Ἀθῆνας ἦταν ὁ ἀρχαιολόγος Erich Böhrlinger (†1971), φίλος τῶν νεανικῶν χρόνων τῶν δύο ἀδελφῶν Stauffenberg, τοῦ Alexander καὶ τοῦ Berthold. Ὁ Böhrlinger μετὰ τὸν πόλεμο διετέλεσε Διευθυντὴς τοῦ Κεντρικοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου στὸ Βερολίνο.

Στὴ Μακεδονία βρισκόταν κατὰ τὴν Κατοχή, μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ λοχαγοῦ, ὁ ἐπιγραφικὸς Günther Klaffenbach, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε στὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὴν Κοζάνη. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν Schönebeck, ἄφησε ἀγαθὲς ἀναμνήσεις στοὺς ἐκεῖ Ἑλλήνες ἀρχαιολόγους.

Θὰ φανῇ παράδοξο, ἀλλὰ κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Κατοχῆς οἱ Γερμανοὶ θέλησαν νὰ ἀρχίσουν μεγάλης ἔκτασης συστηματικὴ ἀνασκαφὴ στὴ Δωδώνη. Τὸ αἶτημα τοῦ Ἰνστιτούτου διεβίβασε σὸ Ὑπουργεῖο ὁ Erich Böhrlinger στὶς 28 Σεπτεμβρίου 1941. Οἱ Γερμανοὶ ἐπικαλέστηκαν τὴν ἄδεια ποὺ τοὺς εἶχε δοθῇ πρὶν ἀπὸ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιον Πόλεμο. Αὐτὴ ὅμως ἀτόνησε ἐξ αἰτίας τῶν τότε πολεμικῶν γεγονότων καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία συνέχισε τὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Καραπάνου, μὲ τὸν Γεώργιο Σωτηριάδη πρῶτα καὶ τὸν Δημήτριο Εὐαγγελίδη κατόπιν. Τὸ αἶτημα τῶν Γερμανῶν δὲν ἱκανοποιήθηκε, διότι φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε ἐπέμβαση τοῦ Emil Kunze, ἔπειτα ἀπὸ τὶς διαμαρτυρίες τῆς Ἑταιρείας.

Βόλο, σὲ προϊστορική τούμπα. Γιὰ λογαριασμό τοῦ Ἰδρύματος, ἀνασκαφὲς στὴ Λακωνία ἔκαμε καὶ ὁ W. von Vacano. Ἐκπρόσωπος τοῦ Sonderkommando Rosenberg στὴν Ἑλλάδα ἦταν ὁ λοχαγὸς von Ingram, γιὰ τὸν ὁποῖο κάνει λόγο ὁ Schönebeck (Sonderkommando = Εἰδικὸ τμήμα τῶν SS, μὲ ἀστυνομικὲς καὶ πολιτικὲς ἀρμοδιότητες σὲ κατεχόμενες περιοχές).

Μέλη τοῦ Ἰνστιτούτου στρατεύτηκαν καὶ ὑπηρέτησαν στὴν Ἑλλάδα μὲ στολή, ὅπως ὁ Werner Peek, ὁ ὁποῖος δὲν παρέλειπε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν εἰδικότητά του, τὶς ἐπιγραφές, καὶ ὁ Frank Brommer, ὁ κατόπιν μελετητὴς τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ Παρθενῶνος. Ἐπιστρατευμένος μὲ βαθμὸ ὑπαξιωματικοῦ ἦταν ὁ Roland Hampe, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ μὲ

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν SS Heinrich Himmler στὴν Ἀκρόπολη, παρακολουθεῖ μὲ προσοκὴ τὶς ἐξηγήσεις τοῦ συνοδοῦ του ἀξιωματικοῦ.

λάδα ἀρχαιολόγοι μὲ τὴν ὑποστήριξη ἢ τὴν προτροπὴ τῶν στρατηγῶν-διοικητῶν μεγάλων μονάδων. Στὴν Κρήτη ἔκαμαν ἀνασκαφὲς οἱ Jantzen, Drerup, Kirsten, Welter, Grundmann, Schörgendorfer. Στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Δρ Stössel, στὴν Παλαίτισα ὁ Δρ Exner, στὴ Λάρισα ὁ μηχανικός (Baurat) Kuthe. Μὲ τὴν ἐκεῖ ἀνασκαφὴ τοῦ καὶ τὴν ἀδυναμία τοῦ ἐντεταλμένου Ἑλλήνα Ἐπιμελητῆ Γεωργίου Μπακαλάκη νὰ τὴν παρακολουθήσει, συνδέεται καὶ ἡ ἀπώλεια χρυσοῦ στεφανιοῦ ποὺ εἶχε βρεθῇ σὲ τάφο. Ἀνασκαφὲς κοντὰ στὴ Χαλκίδα ἔκαμαν ὁ S. Lauffer καὶ ὁ R. Harder.

Στὴν Ἑλλάδα ἔδρασε κατὰ τὴν Κατοχὴ καὶ τὸ Ἴδρυμα τοῦ Alfred Rosenberg. Τὸ τμήμα Προϊστορίας τοῦ Ἰδρύματος διηύθυνε ὁ Hans Reinerth, ὁ ὁποῖος ἔκαμε ἀνασκαφὲς κοντὰ σιτὸν

ἽΟ ἀρχηγὸς τῶν SS
Heinrich Himmler,
ἐμπρὸς μὲ τὰ γυαλιά,
προσέρχεται
στὴν Ἀκρόπολη,
στὸ καθιερωμένο
προσκύνημα.

ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Είδαμε πώς ο Wrede δὲν ἀπελάθηκε κατὰ τὴν κήρυξη τοῦ ἐλληνογερμανικοῦ πολέμου καὶ ὅτι τὴν 27 Ἀπριλίου βρισκόταν στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ ὑποδεχτῇ τοὺς συμπατριῶτες του ποὺ ἔμπαιναν κατακτιπὲς στὴ χώρα, στὴν ὁποία εἶχε ἀφιερῶσει τὴ ζωὴ του μελετημάτων τὸ παρελθόν της, ζώντας ὅμως στὸ παρόν. Ὡς Διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀσκεῖ τὰ ἴδια ἀρχαιολογικὰ καθήκοντα, ὅπως καὶ πρὶν, χωρὶς φανερὴ ἐπέκταση τῶν ἀρμοδιοτήτων του. Ἡ κομματικὴ του ιδιότητα τὸν ἔκαμε σημαντικὸ παράγοντα ἀνάμεσα στοὺς Γερμανούς. Ἡ δραστηριότητα τοῦ Ἰνστιτούτου συνεχίστηκε, ἰδιαίτερα στὴν Ὀλυμπία, ὅπου τὸν κύριο ρόλο εἶχε ὁ Emil Kunze, παλαιὸς φίλος Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, μὲ σύζυγο Ἑλληνίδα. Δὲν ἔπαυε νὰ μελετᾷ, προπάντων τὰ καλὰ ἀρχαῖα τοῦ ἱεροῦ. Χρειάστηκε, ἐνῶ ἦσαν κρυμμένα, νὰ βγοῦν ἀπὸ τὶς κρύπτες τους, εἴτε γιὰ νὰ ἐλεγχθῇ ἡ κατάστασή τους, εἴτε γιὰ νὰ τὰ μελετήσει.

Στὴν Ὀλυμπία κατὰ τὴν Κατοχὴ ἐργάστηκε ἐπικεφαλῆς στρατιωτικοῦ τοπογραφικοῦ συνεργείου καὶ ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ Ἰνστιτούτου Hans Schleif, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε στενότερος συνεργάτης τοῦ Reichsführer SS Heinrich Himmler, τοῦ ἀρχηγοῦ δηλαδὴ τῶν Σωμάτων Ἀσφαλείας (Schutzstaffel) τῆς ναζιστικῆς Γερμανίας. Ὁ Himmler εἶχε ιδρύσει τὸ 1935 τὴν ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία Ahnen-erbe (Προγονικὴ Κληρονομιά) καὶ αὐτῆς τῆς Ἑταιρείας ἀνώτατο στέλεχος ἦταν ὁ Schleif.

Μέλη τοῦ Ἰνστιτούτου κατὰ τὸ διάστημα 1937-1944 ἦσαν οἱ Ὑποδιευθυντὲς Karl Kübler (1937-1944) καὶ Otto Walter (1939-1944) καὶ ὁ Διευθυντὴς τοῦ Βυζαντινοῦ Τμήματος Edmund Weigand (1942). Τὸ ὑπόλοιπο προσωπικὸ ἦσαν οἱ Ulf Jantzen (1937-1939), Ernst Homann-Wedeking (μέχρι τοῦ 1938), Frank Brommer (1938-1940), Kurt Gebauer (1939-1942), Hans Riemann (1937), Werner Peek (1940-1941), Herbert von Buttlar (1940-), Karl Arno Pfeiff (1942-1943) καὶ Kimon Grundmann (1941-1944). Ὁ Gebauer ἐργαζόταν στὸν Κεραμεικὸ. Τὸν βρίσκουμε ἀναμειγμένο στὴν ὑπόθεση τῆς ἀπώλειας τοῦ μελανόμορφου πύλινου πίνακα τοῦ ἐκεῖ μουσείου.

Παράλληλα πρὸς τὸ Ἰνστιτούτο, ποὺ τηροῦσε, κατὰ τὸ δυνατόν, τοὺς νόμους τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἐργάστηκαν στὴν Ἑλ-

Δημήτριος Πάλλας, ἐγκατέλειψαν στὶς ἀρχὲς τοῦ 1944 τὴν Ὑπηρεσία καὶ ἀνέβηκαν στὸ βουνὸ ὡς ἐκλεγμένοι Ἐθνοσύμβουλοι τῆς Κυβέρνησης τῆς ΠΕΕΑ (Πολιτικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἀπελευθέρωσης), ποὺ σχηματίστηκε στὶς 10 Μαρτίου τῆς χρονιᾶς ἐκείνης μὲ Πρόεδρο τὸν Ἀλέξανδρο Σβῶλο.

Νέοι Ἐπιμελητὲς διορίστηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς, φυσικὰ μὲ διαγωνισμό, ἀρκετοί. Τὸ 1942 ὁ Νικόλαος Βερδελῆς, ὁ Νικόλαος Ζαφειρόπουλος, ὁ Δημήτριος Λαζαρίδης καὶ ὁ Φώτιος Πέτσας. Τὸ 1943 ἡ Βενετία Κώττα, ἡ ὁποία πέθανε τὸ 1945. Τὴν ἴδια χρονιά, 1943, διορίστηκαν κατ' εὐθείαν ὡς Ἐφοροὶ ὁ Μανόλης Χατζιδάκης, ὁ Μαρῖνος Καλλιγᾶς, ὁ Στυλιανὸς Πελεκανίδης καὶ ὁ Λίνος Πολίτης. Τοῦτος, ὁ χωρὶς διαγωνισμό, διορισμὸς στὸν βαθμὸ τοῦ Ἐφόρου ἔγινε δυνατὸς μὲ τὶς διατάξεις τῶν Ν.Δ. 1521/1942 καὶ 2151/1943. Ὁ Πολίτης τοποθετήθηκε στὴν Πάτρα, ἡ ὁποία μετὰ τὴ μετάθεσιν τοῦ Σταυρόπουλου τὸ '41 δὲν εἶχε Ἐφορο, ὁ Χατζιδάκης στὴν Α' Περιφέρεια Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων (Ἀθηνῶν), ὁ Καλλιγᾶς στὴν Δ' Βυζαντινῶν (Πειραιῶς) καὶ ὁ Πελεκανίδης στὴ Β' Βυζαντινῶν (Θεσσαλονίκης). Τὸν Μάρτιο τοῦ 1943 τοποθετήθηκε ἐπίσης ὡς κλασικὸς Ἐφορος στὴ Θεσσαλονίκην ὁ Γεώργιος Μπακαλάκης, σὲ ἀντικατάστασιν τοῦ Κοτζιά. Ἐπιμελητὴς ἐκεῖ ἦταν ὁ Χαράλαμπος Μακαρόνας. Τὸ 1944 πέθανε ὁ Χρῆστος Πέτρου.

Τὸ ζήτημα τῆς ὀλιγανθρωπίας τῆς Ὑπηρεσίας προκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Schönebeck, ὁ ὁποῖος ἔκαμε σχετικὰς ἐνέργειες πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο. Ὁ Ὑπουργὸς Παιδείας μὲ ἔγγραφόν του τῆς 27 Ἀπριλίου τοῦ 1942 ἀναγνωρίζει τὴν ὀρθότητα τῶν γερμανικῶν παρατηρήσεων καὶ ὑποδείξεων. Ὁ Schönebeck ἐπέμενε κυρίως στὸν διορισμό, στὴ Μακεδονία, Ἐφόρων καὶ Ἐπιμελητῶν. Ὁ Νικόλαος Παπαδάκης, παλαιὸς Ἐφορος καὶ κατόπιν καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ὁμότιμος τότε, ἐκτελοῦσε καθήκοντα ἀναπληρωτῆ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων στὴ Γενικὴ Διοίκηση Μακεδονίας. Δὲν ἦταν ὅμως σὲ δέσιν νὰ ἀντιμετωπίσει τὰ πολλαπλασιασμένα προβλήματα μιᾶς τεράστιας περιοχῆς.

Η ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Μετά τους προσωρινούς και πρόσκαιρους Διευθυντές, τὸν Ἰωάννη Ἀναστασόπουλο (1939-1941), τὸν Νικόλαο Κυπαρίσση (1941) καὶ γιὰ πολὺ μικρὸ διάστημα (1941) τὸν Ἀναστάσιο Ὀρλάνδο, ἡ Ὑπηρεσία ἀποκτᾷ στὰ τέλη Ἰουλίου τοῦ 1941 ὡς μόνιμο Διευθυντὴ τὸν Ἀντώνιο Κεραμόπουλο (1870-1960), παλαιὸ Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων (1904-1924) καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου στὴν ἔδρα τοῦ Δημοσίου καὶ Ἰδιωτικοῦ Βίου τῶν Ἀρχαίων (1924-1938), σπουδασμένο στὴ Γερμανία ὅπου, ὅπως ὁ ἴδιος εἶπε ἀργότερα, εἶχε πολλοὺς φίλους. Ἡ ἐκλογή του στὴ θέση τοῦ Διευθυντῆ ὀφειλόταν στὶς σχέσεις του αὐτές, ἀλλὰ καὶ στὴν εὐνοία τῆς κατοικικῆς Κυβέρνησης.

Ταυτόχρονα μὲ τὸν διορισμὸ τοῦ Κεραμόπουλου ἔγινε Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ὁ Δημήτριος Εὐαγγελίδης (1888-1959), παλαιὸς Ἐφορος, κατόπιν καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ὁ Γιάννης Μηλιάδης ἔγινε Ἐφορος Ἀκροπόλεως, Ἀθηνῶν καὶ Ἀττικῆς, ὁ Φοῖβος Σταυρόπουλος Ἐφορος Γλυπτῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ ὁ τέως Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας Νικόλαος Κυπαρίσσης πῆρε τὴν κενὴ ἀπὸ οὐσίας θέση τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχαιολογικῶν Χώρων καὶ Μουσείων τοῦ Κράτους.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1941 ἰδρύθηκε μὲ τὸ Ν.Δ. 304 στὴ Γενικὴ Διοίκηση Μακεδονίας «Διεύθυνσις τῶν Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ τῆς Ἀρχαιολογίας» (ΔΙΜΑ), στὴν ὁποία τοποθετήθηκε ὡς Προϊστάμενος ὁ Κεραμόπουλος. Γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ θὰ ἀσκεῖ διπλὰ καθήκοντα.

Μόλις τὸ 1942 ἔγινε Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὁ Χρῆστος Καρούζος. Ὁ Νικόλαος Κοτζιάς, ἐξ ἄλλου, μετατέθηκε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη στὴν Ἐφορεῖα Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς, ἴσως διότι ὁ Κεραμόπουλος δὲν ἐπιθυμοῦσε τὴν παρουσία του στὴ Μακεδονία. Ἄλλωστε εἶχε προκαλέσει δυσἀρέσκεια στὸ Ὑπουργεῖο γιὰ ἀστοχεῖς ἐνέργειές του, ποὺ σχετίζονταν μὲ αὐθαίρετες ἀνασκαφὲς τῶν Γερμανῶν.

Ὁ Νικόλαος Κοντολέων ὑπηρετοῦσε στὴν Ἀκρόπολη καὶ ἀποσπάσθηκε στὴ Χίο γιὰ τὸ διάστημα Ἰανουαρίου 1942 - Ἰουλίου 1944. Ὁ Γεώργιος Μπακαλάκης ἀποσπάσθηκε στὴν Ἀθήνα. Οἱ ὑπόλοιποι Ἐφοροὶ καὶ Ἐπιμελητὲς ἔμειναν στὴ θέση ποὺ εἶχαν στὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου. Δύο μόνον, ὁ Γιάννης Μηλιάδης καὶ ὁ

στασίας τῆς Τέχνης γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Θεσσαλονίκης-Αἰγαίου καὶ ὅτι «ἐπὶ τῆς νήσου Κρήτης δὲν ὑπάρχει πλέον Γερμανικὴ Στρατιωτικὴ Ὑπηρεσία προστασίας ἔργων τέχνης καὶ ἡ εὐθύνη ὡς καὶ τὸ καθῆκον ἀνήκει ἐξ ὀλοκλήρου πλέον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν». Συγχρόνως ἀνακοίνωνε ὅτι ὁ ἴδιος ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχει στὴν ἀρμοδιότητά του ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα.

Χαρακτηριστικὴ τῆς νοοτροπίας τοῦ Kraiker καὶ τῆς συμπεριφορᾶς του ὡς Προϊσταμένου τῶν Ἑλλήνων Ἐφόρων εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς συνάντησής του μὲ τὸν Διευθυντὴ τῆς Ἀκροπόλεως. Χωρὶς νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν ἴδιο τὸν Μηνιάδη, εἰδοποίησε τὸ Ὑπουργεῖο ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ τὸν ἰδεῖ σὲ τακτὴ ἡμέρα καὶ ὥρα. Ὁ Μηνιάδης πῆγε στὴ συνάντηση, σχετικὰ μὲ τὴν ὁποία ἀνέφερε στὸ Ὑπουργεῖο (10 Φεβρουαρίου 1943) τὰ ἑξῆς:

«Περὶ τὸ τέλος Δεκεμβρίου 1942 ἐκλήθην μέσῳ τοῦ Ὑπουργείου ὑπὸ τοῦ κ. Kraiker εἰς τὸν ὁποῖον παρέσχον πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ περὶ τῶν συνεχιζομένων φθορῶν. Ὁ κ. Kraiker μοῦ ὑπέδειξεν ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον ν' ἀπευθύνομαι ἐκάστοτε πρὸς αὐτὸν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον. Τοῦ ἀπάντησα ὅτι παλαιὰ παράδοσις τῆς Ὑπηρεσίας μας εἶνε νὰ τηρῆται χρονικὸν τῶν συμβαινόντων μὲ τοὺς κυρίου ἀρχαιολογικοὺς χώρους μας, τὸ ὁποῖον διαβιβάζεται ἐκάστοτε πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον διὰ τὸ τηρούμενον ἀρχεῖον [--].

Ἐνῷ ἀπερχόμενος εὐρισκόμην παρὰ τὴν θύραν τοῦ Γραφείου του, ὁ κ. Kraiker μοῦ εἶπεν φιλοφρόνως, ἀλλὰ εἰς τόνον καταλλήλως χρωματισμένον, ὅτι ἔπρεπε νὰ γνωρίζω ὅτι ὅσα ἐκάστοτε ἀναφέρω ὡς συμβαίνοντα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ μέρους ξένων στρατιωτῶν, τὰ ἀναφέρω, βεβαίως, ὑπευθύνως.

Ἐσταμάτησα καὶ τοῦ ἀπάντησα ἐπίσης φιλοφρόνως, ἀλλὰ σταθερῶς, ὅτι δὲν δύναμαι εὐκόλως νὰ ἐννοήσω ποῦ ἀποβλέπει ἡ ὑπενθύμισις αὕτη, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι πάντοτε, βεβαίως, ὑπεύθυνα. Καὶ προσέθεσα ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μοῦ ἀποδοθῇ διάθεσις μεγαλοποιήσεως τῶν πραγμάτων, διότι —δυστυχῶς— τὰ Μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως ὑπάρχουν πάντοτε ἐκεῖ φέροντα τὰ τραύματά των, ὥστε ν' ἀποδεικνύουν εἰς πάντα καλῆς πίστεως τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων μου».

πρωτοβουλίαν ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὴν ἐκφρασθεῖσαν ἐπιθυμίαν τοῦ κ. Dr. v. Schönebeck [--]. Ἡ γενικὴ πεῖρα ἐκ τῶν συμβαινόντων εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Χώρας μας περὶ τὰ ἀρχαῖα συνηγορεῖ γενικῶς περὶ παρατάσεως τῆς γενικῆς ἀφανείας αὐτῶν».

Λίγες ἡμέρες ἀργότερα (28 Ἀπριλίου 1942) ὁ Κεραμόπουλος συντάσσει τοῦτο τὸ σημείωμα:

«Τῇ 20 Ἀπριλίου κληθεὶς τηλεφωνικῶς ὑπὸ τοῦ κ. Böhringer [τοῦ Μορφωτικοῦ Ἀκολουθίου τῆς Γερμανικῆς Πρεσβείας] μετέβην εἰς τὸ γραφεῖον του ἐν τῇ Γερμ. Πρεσβείᾳ ἔνθα μοὶ ἀνεκοίνωσεν οὗτος ὅτι ἔλαβεν ἐκ Θεσσαλονίκης ἑγγραφον λέγον περὶ τοῦ ἄλλου ἐγγράφου τοῦ σταλέντος πρὸς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Kunstschutz τῇ 25 Ἀπρ. (ἀριθ. 320) καὶ περιέχον περίληγιν τινα αὐτοῦ καὶ τὴν κατ' ἐμέ (ὡς εἶπον ἐκεῖ) ἀσαφῆ ἐκφρασιν ὅτι πρέπει νὰ ὀρίσωμεν ἓνα Ἐφορον ὅστις νὰ στέλλεται εἰδικῶς ὁπουδήποτε τῆς Ἑλλάδος παρουσιασθῇ βλάβη τις τῶν ἀρχαίων. Εἶπα ὅτι ἔχομεν πρὸς τοῦτο Γενικὸν Ἐπιθεωρητὴν καὶ ἐρωτηθεὶς, ποῖον, ὠνόμασα τὸν κ. Κυπαρίσσην, ὅτε μοὶ ἀπάντησεν ὁ κ. Böhringer μὲ μορφασμὸν ἀποδοκιμαστικὸν «er ist zu bequem» [εἶναι πολὺ νωθρός]. Τοῦ ἀνέφερα τὸν κ. Καρουῆζον καὶ τὰς γυναῖκας, οἵτινες πάντες δὲν ἔτυχον ἐπιδοκιμασίας [--]. Εἶπα εἰς τὸν κ. Böhringer, ὅτι τοῦ ἐδάνεισα ἐπὶ ἐπιστροφῇ μίαν πρὸς με ἐπιστολὴν τοῦ κ. Μηλιάδου διὰ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐξομαλύνῃ τὰς σχέσεις του μὲ τὸ Γερμ. Ἰνστιτούτον καὶ δύο ἑγγραφα τοῦ ἔδωκεν ἐπὶ ἐπιστροφῇ ὁ κ. Ὑπουργὸς ἥτοι τὸ τοῦ Γερμ. Ἐπιτελάρχου τῆς 1.4.42 (καὶ τὴν ἀπάντησίν μας εἰς αὐτὸ τῇ 14 Ἀπριλίου). Μοῦ εἶπεν ὅτι τώρα μεταβαίνει εἰς Κρήτην καὶ ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ του θὰ τὰ ἔχω. Προσέθεσεν ὅμως ὅτι μία φράσις τοῦ κ. Μηλιάδου ἀφίνει νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι ὁ κ. Gebauer ὑπεξήρесе (unterschlagen) τὸν πῆλινον πῖνακα τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ. Ἐξεπλάγην καὶ εἶπα, ὅτι δὲν ἀπεκόμισα τοιαύτην ἐντύπωσιν, ἄλλως θὰ ἤλεγχον τὸν κ. Μηλιάδην καὶ δὲν θὰ ἔδιδα τὴν ἐπιστολὴν χωρὶς νὰ λάβω μέτρα διὰ τοιοῦτο βαρὺ λάθος. Ὁ κ. Gebauer ἔχει ὁλόκληρον τὸ Μουσεῖον εἰς τὴν διάθεσίν του. Ἡ Naí, naí μοῦ ἀπάντησεν».

Ὁ Schönebeck ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὰ τέλη Ἰουλίου 1942, μὲ προορισμὸ τὸ ρωσικὸ Μέντωπο. Ἀντικαταστάτης του ἦταν ὁ βοηθὸς του Kraiker. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1943 ὁ Kraiker ἀνακοίνωσε στὸ Ὑπουργεῖο ὅτι ὁ Ulf Jantzen μετατέθηκε ἀπὸ τὴν Κρήτη πρὸς Θεσσαλονίκην καὶ ἀνέλαβε Προϊστάμενος τῆς ἐκεῖ Ὑπηρεσίας Προ-

Τὴν 1 Ἀπριλίου 1942 οἱ Γερμανοὶ ἐπανερχοῦνται σὸ ζήτημα τῆς ἀποκάλυψης τῶν ἀρχαίων τῶν μουσείων καὶ τοῦ ἐλέγχου τῆς κατάστασής τους. Ἐκφράζουν τὴν ἀνησυχία τῶν «ἐπιστημονικῶν κύκλων» γιὰ τὴν τύχη τῶν ἀρχαίων, ποὺ βρίσκονται θαμμένα ἐπὶ δύο χειμῶνες. Ἐπισημαίνουν τὶς δυσμενεῖς συνθῆκες ἀπόκρυψης τῶν μαρμάρων τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀμφιβάλλουν ἐάν, μετὰ τὸν πόλεμο, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὰ μπορέσει νὰ φέρει σὲ πέρας ἔργο «πληρὲς εὐθυνῶν». Ὁ Κεραμόπουλος μὲ ἔγγραφο τοῦ Ὑπουργοῦ (15 Ἀπριλίου 1942) ἐπιμένει στὴ συνέχιση τῆς ἀπόκρυψης καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἐγίνε ἐλεγχος στὰ ἀρχαῖα τῆς Ὀλυμπίας (κυρίως γιὰ νὰ μελετήσει καλῶς ὁ Emil Kunze) καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ, ἀρνεῖται ὅμως νὰ ἀποκαλυφθοῦν τὰ ἀρχαῖα τῆς Θεσσαλονίκης, μόνιμη ἐπιθυμία τοῦ Schönebeck, πλὴν τῶν ἀναγλύφων σαρκοφάγων, οἱ ὁποῖες «ἀπόκεινται ἐν τῇ αὐτῇ καὶ ἀπληγάησαν ἤδη τῶν καλυπτόντων αὐτὰς σάκκων, ὅχι κατ' ἰδικήν μας

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκδόσεως
τοῦ Hans Reinert
γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ
στῆ Θεσσαλίας,
τὸ φθινόπωρο τοῦ 1941.

Τὸ ἐπίτιλο
τοῦ ἐγγράφου:
«Reichsbund
für Deutsche
Vorgeschichte»
(Ὁμοσπονδία τοῦ Ράιχ
γιὰ τὴ Γερμανικὴ
Προϊστορία).

Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte	
Reichsleitung	
Wissenschaftliche Zeitschrift „ Zeitschrift “ Begründet von Gustaf Hertz Vollständige Monatschrift „ Germanen, Erde “ Der Bundesführer Prof. Dr. H. Reinert 3158/41 R.V.	Berlin W35, den 1. 12. 41. Mitteilungsblatt Nummer 22 27 41 und 22 27 42 Herrn Ministerialrat Kera... Abteilungschef im Griech. Kultusministerium Athen / Griechenland. 3699 27/11/42
Sehr geehrter Herr Ministerialrat! Nach Abschluss unserer beiden ersten Versuchsgrabungen in den Magulen der Jüngerer Steinzeit Thessaliens, zu denen Sie mir für das von mir geleitete Reichsamt für Vorgeschichte die Ausgrabungserlaubnis des Griechischen Kultusministeriums erteilt haben, möchte ich Ihnen in wenigen Sätzen über das Ergebnis berichten und Ihnen vor allem für Ihre Unterstützung und die erneute Förderung der deutschen Forschung in Griechenland bestens danken. Nach der planmäßigen Bereisung sämtlicher bisher be- kannter Magulen in den Gebieten von Mazedonien und Thessalien, die im Laufe des Juni bis August in erster Linie durch meinen Mitarbeiter Dr. Stössel durchgeführt wurde, wählte ich unter den kartierten Magulen die Siedlung 32 bei Larissa und die Siedlung 9 bei Velestino zur Durchführung von Ausgrabungen aus.	

Μία από τις πρώτες ενέργειες του Schönebeck ήταν να ζητήσει κατάλογο των Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων καὶ τοῦ τόπου ὑπηρεσίας τους. Τοῦ τὸν ἔστειλε στὶς 16 Ἰουνίου 1941 ὁ Ὑπουργός (Διευθυντὴς ἦταν ὁ Νικόλαος Κυπαρίσσης), μὲ τὴ διευκρίνιση ὅτι τὸ ἀνοιγμα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, ποὺ ἐπίμονα εἶχε ζητηθῇ, ἦταν ἀδύνατο νὰ γίνει γιὰ λόγους πρακτικὸς καὶ οἰκονομικούς. Οἱ Γερμανοὶ ὅμως ἐπέμειναν, καὶ ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ ἀναφορὰ τοῦ Νίκου Μπέρτου, τότε προσωρινοῦ Διευθυντῆ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (28 Ἰουνίου 1941), συναντήθηκε ὁ Γιάννης Μηλιάδης μὲ τὸν Kraiker. Οἱ συνεννοήσεις κατέληξαν στὸ ὅτι θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀνοίξουν ξανὰ ἑξὶ αἰθουσες τῆς παλαιᾶς πτέρυγας τοῦ μουσείου, μὲ γλυπτὰ μόνον. Τὸ ἕνα ἑκατομμύριο ὅμως ποὺ ζήτησε ὁ Ὑπουργὸς Παιδείας, ἀρνήθηκε (22 Ἰουλίου 1941) νὰ τὸ δώσει ὁ Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν, λέγοντας ὅτι «αἱ ἀνώμαλοι συνδῆκαι ἐξακολουθοῦν ὑφιστάμεναι, ὥστε οὐ μόνον νὰ μὴ θεωρῶται ἐπιβεβλημένη ἡ ἔκθεσις τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ ἡ προστασία αὐτῶν».

Ἡ ἐπιμονὴ τῶν Γερμανῶν στὴν ἀποκάλυψη τῶν κρυμμένων ἀρχαίων γιὰ τὴν ἀποφυγὴ βλάβης ἀπὸ τὴν ὑγρασία (ἔγγραφο τῆς 5 Αὐγούστου 1941 τοῦ Medicus, Kriegsverwaltungsabteilung), ἀνάγκασε τὸν Κεραμόπουλο νὰ ἀπαντήσῃ διὰ τοῦ Ὑπουργοῦ ὅτι «ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, κατ' ἀρχὴν ἀπποσχολημένη τὰ μέγιστα ὑπὸ ἄλλων μεγάλων προβλημάτων, ἐν οἷς ὁ ἀπειλὼν τὸ Ἔθνος ἡμῶν δι' ἐξολοθρεύσεως λιμός, δὲν σκέπτεται ἐν τῷ παρόντι νὰ ἀνασυστήσῃ τὰ Μουσεῖα, οὔτε ἐκεῖ ἔνθα ὁ ἐξακολουθῶν πόλεμος δὲν φθάνει διὰ τῆς καταστροφῆς του, ὡς εἰς Θεσσαλονίκην [--]. Οὔτε δὲ τὰ φιλόρρακα καὶ καλλιτεχνικὰ συναισθήματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι τώρα ζωηρά, ἐφ' ὅσον οὗτος τώρα πεινᾷ, οὔτε τουρισμὸς ὑπάρχει τώρα».

Οἱ Γερμανοί, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τῶν Ἑλλήνων, ἐφάρμοζαν τὸ πρόγραμμά τους. Στὶς 26 Αὐγούστου 1941 ὁ Κεραμόπουλος διαμαρτύρεται πρὸς τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο καὶ τὴν Kunstschutz γιὰ τὶς παράνομες ἀνασκαφὲς τοῦ Δρος Stössel στῇ Θεσσαλονίκῃ· τὴν 1 Δεκεμβρίου ὁ Hans Reinerth, ὁ Προϊστάμενος τοῦ τμήματος Προϊστορίας τῆς Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte, ἀνακοινώνει στὸ Ὑπουργεῖο μὲ τρισέλιδη ἔκθεσίν του τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν του τοῦ φθινοπώρου στὴ Θεσσαλία.

θώς και ό Schneider έχουν προαναγγείλει τις δικές τους για τις επόμενες ημέρες. Έτσι, ή επίχειρση απόκτᾶ σιγά σιγά μορφή. Έκλεισα ἤδη μία προσωρινή συμφωνία με τὸν Burkhardt Meyer, σύμφωνα με τὴν ὁποία τὸ βιβλίο δὰ ἐκδοθῇ με 96 πίνακες καὶ 120 σελίδες κείμενο καὶ δὰ κοστίζει για τοὺς στρατιῶτες 3 μάρκα, στὸ ἐλεύθερο ἐμπόριο περίπου 6 μάρκα. Δεδομένου ὅτι τὸ πράγμα ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν στρατό, τὸ Ὑπουργεῖο Προπαγάνδας δὰ ἀπελευθερώσει χωρὶς μεγάλες δυσκολίες τις ἀπαραίτητες ποσότητες χάρτου. Ὡδη ὑπάρχει κάποια σχετική ἀλληλογραφία.

Ἀρχίζει σιγά σιγά νὰ γυχαίνει. Σήμερα τὴ νύχτα ἄρχισα νὰ σκέπτομαι για πρώτη φορά νὰ πάρω μιὰ κουβέρτα, τόσο πολὺ ἔχει ἤδη δροσίσει. Σὲ μερικές ἐβδομάδες δὰ μετακομίσω στὴν πόλη. Ὅταν μικραίνουν οἱ ἡμέρες, ή ἐξοικιῇ ζωὴ χάνει πια τὴ χάρη της. Συνέπεια τούτου καὶ ή ἀναδιοργάνωση ποὺ ἔχουμε ἐδῶ, στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας μπαίνει καὶ ή μετακόμισή μου».

Ὁ ἀρχαιολόγος Wilhelm Kraiker, διάδοχος τοῦ Schönebeck, ἀποσπᾶσθηκε στὴν Ὑπηρεσία Προστασίας Τέχνης σὺς 15 Ἰουνίου 1941. Ἡ διοικητικὴ ἐργασία καὶ τῶν δύο συνίσταται στὸν χειρισμὸ τῶν αἰτημάτων τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων τοῦ στρατοῦ καὶ τὴ διευθέτηση τῶν συνεχῶν ζητημάτων ποὺ ἀνέκυπταν με τις ἐπισκέψεις τῶν στρατευμάτων κατοχῆς σιους ἀρχαιολογικοὺς χώρους, κυριότατα στὴν Ἀκρόπολη. Ἐνα τέτοιο μέγα ζήτημα ἦταν ή τοποθέτηση ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς θαρέων ὄπλων, ὄλμων, πυροβόλων, πυρομαχικῶν καὶ προβολέων, στὸν Βράχο. Ἡ Ἀθήνα καὶ ή Ἀττική, ἐκτὸς τῆς παραλίας πρὸς τὸν Σαρωνικὸ καὶ τῶν νησιῶν του, εἶχαν δοθῇ σιους Ἰταλοὺς με τὴ διαταγὴ 29 τῆς 17 Μαΐου 1941 τοῦ Hitler. Τὴν ὁχύρωση τῆς Ἀκροπόλεως ἀνήγγειλε ὁ Μηνιάδης αὐθημερὸν στὴ Διεύθυνση τῶν Ἀρχαιοτήτων, ή ὁποία ἀποτάθηκε στὸ «Γραφεῖο Συνδέσμου μετὰ τῶν Ἰταλικῶν Ἀρχῶν». Προϊστάμενος στὸ ἰταλικὸ Γραφεῖο Προστασίας τῶν Ἀρχαιοτήτων, Καλλιτεχνημάτων καὶ Ἱστορικῶν Μνημείων ἦταν ὁ Luciano Laurenzi, ποὺ τότε ἔλειπε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ Ὑπουργεῖο ἀναγκάστηκε νὰ ζητήσει τὴ μεσολάβηση τῶν Γερμανῶν, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν ἀποτελεσματικά. Στις 11.45' τοῦ πρωينوῦ τῆς ἴδιας ἡμέρας ἄρχισαν νὰ ἀποσύρονται ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη οἱ ἐπιπλέον Ἰταλοί, ἀποκομίζοντας καὶ τὸν ὀπλισμὸ ποὺ εἶχαν ἐγκαταστήσει. Παρέμεινε μόνον ή παλαιὰ φρουρά, ἐγκατεστημένη στὸ σχεδὸν ἄδειο μουσεῖο, καὶ οἱ προβολεῖς.

150 χρήσιμες φωτογραφίες (σχήματος 30×30 εκ.). 'Ανάμεσα σ' αυτές βρίσκονται ώραϊες λήψεις λιγότερο γνωστών χώρων, λιμενικών εγκαταστάσεων που έχουν σκεπασθῇ ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀλλὰ διακρίνονται εὐκρινέστατα, μὲ λίγα λόγια πρόκειται γιὰ ὑλικὸ μὲ ὄχι μικρὴ ἀξία. 'Επέταξα σὲ ὅλες τὶς λήψεις, ὁ Kraiker ἐπὶ 3 τουλάχιστον ἡμέρες. 'Η ἐργασία δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ χωρὶς ἀρχαιολόγο στὸ ἀεροπλάνο.

Μετὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῶν λήψεων πετάξαμε στὸ Βερολίνο μὲ τὸν Δρα Wrede καὶ κάναμε ὅ,τι ἦταν δυνατό γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς συνέχειας τοῦ ἐγχειρήματος, συγκεντρώσαμε δὲ καὶ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὶς λήψεις στοιχεῖα καὶ κείμενα. 'Η ἀπόφαση δὲν δὰ ληφθῇ πρὸ τοῦ τέλους Σεπτεμβρίου καὶ δὰ ἐξαρτηθῇ ὄχι λίγο καὶ ἀπὸ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς ἐκστρατείας στὴ Ρωσία. Πρόκειται γιὰ σχέδια ποὺ εἶναι εὐαίσθητα στὶς κρίσεις. Τὰ πληροφοριακὰ δελτία ἐκδίδονται τώρα σὲ 70.000 ἀντίτυπα. Γιὰ τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ἔχει ἤδη πραγματοποιηθῇ ἡ ἐτοιμάζεται μία δεύτερη ἔκδοση, στὴν ὁποία κατὰ τὸ δυνατόν δὰ διορθωθοῦν τὰ λάθη, ποὺ λόγῳ τῆς σπουδῆς ἦσαν ἀναπότρεπτα. Πιστεύω ἐν τούτοις ὅτι μὲ τὴ γρήγορη ἐτοιμασία τῶν δελτίων πράξαμε περισσότερα γιὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴ ἰδέα στὸν στρατὸ ἀπὸ ὅ,τι μὲ μιὰ ἀλάνθαστη δημοσίευση, ποὺ δὰ κυκλοφοροῦσε μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν στρατευμάτων. Ἐγγραψα τὸ δελτίο γιὰ τὴν Κρήτη σὲ μιὰ νύχτα, καὶ ὁ στρατὸς ἐκεῖ τὸ εἶχε στὰ χέρια του τρεῖς ἡμέρες μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐκδροπραξιῶν.

Γιὰ ψυχολογικοὺς λόγους δὲν δὰ ἤθελα νὰ δώσω γιὰ τύπωμα τὸν ἀναμνηστικὸ τόμο προτοῦ ἐκτονωθῇ περισσότερο ἢ κατὰστασιν. 'Η συμμετοχὴ σὲ ἕναν τέτοιο τόμο εἶναι ἀσυνήθιστα μεγάλη καὶ ὑπολογίζω σὲ ἕναν πολὺ ὑψηλὸ ἀριθμὸ πωλήσεων. 'Ο Kunze μοῦ προσέφερε ἀπὸ μόνος του ἕνα κείμενο γιὰ τὴν 'Ολυμπία καὶ ὁ κύριος Rodenwaldt θέλει νὰ γράγῃ γιὰ τὴν 'Ακρόπολη. 'Ανοιχτὰ παραμένουν ἀκόμη «ὁ δωρικὸς ναὸς» καὶ «τὸ ἐλληνικὸ θέατρο». Μπορῶ νὰ ζητήσω τὴ συνεργασία σας γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἄρθρα; Δὲν ὑπολογίζουμε τὴν ἔναρξη τῆς ἐκτύπωσης πρὸ τοῦ 'Οκτωβρίου, πιθανὸν ἀκόμη ἀργότερα. Παρακάλεσα τὸν κύριο Buschor νὰ πραγματευθῇ ἕνα θέμα, σχετικὰ μὲ τὸ ὁποῖο εἶχα ἀκούσει μιὰν ἀξέχαστη διάλεξή του: τὸν ἀτυκὸ ὀπλίτη τῆς ἐποχῆς τοῦ Παρθενῶνος. 'Ελπίζω πολὺ ὅτι δὰ ἀνταποκριθῇ στὴν παράκλησή μου. 'Ο κύριος Wrede θέλει τώρα κατὰ τὴ διάρκειά τῶν διακοπῶν του νὰ γράγῃ μιὰ εἰσαγωγή, ἔχουμε ἤδη μιὰ συμβολὴ τοῦ Kübler γιὰ τὴν πλαστική, ὁ Peek καὶ ὁ Kraiker κα-